

X. köt. 1. füz. januarius, februarius 1875.

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

Szerkesztik és kiadják:
FERENCZ JÓZSEF és SIMÉN DOMOKOS.

(Megjelenik minden két hóban egyszer).

X. KÖTET. ELSŐ FÜZET.

TARTALOM:

Hídvégi Mikó Ferencz életrajza. Nagy Jánostól	1.
A szent Atyáktól kiszedett Tanulságok. Pécsi Simontól. Közli Kriza J.	45.
Kepe-rendszer. Orbok Ferencztől	50.
Unitárius kérdés a „Magyar Állam“-ban, Ferencz Jó- zseftől	53.
Egyházi történelmi adatok: VIII. Dálnoki János reversalissa. 1672-ből. Közli Ben- czédi Gergely	61.
IX. Koncz Boldizsár könyörgése 1704. Közli Rédi- ger Árpád	62.
Dávid Ferencz-ügy: 1. Sámi László levele	65.
2 Buzogány Áron indítványa	66.
Arany-könyv: 1. A Dávid F. alapítvány. (Második közlemény)	68.
2. A dicső sz. mártóni orgonára tett adakozások	74.
Különfélék: A Keresztény Magvető. Belső emberek változása 1874-ben. Tanári nyugdíj-alap. Egyházi dolgok. Re- formátus atyánkfiai. A bibliának új kiadása. Család és iskola. Sajtóhibák.	

KOLOZSVÁRT.

NYOMATOTT K. PAPP MIKLÓSNÁL,
1875.

 Azon t. pártolóinkat, a kik
a mult 1874-dik évre járó 4
frt. o. é. pártolói díjat még
nem fizették bé, tisztelettel
kérjük annak mielőbbi bé-
küldésére, ha lehet, a jelen
évi illetékkal együtt.

A szerkesztőség.

TARTALOM:

I. Egyházi dolgozatok gyakorlati használatra:

A szent lélek mint Istennek és az igazságnak lelke. Pünkösti egyh. beszéd. Uzoni G. kézirataiból	81.
Pünkösti beszéd. Albert Jánostól	291.
Az egyh. czélokra teendő adakozások szükségességének okai. Ürmösi Kálmántól	286.

II. Hittan - bölcselmiek:

A szent Atyáktól kiszedett Tanulságok. Pécsi Simontól. Közli Kriza J.	45.
Unitárius kérdés a „Magyar Államban“. Ferencz Józseftől	53.
A positivizmus. Brassai Sámuelről	209.
A vallás az emberiség különböző korszakaiban. Gombos Sámuelről	227.
Az ős kereszténység ünnepei. Simén Domokostól	349.
Római és görög írók élete s iratai, tekintettel vallásos gondolkodásokra. Derzsi Károlytól	356.
A compluti polyglottáról. Pescott V. H. után Gr. Kuun Géza	375.

III. Nevelés- és oktatásügyiek:

A társadalmi és családi élet. Sándor Jánostól	91.
A vasárnapi iskolák. Eredeti levél. Péterfi Dénestől	132.
A gym. oktatás általában, s különösen a budai kir. egyetemi főgymnasiunál. Jakab Elekől	145.
Értesítés: Kolozsvári főiskolánkról. Benczédi Gergelyről	266.
„ Tordai közétanodánkról. Pálfi Károlytól	270.
„ Kereszturi közétanodánkról. László Józseftől	387.

IV. Életiratok, történelmiek, statistikai adatok:

Hidvégi Mikó Ferencz életrajza. Nagy Jánostól	1.
Egyház-történelmi adatok:	
VIII. Dálnoki János revelsalissa 1672-ből. Közli Benczédi G.	61.
IX. Koncz Boldizsár könyörgése 1704. Közli Rédiger Árpád	62.
X. A szentiváni unitár. templom elvétele 1725-ből. Közli Kiss S.	104.
XI. Egy levél Mikó Ferencztől. Közli Szilágyi Sándor	123.
XII. Confessio sancta. Irta Koncz Boldizsár 1695. Közli Rédiger Á.	127.
XIII. A szókefalvi ekklezsia történetéhez. Közli Rédiger Árpád	193.
XIV. Confessio fidei, quam Consist. unitar. sing. unitar. praescriptis inter 1692. 1724. Közli Jakab Elek	257.
XV. A barcasági néptanítók egyletének határozata a vallástanítás ügyében. Közli Jakab Elek	261.
XVI. Szentszabráhám L. Mihály confessioja. Közli Kozma Ferencz	264.
XVII. A szentiváni unitárius templom elvétele. Közli Kiss Sándor	295.
XVIII. Dávid Ferenczről Közli Jakab Elek	390.
XIX. Az unitáriusoknak az orsz. 16 személyű korm. tanácsábóli kirekesztése 1709. Közli Jakab Elek	392.
XX. Kászoni János udv. referend. véleménye III. Károly császárhoz 1713. Közli Jakab Elek	
Necrolog. Kriza János haláláról. Ferencz Józseftől	129.
Marosi Gergely emlékére Buzogány Árontól	174.

Egyházi mozgalmak Bnytól	186.
Londonban mulatásom emlékei. Jakab Elektől	309.
Angol és ámerikai hitrokonink részvétirata elhunyt püspökünk Kri- za János halála okából	402.

V. Egyházi élet:

Keperendszer. Orbok Ferencztől	50.
Sámi László levele a Dávid Ferencz ügyben	65.
Buzogány Áron indítványa	66.
Nézetek a keperendszerről. Nagy Sándortól	114.
Az E. K. Tanács évi jelentése a folyó évi junius havában tartott E. Főtanácshoz. K. A.	238.
Közlemény a maroskőri espereségi gyűlésből. Kelemen Istv.-tól	250.
A kereszturi közgyűlés jegyzőkönyvének kivonatos ismertetése. Raf- faj Domokostól	380.

VI. Könyvismertetések.

Jahrbuch für protestantische Theologie. S. D.	136.
Unitárius Kis Tükör. S. D.	136.
Az én hitvallásom. Irta Dr. Hatala P. Simén Domokostól	181.
Kozma F. Temetési alapigék	346.
Hase, Prot. polemika. Gazd. szemle. Német K. verérf. a ker. gyerm. első oktatásában. A k. monost. kir. gazd. intézet érte- sítője. V. Ferdinánd gyászemléke. Egy magy. unitár. lelkész szolgálatá. Unitárius káté. Stein J. könyvjegyzékei. B. ujfalvi szombatosok	404.

VII. Arany-könyv:

Dávid Ferencz alapítvány	68. 137. 196. 273. 411.
A dicső szt. mártóni orgonára tett adakozások	74.
A szabédi egyházközség részére tett adakozások	140.
A Marosi Gergely síremlékére tett adakozások	134. 205.
A tordai középtanodára tett adakozások	278.
A tanári nyugdíj alapra tett adakozás	348.

VIII. Vegyesek:

A Ker. Magvető. Belső emberek változása 76. Tanári nyud. alap. Egyh. dolgok. 77. Reform. afiai. A bibliának új kiadása 79. Család és isk. Sajtóhibák 80. Richmond Anna. Ámerikai barátaink 141. Még egy Ámerikából 142. Tanári nyugdíj-alapunk. Gyémánt menyegző 143. Rédi-ger Géza. Székely tanügy. Olvasóinknak 144. Egyh. főtanácsunk. A brit és külf. unitárius társulat 206. Liberalismus terjedése Schweiczban 207. Ewald H. Az Egyh. K. Tanács. Evangeliumi csodák. Kozma Anna 208. A szerkesztőség 280. Ifj. Fretwell János 342. Coquerell A. Az ev. prot. lap 345. Budapesti hitrokonink. Jakab Elek. 147. V. Ferdinánd császár. 348. Ifj. Fretwell J. Zsedényi Ede 407. Az erd. ref. egyh. kerület 308. Általános nyugdíj-alap 409. Legfelsőbb köszönet. Vallás-ügyi törv. javaslatok. A magyarországi protestans egyesület. Jókai Mór. Pályadíj-alap 410.

Hidvégi Mikó Ferencz életrajza.

A történelem egyik magasztos feladata, hogy nagy tehetségű férfiak életrajzaiban, kiknek azon szerencse is jutott osztályrészül, hogy hazájok ügyeit fényes társadalmi és közszolgálati állásban szolgálhatták, s elveik és életök által a közéletre jó vagy rossz irányban jelentékeny hatást gyakoroltak: bölcs élettanulság forrásait tárja a nemzet elé. A korszakok szelleme és iránya ily kiváló egyének jellemében és cselekedeteiben nyilatkozik; nagy korszakok és nagy férfiak egymást alkotják, egyiknek lelki képe viszszatük-röződik a másikban; sikereik úgy mint bukásuk, erényök mint tévedéseik vagy szándékos hibáik egyiránt okulás a jövő időkre s következő embertyomokra nézve.

E rövid életrajznak is az a célja, hogy Erdély ugynevezett aranykorából egy folytonosan a közügyekben forgott jelentékeny befolyású államférfi életét, jelleme főbb vonásait, részint már közlött, részint újabb adatok alapján állítsa a magyar olvasó elé. Gazdag volt a kor, melyben ez életrajz tárgya élt s hatott, változatos szép és nagy eseményekben, mik — ugyszólva — kínálkoztak, sőt csábítólag ingereltek a keret kiszélesbitésére; mindazáltal kikerülve a hazai történelem e korszakra eső, részben még feldolgozatlan, roppant anyaghalmozának tág és vonzóan érdekes mezejét: igyekeztem tárgyam körében maradni, s a rendelkezésemre álló adatok feldolgozásánál mindenek előtt azokat választottam ki, melyek annak kellő világításba helyezésére a legjellemzőbbek s egyszersmind a kor ismertetésére is nagyobb fontossággal bírnak.

Ha mégis ezen műalkotási elvemtől némileg eltérve kiváltképpen némely egykoru vagy újabbkori író jogos bírálat alá eső feljegyzéseinek taglalásába mélyedtem: az igazság és történeti hűség érdekében és meggyőződésből tettem, megkönnyíteni kívánva olvasóimnak az önálló ítéletalkotást amaz elv szerint: „Contraria juxta se posita magis elucescunt“.

Egykorúak följegyzései rendszeren mély benyomást szoktak tenni a késő idők olvasóira úgy, mint történetiróira; pedig a legnehezebb éppen a kortársaknak tetszeni; s nem egyszer történik meg, hogy egyoldalú felfogás, vagy valamely elfogultság miatt csak úgy könnyelműen kiejtett egy s más megjegyzés a legkiválóbb történeti egyéniségek megítélésében is téves utra visz, s az igazságtól eltéríti a nem eléggé vigyázatos olvasót.

Ezt kikerülni, az utánmondástól óvakodni s mindenek felett a hasznos igazságot keresni és kifejezni e tanulmányomban főkötelességemnek tartottam. Elértem-e célomat? az olvasó közönség dolga és joga megítélni.

* * *

A hidvégi Mikó-nemzetség eredete okleveli adatok alapján a XIII-ik század közepéig vihető fel; de a hagyományos közhiedelem, sőt a ma már kétségbe sem vont hitelességű csiki székely krónika feljegyzése is, annak törzsatyját a honfoglaló ősök előkelő tagjai sorában keresik. Az érintett 1533-beli csiki székely krónika közlése szerint: „1063 körül, midőn Sándor István — ki a Sándor nevet felvette — a csángók Vazul (Basil) nevű vezérével hadakozni kezdett, egy Mikó nevű ismeretlen levante 200 fegyverrel éppen jókor érkezvén: a csángókat kiverte és Sándor Istvánt megszabadította; mely győzelméért Sándor István megengedte neki, hogy egy hadnagyságot állítson és a maga nevérol nevezett s ma (1533-ban) is virágzó Mikó-várat építse. Mondják, előkelő nemes vitéz volt Magyarország földéről s közönségesen uramnak fia néven hivatott; ki ott tizenkét várnak birtokától fosztatott meg, s kinek maradéka ma is (1533-ban) ugyanezen néven (Mikó-nak) nevezetik. Midőn e tettet László (sz. László) király meghallotta, őt a hét erdő földén túl (Erdővidéken túl Csikban és Háromszéken) gazdag örökséggel ajándékozta meg a nemzet megegyezésével, úgy, hogy aztán a szék századosává lett“¹⁾.

Ezen krónikai feljegyzés hősétől való leszármazása a hidvégi Mikó-nemzetségnek oklevelileg ugyan ki nem mutatható; sem a hagyomány után némely írótól állított scytha eredetiségét pragmatikai adatokkal támogatni nem lehet: mindazonáltal, a hidvégi Mikóknak a XIII-ik század közepe óta a székely földön ok-

¹⁾ A Nemes Székely Nemzet Constitutioi Pest 1818. 287—288. II.)

levéli adatokkal kimutatható nagy terjedelmű birtokai s tekintélyes szereplése, e nemzetség előkelő származását kétségen kívül helyezik.

IV-ik Béla király egy 1252-ben aug. 20-án kelt levelében ¹⁾ Vinczének, Akadás sepsi székely fiának adományozta Székföldét, a kerczi oláhok, a brassai szászok és a sepsi székelyek földje között. A Mikó-nemzetségre vonatkozólag ez a legrégebbi oklevéli adat. Ez oklevélben említett Vinczének (Beucenz) ²⁾ voltak fiai István, Domokos és Mikó ³⁾; ez utóbbtól származik le a hidvégi Mikó és Nemes család, melynek nagy terjedelmű birtokairól az akkor a küküllői kerülethez tartozott Zsombor, Gerebencz és Árapataka határkijáratásáról szóló oklevél ⁴⁾ nyújt tájékoztatást.

Hidvégi Mikó Ferencznek ez előkelő családból leszármazása oklevéli adatok által kétségen kívül van helyezve s a későbbkoru Kunicnak ⁵⁾ és utána br. Mikola Lászlónak ⁶⁾ azon már Benkő József ⁷⁾ által kétségbe vont állítása, mintha amazt Bethlen Gábor kocsisából emelte volna fel magas hivatalokra, egyenesen a mesék országába utasítható.

Mikó Ferencz atyja Mikó János — hidvégi idősb Mikó Ferencznek Kornis Ilonától ⁸⁾ született fia — volt, ki egy 1582 febr. 17-én kelt contractus ⁹⁾ tanusítása szerint atyai örökség fejében Hidvéget kapta. A Báthori Zsigmond, Mihály vajda és Básta korában tevékeny tagja a hazafi pártnak, közdolgokban gyakran forgott, s részt vett a szerencsétlen kimenetelű schellenbergi csatában ¹⁰⁾. Egykoru oklevelek tanusítása szerint korában a nép Nagy Mikó Jánosnak nevezte ¹¹⁾.

¹⁾ Szabó Károly: Székely Oklevéltár I. k. 9. l. — ²⁾ U. ott. 25. l. — ³⁾ U. ott. 53—54 ll. I. Lajos kir. 1349. sept. 9-én kelt parancslevelében „magister Jacobus filius Mykó de Hiducy”. — ⁴⁾ U. o. 54—57. ll. — ⁵⁾ Kunic: Dacia Siculica. Claud. 1731 p. 50. — ⁶⁾ Historia genealogica Transylvaniae. 1731. p. 56. — ⁷⁾ Milcovia T. II. p. 138. — ⁸⁾ Innen a rokonság közte és Bethlen Gábor között, mire nézve Kemény János önéletírásában (I. Szalay: Magy. Tört. Emlékek. I. k. 65. l.) írja, hogy Bethlen Gábor 1625-ben „főkomornyikját, igen kedves emberét és rokonságát is Mikó Ferenczet” küldé követségbe. Az itt említett Kornis Ilona, Mikó Ferencz atyai nagyanyja, s Kornis Kata, B. G. anyai nagyanyja, testvérek voltak. — ⁹⁾ Gr. Mikó Imre birtokában. E contractus szerint Mikó Jánosnak testvérei voltak: Miklós, Péter és György. — ¹⁰⁾ Maga Mikó Ferencz Historiájában (I. M. Tört. Emlékek. Irók VII. k. 143. l.) e csatáról szólva írja: „Több urak, főemberek, ki egy-, ki másfelé szaladván, Görénybe sokan futottak, a többi között Székely Mojzes, Kornis Farkas, Mikó János az atyám s többek”. — ¹¹⁾ A gr. Mikó Imre birtokában levő egy 1650

Mikó János nejének, a Ferencz anyjának, nevét biztosan nem tudhatni. Ugy látszik Forró leány volt; legalább anynyi áll, hogy egy a XVI-ik század végén élt Mikó János háportoni Forró Miklós leányát Borbárát tartotta nőül ¹⁾. Két tetstvéiről, öcscse és hűgáról, nevök elhallgatásával, maga Mikó Ferencz tesz említést. Fitestvére János, nővére Judith volt, belényesi Vajda Zsigmondné, kinek leánya Vajda Klára Váradai Boldvai Márton neje volt.

Mikó Ferencz születése idejét Katona ²⁾ és Szilágyi Ferencz ³⁾ 1584-re, gróf Kemény József ⁴⁾ ellenben 1586-ra teszi; Kazinczy Gábor ⁵⁾ pedig Mikónak magának historiájában az 1611-dik évre tett azon megjegyzése alapján, hogy ez évben „26 esztendősbeli ifju korában“ ajándékozott volt meg a csiki vicekapitánysággal ⁶⁾, születése évéül 1585-t állítja, a mi a halálára irt emlékversezet ⁷⁾ azon adatával, hogy 51-ik évében halt meg, összhangzásban áll.

Gyermekeveit az apai háznál Hidvégen és részint Brassóban töltötte ⁸⁾; serdült korában, mint Historiájában ⁹⁾ említi, Barsai Andrászt szolgálta, s az 1600—1602-beli csaták leírásából sejthetni, hogy Erdély akkori harcaiban, a miriszló-décsei, goroszlói és az urára halált hozott 1602-beli fejevári csatában azzal együtt részt vett. Barsai András eleste után a Bethlen Gábor szolgálatába lépett ¹⁰⁾, s annak hazafias törekvései, küzdelmei, példaadó hatása alatt a még gyermek ifju fejlett, haladt, mignem hűsége, tehetségei és a közügyekben szerzett ismeretei, ügyessége s tapasztalatai által, kora egyik legjelesebb államférfiává nőtte ki magát.

A korszak, melyben a közélet terére lépett, kedvezett a jóra való tehetségeknek. A könnyelmű Báthory Zsigmondnak Erdély sorsa feletti koczkaetései, a Mihály vajda, Básta dulásai, hajduk és vallonok pusztításai s az ezekhez járult iszonyu drágaság, éhség és pestis által végveszélybe döntött haza szomorú képe egyfelől; a hazafi pártnak előbb Székely Mózes, majd Bocskai zászlója alatt a

mart. 30-ki transsumtumbeli az 1642 novemb. 7-ki esketés szerint a Mikók hidvégi csikós kertje felől a tanuk egyezőleg vallják, hogy az a „Nagy Mikó Jánosé volt, róla szállott Mikó Ferenczre“. — ¹⁾ Gr. Lázár Miklós jegyzete. Innen a rokonság Mikó Ferencz és Kemény János között, mire ez önéletrésében (U. o. 76. l.) írja, hogy Mikó neki vérszerinti atyjafia volt. Mikó anyja Forró Borbára Háportoni Forró Miklós és Kemény Ilona leánya volt. — ²⁾ Historia Regum Hungariae 31. k. 828. l. — ³⁾ Klio. III. k. 364. l. — ⁴⁾ Mikó-Ujvár emléke. Új Magy. Muzem 1854. I. 147. l. — ⁵⁾ Magyartört. Emlékek. Irók. VII. k. IX. l. — ⁶⁾ U. o. 216. l. — ⁷⁾ Bod Péter: Hungarus Tymbaules Continuatus 78 l. — ⁸⁾ Mikó Ferencz Historiája U. o. 197. 199 ll. — ⁹⁾ U. o. 164. l. — ¹⁰⁾ U. o. 162. l. —

haza földé és kincsei: szabadsága, függetlensége kivivásáért elszántan folytatott önfeláldozó küzdelmei másfelől: a legnemesebb érzést és buzdulást keltették fel minden hazáját szerető komoly törekvésü ifju lelkében.

Mily jellemfejtőleg hatott e korszak Mikó Ferenczre, minő érzéseket és buzdulást meritett ő mindezekből: e korszakot festő s reflexiókban gazdag historiája minden sorából előnyösen tűnik ki.

Ámde ezek felett még két ténynek volt különös befolyása jelleme kifejlésére, megedződésére. Egyik az, hogy atyját, anyját egymásután korán vesztette el¹⁾ s 18 éves korában már önmagára lett utalva; a második az, hogy rokonsági összeköttetései és a Bethlen Gábor szolgálatába szegődése által, Erdély azon korbeli legjelesebb emberei környezetébe, az élet legjobb iskolájába jutott.

Az a kedvező fordulat a haza sorsán, midőn 1603 tavaszán Székely Mózes egy dicsőséges hadjáratban Erdélyt Básta vallonjaitól megtisztítá: a szászok és „németes urak“ ármánykodásai következtében csak hamar újra gyászra változott. „Székely Mózes eleget tevéen életével, vérének kiomlásával (des hazájához való szeretetének“, a brassói papirmalomnál (1603 jul. 17-én) vívott szerencsétlen csatában, Erdély nemességének anynyi jelesével együtt elesett; a hazafi párt tagjai bujdosásban kerestek menedéket. Bethlen Gábor -- Székely Mózes neveltje — a nemesség színével-javával Erdélyből Magyarország török védelem alatti területére kimenekült. Mikó Ferencz is vele ment; elkísérte Temesvárra, s majd Nándor-Fejérvárra. Tanuja volt a haza érdekében a fényes portán tett kísérleteknek, Bethlen Gábor fejedelemsé kijelöltetésének, a Szilvási Boldizsár által felkeltett egyenetlenségnek s ennek következtében Bethlen sikert ígérő tervei meghiusulásának. Tapasztalta mily „nehéz az hazájától távolléte embernek és oda nem szabados menése; a mellett hallania a benne való rettenetes pusztulást, veszedelmet“. Az emigráció viszontagságos történetét Historiájában hátrahagyta²⁾.

„Mindezek alatt — így ír amaz események elbeszélése után önmagára térve — midőn megértettem volna, hogy az édes anyám Brassóban a nagy pestisben meghalt volna, jóakaró atyámfainak tetszésekből biztattatván, hogy Káránsebes felől én haza bújdosha-

¹⁾ Atyja, ki még 1599-ben élt, „régén meghalt (Székely) Mojzes bejövetele előtt“ talán 1602-ben, anyja 1603-ban Brassóban pestisben halt meg. I. Mikó Ferencz U. o. 163. 165. ll. — ²⁾ I. U. o. 161—163 ll.

tom, gyermek vagyok, senki sem bánt: Tömösvárra s onnan Bókánba (Bóka) visszajövék, kiben egy káránsebesi embertelen főember, Fodor Ferencz, lakik vala. Innen egyenesen akartam Káránsebesbe jöni; de megértvén, hogy egy hitetlen, arnótból lett bánt, Lodi Simont, a hitetlen árulók helyhezettek oda bánságra, ki az elfutott nemes emberekben a kit ott kaphat, megfosztja, meg is öletett bennök titkon sokat, e miatt szabadosan nem mertem menni ¹⁾).

Sok hányódás és életveszéllyel járó útját néhány nap mulva folytatá. Lovát 12 aranyon eladta, kalauzokat fogadott, kik Káránsebesbe vitték. „Egy este, mikor a város népe szokott omlani a folyó vizre“ azok közé vegyülve, egy ismerőse Borczon György házához ment, kinek fiával azelőtt Barcsai Andrásnál együtt szolgált, remélve, hogy ez eligazítja Erdélybe. De az áruló a bán kezébe adta, ki karóba akarta veretni, s csak ismerősei közbelépése menté meg, megparancsoltatván neki, hogy a várost elhagyja. De hova tudott volna menni, mikor Káránsebestől Szászvárosig ember nem lakott. Egy szegény szabó könyörült rajta, háza híján lappangtatta két hétig, míg meghallotta, hogy Lugosi János — Básta küldöttje — oda érkezett. Ezt bár nem ismerte, de mert még atyjától hallotta, hogy az is Báthory Zsigmond szolgája volt s reá emlékezett, nagy bizalommal hozzá ment, és az, midőn kilétét megértette, s nyomorult állapotát látta, maga mellé vette és Erdélybe behozta ²⁾).

Igy jutott Kolozsvárra, hol Bástától Sennyei Pongrácz eszközölt számára kegyelmet. Jóságait — melyeket atyja halála után a zavaros időkben két hajdu: Nagy Lukács és Sebestyén kértek volt fel — „öcsce és húga nevével supplicatit formálván“ Bölöni Gáspár és Halmágyi István s némely más jóakarói segedelmével, — a véletlen közrejátszásával — sikerült viszszyanyernie ³⁾).

Ügyei rendbehozása után Erdélyből újra kiment; 1604-ben — mely „csak reménységben, hallgatásban végződék el“ — Bethlennek Bocskaival való érintkezéseiben kísérorje, a Bocskai törekvéseinek „akkor hazáján kívül levén“ ⁴⁾ szemtanuja s mint urának hű szolgája, azzal együtt részese is volt.

Bocskai és Rákóczy Zsigmond idejében állandóan Bethlen Gábor szolgálatában maradt s úgy látszik, hogy amazt, midőn 1607-ben Báthory Gáborhoz az ecsedi várba vonult, oda is követte. Báthory, urát becsülettel fogadá, „jóságot szakasztván illendőt mind-

¹⁾ U. o. 164. l. — ²⁾ U. o. 165. l. — ³⁾ U. o. 165. l. — ⁴⁾ U. o. 170. l. —

járást maga (Bethlen), felesége és szolgálói tartásokra“. Hogy Bethlen Gábor emberei között kétségkívül az első helyen állt, saját feljegyzéséből tudjuk, de azon kitüntető bizalomból is kimagyarázható, hogy 1608-ban, midőn amaz Báthory Gábor, az új fejedelem, a portára követségbe küldte, nejét Mikó gondviselésére hagyta ¹⁾).

Báthory Gábor fejedelemmé választatásában Bethlennek nem csekély része levén, az új fejedelem biza¹ma, számára sok és fontos teendőket juttatott. Mikó Ferencznek is volt azokban egy szerényke kis része. 1609-ben Bethlent a pozsonyi gyűlésre II-ik Mátyás királyhoz való követségébe elkisérte ²⁾).

1610-ben, Bethlen csiki főkapitánynya lett beiktatása ünnepeleyéről, vele ment Mikó a márcz. 25-iki beszttercei országgyűlésre, hol amaz, a Báthory elleni öszszeesküvés kifürkészésében „a székelységről való főrendek expiscalását“ rábizta, s a fejedelem elébe bátorító hírnökül őt küldötte ³⁾), ki késő éjjel Lekenczén találván a fejedelmet, teljesen megnyugtatva kisérte bé másnap Besztterczére. Bethlennel együtt ő is ott volt a fejedelem és magyar nádor 1610 jun. 8-diki király-daróczi találkozásakor ⁴⁾). 1611-ben pedig részt vett a Báthory Sorbán vajda és Forgács Zsigmond elleni hadviselésében.

A török segítséggel beérkezett Bethlen Gábor, Déváról, az ellenségtől elborított területen át a fejedelemhez Szebenbe őt küldé előhírnökül. Óvatosan, útféleken haladva, tette meg ez útát, s másnap hajnalban Szeben kapuja előtt állott.

„Hire levén a fejedelemnek menetelemben — így jegyzé fel önmaga az esetet — mindjárt magához vitete, még ágyában fekvén; az uramnak mind levelét megadván, izenetét is megmondván, nagy örömben lön, az uramnak szolgálatját nagy neven vevé, nekem is sok kegyelmességét ígéré. . . . Engemet visszabocsáta azon estve. . . . A havas alatt Doborkáig 50 lovassal kísértetett, 50 képére vert arannyal megajándékoza; több kegyelmességét is ígéré. Ez az ő-adta arany volt pénzemnek, akkori szegény legényi állapotomban fundamentoma, et super hoc aurum aedificavi; abban egyet sem költöttem el, mig hamar más ötven, és azután több-több kezde reá gyűlni. Quia erat benedictio, neque repugnabant“ ⁵⁾).

¹⁾ U. o. 180 l. — ²⁾ U. o. 181. l. — ³⁾ U. o. 186—187. ll. — ⁴⁾ U. o. 182—183. ll. — ⁵⁾ l. u. o. 209—211 ll.

Bethlent a Strigy mellett Brettyénél találta; megadá a fejedelem levelét, és izenetét, hogy ne késsék, éjjel nappal siessen a fejedelemhez csatlakozni. A csatlakozás megtörtént, s az ellenség előlük kihuzódott. Ezután Báthori sergével az ellenséggel rokon-szenvező Brassó megfenyítésére Feketehalomhoz szállott. Ez időből egy figyelmet érdemlő feljegyzésében említi Mikó, hogy itt igen szükön vala a quotidianum is, mert táborukat Fogarasnál elhagyván, a lófaráról, konyhakocsikról az eleség elfogyott. „Én — így folytatja — az uramat, sőt a fejedelmet is bővön tápláltam Földvállról szép czipóval és kalácscsal; mivel háza népé Hidvégről oda futott volt, jó módomban vala benne, kinek becsületét, hasznát is vöm, mert a fejedelem a hidvégi nemeseknek, kik Brassóval együtt ellene támadtak vala, minden jószágokat ugyanazon táborban nekem adá“¹⁾

E feljegyzésből tudjuk, hogy Mikó 1611-ben már nős volt; mikor nősült, arra adatunk nincsen. Felesége: Tholdalagi Erzsébet, Tholdalagi János és Polyák Klára leánya volt; ettől született Mikó egyetlen fia: Mikó József.

A fejedelem Brassó külvárosainak elégetése után Fogarasba visszatért. „Ott — írja Mikó Ferencz — engemet a jó Istennek kegyelmes gondviselése által a csiki vicekapitánysággal ajándékozta meg az uram (Bethlen Gábor akkor csiki főkapitány) akarattjából, és hogy újlag maga mellé bizonyos számú lovas gyalog hadakat írjak el, kivel Váradra menjen, mindjárt tisztembe bocsáta, 26 esztendősbeli ifju koromban, Áld meg, Isten, vezérelj ily ifjúságomban való ilyen becsületes tisztemet, viselhessem becsülettel dicséretesen, más jó vitéz hadnagyoknak példájával előttem.“²⁾ Fogarasból Csikba beérkezvén, az újan nyert tisztéről szóló parancsolatokkal először is Csicsóba Kelemen Mihály akkori csiki főkirálybíróhoz ment. Ez igen kedvetlenül fogadta, mindazáltal a székeket gyűlésre összehívta. A gyűlésbe Mikó Ferencz is elment, elvitte leveleit, mert igtató-commissariususa nem volt; praesentálta a fejedelem parancsát, mely hozzá mint vicekapitányhoz szólott, s 400 lovas és 500 gyalog összseírását rendelte meg, és a Bethlen Gábor leveleit, melyekben mint főkapitány a csikiaknak ajánlá „a mi székelly szokásunk szerint“. Azután szállására tért vissza. Ez alatt a gyűlés tanácskozáván elhatározta, hogy mivel Csikban „záloga nincsen, kapitánynak nem agnoscalhatják“. Azután behivatván

¹⁾ U. o. 215. l. — ²⁾ U. o. 215—216. ll.

őt a gyűlésbe, „egy paraszt írástudatlan öreg embert, Fodor Bálintot“ léptették fel ellene, „ez által kezdének oráltatni“. De mikor az ki nem tudná vagy merné mondani, mit akar, maga Mikó magyarázá meg, a mit ő ki nem mondana s „magnanimiter akarván magát viselni“, a Fodor Bálint beszédére így felele: „Mivel mentse kegyelmetek magát, hogy engemet kapitányának fel nem vehet, tudniillik, hogy semmi zálogom, sem residentíám itt nincsen, értem; most én azt nem disputálom, sem az én tisztemet erővel én nem oltalmazom; vagyon arra ki gondot visel. Hanem az én uram ő nsga Bethlen Gábor kegyelmetek főkapitánya; én annak egy fő ember szolgálja, erdélyi és igaz régi székely nemzet vagyok. Imhol a mi kegyelmes urunk ő felsége parancsolatja, ki nekem ugy, mint csiki vice-kapitánynak szól, olvassa el notárius uram. Eloivasván: abban parancsolva vala: irjak fel 400 lovast, 300 gyalogot, mert a csiki gyalog azelőtt való brassai harczon vezett vala. Im azért kegyelmetek hallják mit parancsol a fejedelem; ha ki szómat fogadja, harmadnapra mustrát hirdetek, attól becsülettel veszem; ha ki szómat nem fogadja, bizony megbüntetem a mi kegyelmes urunktól s egyszersmind főkapitányától nekem adatott autoritásomból“ ¹⁾.

Mikó ez erélyes fellépésének jó eredménye lett. A harmadnapi mustrán mindenki megjelent. Többen nyílt barátságukkal tisztelték meg, azokat pedig, kik „nem szüntek meg alattomban alá vernet ásni, mint Kelemen Mihály főkirálybíró és Incze Balázs notárius, és titkon, szék nevével a fejedelmet búsiták, utánavalókat ígéretekkkel unszolták“: lefegyverezte s ártalmatlanná tette azon hősiességével, melyet a mustra után harmadnappal a kiállított kis csapatral és a csiki néppel Forgács Zsigmond elkésett és Csik felé huzódó 24 zászlóaljnyi gyalogságán a Nyíres tájékán aratott, az egész csapatot fegyverétől megfosztván s a fejedelemhez Kolozsvárra bekísértetvén. Melyért a fejedelem nem hogy tisztét elvesztette volna, „sőt több kegyelmességét ígéré“ ²⁾.

A fejedelem Géczy Andrást a portára követségre indítván, a Mikó által elfogott hajduk közül 40-et hadnagyukkal és a zászlókkal együtt a császárnak ajándékba küldött, a többbit csapatai közé esketé.

Mikó, közhivataloskodási pályájának e szép kezdete után a

¹⁾ U. o. 216—217. ll. — ²⁾ U. o. 217—218. ll.

a fejedelmet még Váradra kísérte el, honnan 1612 január elején tért vissza.

„Ilyen új állapotában mind a szerencsének élvén, s mind ifjuságától viseltetvén“ Radnóthtól a vele volt csikiakat haza ereszté, ő maga pedig jó barátival Szabédbe tért be feleségéhez, kit sok idő óta nem látott. Nejét jó egészségben találva, harmadnapig ott mulatás s „egymásnak való örvendezésük után“, nejét is magával vive, Csikba indult hivatala elfoglalására.

Eddigi küzdelmes pályájának első nyugalmas napjait a sors egy váratlanul sujtó csapása zavarta meg, melyet az ellenséges brassóiak boszuálló támadása s hidvégi javainak felprédálása, elégetése még keserűbbé tett rá nézve. „A nagyhatalmu Istennek csodálatosak az ő dolgai, és mely igen változandók a szerencsének az ő forgásai, im majd magamon is tapasztalom meg, mert egyfelől hízlek, másfelől megcsal a szerencse“, — így beszéli el önmaga gyászát. — „Mint ilyen ifju állapotomban, a szerencsét mikor már kötve tartanám magamnál, beérkezésem után Csikban, jóakaróimmal egynehány napokon lakozom, azonban reménytelen keserűség környékezte meg; két hétre bemenetelem alatt, hirtelen való guttaütéssel egy szempillantásban 30-a Januarii viradólag a halál hirtelen szemem elől kedves szerelmes feleségemet elragadá. Kinek immár hideg tetemeit mikoron a földnek, az ő anynyának meg akarom adni, Hidvégen készülvén hozzá, az időnek akkori alkalmatossága mián, intetvén jóakaró atyámfiái által, abbeli szándékomat megváltoztatám, és Oltszemre, szerelmes szülőimnek temetőhelyén a földnek ajánlám. A brassaiak, reávigyáztván akaratomra, 500 gyalogokat küldtek volt ki Hidvégre hogy impediálják a temetést“¹⁾

Neje sirjától hivatalos teendői s a közügyek vonták el.

Brassó, melynek Váradra járása alatti vigyázását s nyugtalanítását Mikó a háromszékiekre bizta volt, s mely az elégyetleneknek Báthory ellenében mind veszélyesebb menedékkévé vált, mindeddig nem csak meg nem adta magát, de gyakori kiütéseivel a vett csapásokat búsán vissza is fizette, ugyanynyira, hogy a fejedelemnek komolyabb fellépésre adott okot.

Báthory tavasszal megkezdé Brassó elleni hadi műveletét, kapitányait, köztük Mikót is „kemény parancsolatokat küldvén“ Brassó alá rendelé; de a hosszszas csatározásoknak a város, és a bennszo-

¹⁾ U. o. 220—221. l.

rult nemesség egyezkedésekbe bocsátkozása s közbocsánat alapján meghódolása következtében csak 1613 jun. 30-án lett vége.

Mikó ez időpontot már nem a fejedelmi táborban érte meg.

Báthoryt erőszakoskodása, féktelenkedései és kimélytelensége már odáig ragadták, hogy Bethlen Gábort, fejedelemsége legerősebb támogatóját is bántalmazá, nyíltan fenyegette, sőt életét veszélyeztető terveket forralt ellene; minek következtében amaz 1612 őszén török védelem alatti területre menekült, s a porta előtt Báthory ellen vádlóként lépett fel. Mikó Ferencz, mint Bethlen hű embere, s a közügyekben már is tapasztalatokkal s elvekkel bíró hazafi, a közsérelem érzetéből amannak ügyét magáévá tette, s követte őt. Bethlen a hódoltsági basákat előbb ügyének megnyerve, 1613 februárban Drinápolyba érkezett, a divánban fogadtatott, s a török segítséggel leendő beütés előkészítésére Kanizsára Skander béghez, az új szerdárhoz azonnal visszautazott. Kimenekülése, a nemzet jobbainak szemét felé fordítá, s reményét ő belé helyezé.

Báthory ennek fellépését ellensúlyozandó, tavasszal Borsos Tamást és Balassi Ferenczet a portára küldötte. Május 22-én jutottak be Konstantinápolyba — s junius közepén még választ nem kaptak a Báthory előterjesztéseire. „Vevők eszünkbe, hogy urunknak roszul van dolga a portán — írja a követek egyike Borsos Tamás; — titkon legelőször irtuk meg ez dolgot urunknak, mely levelet küldtünk Tergovistiára Boér Péter kezébe junius 15-én. E közben érkezék a portára Mikó Ferencz Bethlen Gábortól. Mikó Ferencznek igen hamar válasza lön, mely levelet csuda mesterséggel Mark Antonival megláttattunk, és abból teljességgel megértettük, hogy nekünk roszul lészen dolgunk, mert a mit a basa Bethlen Gábornak fogadott, azt teljességgel véghez akarja vinni és urunkat a fejedelemségből ki akarja vetni . . . orós hüttel fölfogadta a basa, hogy Bethlen Gábort Erdélybe béviszi“¹⁾.

A portán tett ígéretek bé lettek váltva. Báthory követeinek a basa „sem egy bineczet, sem egy czofageldit“ nem mondott²⁾, ellenben Mikó, az ifju követ, urának ügyét sikerre juttatá. Mikor Balassi — Báthory követe aug. 20-án a portáról „elég gyalázattal“ kiindult, akkor már Szkender pasa a temesi basaságban Erdély határszélén állott, a tatárok előcsapatai pedig Horváth György kalauzolása mellett a Barczaságba érkeztek, s pár hóval később oct.

¹⁾ Borsos Tamás: Itinerarium ad fulgidam portam ottomannicam. Erdélyország Történetei Tára II. k. 241—242. ll. — ²⁾ Borsos Tamás u. o. 249. l.

23-kán a kolozsvári országgyűlés Bethlent fejedelemmé választá, 24-én esküt tett, s 25-én már a porta részéről Szkender pasa által a keresztesmezei táborban a fejedelmi jelvényekkel ünnepélyesen földíszítettett ¹⁾).

Báthory kicsapongásai, és „sic volo, sic jubeo, sit pro ratione voluntas“ politikájával magamagát buktatta meg, s két nappal utóbb oct. 27-én órgyilkosok kezéből vette a halált ²⁾).

Végre Erdélyben helyreállt a nyugalom, s Bethlen Gábor, az új fejedelem, a nemzet legszebb reményei között fogott a közállapotok rendezéséhez.

Mikó Ferencz — fejedelmi urának érdem szerinti kegyeltje — szép tehetségeinek portai követsége alkalmával elismerésre méltó jeleit adván, Bethlen Gábor őt saját előbbi hivatalára Csik Gyergyó és Kászon székek főkapitányságára érdemesítette s nevezte ki még 1613 november vagy december havában.

Egy fényes közhasznú és mindvégig szerencsés államférfiúi pálya nyílt meg ezután előtte, minő Erdély történetének e szép korszakában kevés kortársának jutott osztályrészül. A fejedelem bizalma mind többtöbb utat és módot nyujtott neki, hűsége és képességeinek hasznos szolgálatokkal való bebizonyítására. Csiki főkapitányi tiszte mellett, előbb fejedelmi aludvarmester ³⁾ 1622-ben már főudvarmester ⁴⁾, majd főkomornyik, kincstartó, és tanácsos ⁵⁾ lett, és a viszonyok szerint főkapitányi tiszténél fogva részt vett a fejedelem minden hadi vállalataiban.

Ámbár — az egykoru Kemény János tanusítása szerint — „igen jó bátorságu ember“ volt ⁶⁾, érdemeit mégis nem annyira a harctéren, mint inkább azon nagy fontosságú követségekben tanusított diplomacia ügyességével vivta ki, melyekre a fejedelem választása minden nevezetesebb alkalommal őt szemelte ki, megtisztelő bizalmát ő belé helyezvén.

Bethlen Gábor 1616-ban, Homonnai s Báthori András (Gábor testvére) ellene való törekvéseinek ellensúlyozására, Lippa török kézbe adására nézve tett ígérete beváltásának hírével, Mikót küldte a portára, tőle küldvén be a legyőzött boérokat ⁷⁾).

¹⁾ Szilágyi Sándor. — Báthory Gábor fejedelem története 268 és 282. II. — ²⁾ I. Géczí levelét Erdélyorsz. Tört. Tára II-ik köt. 289—291. II. — ³⁾ Bethlen Gábor egy 1619. jun. 21-ki levelében: *Generosus Franciscus Mikó de Hidvég, aulae nostrae Vice-Magister et Sedium Csik, Gergeo et Kászon Capitaneus*. I. Pray: *Gabrielis Bethlenii Principatus Transsilvaniae. T. I. p. 41.* — ⁴⁾ Az erd. főkormányszéki levéltárban levő: *Liber Regius Principis Gabr. Bethlen. Tom. VI. p. 33—35.* — ⁵⁾ U. o. *Fragmentorum. Tom. X. p. 525—529.* — ⁶⁾ Szalay: *Magyar Tört. emlékek I. k. 75—76. II.* ⁷⁾ Cf. Kemény József: *Erdélyorsz. történetei eredeti oklevelekben II. k. 119. l. Gr. Mikó Erd. tör. adatok I. k. 315 l.*

1619-ben Kamuthy Farkas főkövet áskálódásaival önérdékében a portát Bethlen ellen felharagította; ennek helyrehozására s a protestantizmus érdekében célba vett hadjárat útjának előre egyengetésére, mint főkövet, ismét Mikó küldetett bé a portára¹⁾.

Julius 5-én érkezett be Bakos István és Vitéz László „nagy urfiak“ kíséretében a portára; Borsos Tamás, a fejedelem ottani kapitihája „elég tisztességgel“ vitte bé, 17 csauszszal menvén elébe. Julius 9-én volt először szemben a vezérrel, a ki „kedvesen látá Mikó uramat, alkalmas kaftányt adata reája“. A császár 21-dikén fogadta. „Volt igen nagy tractájok némü-némü titkos dolgok felől“. Onnan Görcsi Mehmet vezér-basához mentek, kivel a követség fő-tárgya mellett Jenővára dolgát is megbeszélték. „Mikor ezek után Mikó Ferencz uram búcsuzik vala, monda a vezér Mikó uramnak: Mond meg az uradnak én szómmal, máskor olyan kevély bolond követet ne küldjön az portára, mint Kamuti vala, mert bizony nem lesz nál vele. . . . Isten engem ugy segítjen, hogy Kamuti itt az portán sem az urának, sem az országának nem szolgált, hanem inkább ártott. . . . Ilyen követet küldjen az urad, mint te vagy; mert látom, hogy te igaz embere vagy az uradnak és az országnak“²⁾.

Mikó egy egész hónapot töltött a fővárosban, „elegendő ideje levén, . . . mindenné rü részről bőségesen tractált az vezérekkel“. A célba vett hadjárat ügye egyelőre nehézségekbe ütközött, nehéz volt kimagyarázni, „hogy mint nem bántódhatnak meg a hatalmas császár hüti és frigye, melyet immár újolag megerősített Ferdinandussal“. De a követségnek erős érveléssel sikerült meggyőzni a pasákat arról, hogy a magyarok érdekében levén frigye a császárnak Ferdinánddal, mivel a magyarok óhajtják a Bethlen fellépését, a fényes porta részéről — minthogy segítségét s oltalmát ép azok kívánják kiké a frigy, frigy-szegésről szó sem lehet³⁾.

Mikó végre kedvező választ nyerve, aug. 3-án búcsuzott el a basától „és akkor is kaftányt adata reá“, 5-én a portáról vissza-

¹⁾ I. u. o. III. k. 138. l. Bethlen Gábor 1619 jun. 13-ki levelét Rhédey Ferenczhez. — ²⁾ I. „Borsos Tamásnak második portára való járásának históriáját“ gr. Mikó: Erd. Tört. Adatok II. k. 174—175. ll. — ³⁾ U. o. 181—188 ll. E követségről Benkő Máté, Mikó kísérője naplót hagyott hátra, melyet tudós Benkő József még ismert, fájdalom, hogy ránk nem jutott. „Elnyugodott eleim közül — írja Benkő „A magyar nyelven levő erdélyi históriai kéziratokról“ tett tudósításában (Hon és Külföld 1842. 183. l.) Benkő Máté rövid Napló könyvecskéje, melyben leírta a mi Mikó Ferenczünknek, már akkor Csik, Gyergyó és Kászon székek főkapitányának és Bethlen Gábor főhfnesterének 1619-beli Szt. Jakab és Kisaszszony havaiban a fényes portánál vagyis török császári udvarnál véghezvitt főkövetségét és utazását, ő lévén Mikónak ezen útjában egyik kísérője. A kevés írásban sok szép dolog találtatik“.

indult Erdélybe. Bethlen megnyerte a kívánt engedélyt, hogy „ha miben igaz mód leszen, lásson hozzá“ vállalatához, s Mehmet basa Temesvárra azon útasítással bocsáttatott ki, hogy „minden dolognak jól végére menve, egyet értsen az erdélyi fejedelemmel“ ¹⁾).

E nagy fontosságu megbíztatás teljesítése után a következő 1620 ápril elején Gáspár moldvai vajdánál ²⁾, később 1620 nyarán a portán ³⁾, és 1621-ben a budai vezér-basánál ⁴⁾ fordult meg követi minőségben. 1624 őszén Mikó Kovasóczival Ferdinándhoz küldetett követségbe ⁵⁾. 1625-ben pedig vezértagja volt azon fényes követségnek, mely Bethlen Gábor számára a bécsi udvarnál Czeccilia Renata főhercegnő kezének megnyerésére újabbi kísérletet tett, s az ismét megtagadtván, utasítása szerint a berlini udvarhoz ment, a hol Brandenburgi Katalin kezét kérte s nyerte meg ⁶⁾).

A fejedelem aszszony elhozására újlag küldött követségnek Mikó szintén tagja volt; e követség hozta be Katalint 1626 elején Kassára, hol Bethlen Gábor nagy előkészületek közt várta, s marc. 2-án Ferdinánd, a szultán, a bajor és kölni választók s oláh vajda követei jelenlétében vele fényes menyegzőt ült.

Az 1626-diki pozsonyi béke-egyesség megkötésénél Bethlen Gábornak első és teljhatalmu követe Mikó Ferencz volt ⁷⁾. Ő ment 1627-ben a béke ügyében a portára, annak megnyugvását is kieszközölni, s a portát Ázsiában való terjeszkedési politikájáról lebeszélni, hogy az ottani „veszedelmes hadtól megmenekedvén, inkább vigyázhatna Európában való birodalmára“ ⁸⁾.

¹⁾ U. o. 182—189. II. V. ö. Bethlen Gábor 1620 febr. 22-én és márc. 23-án kelt leveleivel. Erd. Muzeum. Mike-gyűjtemény; és gr. Mikó: Erd. Tört. Adatok I. k. 346—359. II. — ²⁾ I. a vajda 1620 ápr. 29-én kelt kéro és mentegetőző levelet. (Erd. Muz. Mike-gyűjtem.), melyben említi, hogy Bethlen Gábor (praeteritis septimanis) hozzá küldött követétől Mikó Ferencztől ugy értette, hogy a fejedelem rá neheztel. — ³⁾ Török-magyar kori Emlékek. Okmánytár III. 230. I. ⁴⁾ U. o. 33. I. — ⁵⁾ I. Pray. Gabrielis Bethlenii Principat. Transsilvaniae. II. 25—31. II. ⁶⁾ I. Kemény János önéletírása. Szalay: Magy. Tört. Emlékek I. k. 75—76. II. Lusatiában egy városban . . . láttunk mi magyarok elsőben olyan aszszonyemberi öltözetet, hogy melyek meztelen, kinyitva legyenek, — írja a könnyüvérü ifju Kemény János — melyekre ittas is, és egyébiránt is igen venereus ember az szegény Mikó Ferencz sokat ácsorga, de csak száraz korcsonája lön. Ő szegény minden szépet igen örömet szeretett volna, de ötet nem; mert az Isten ostora volt rajta, hogy szerelmes szivet adott volt beléje s ahoz rút termetet, mert kised, igen szörbe borult. szöke, igen kék szemei valának. — U. o. 78. I. ⁷⁾ I. Pray. Gabrielis Bethlen Princ. Transsilvaniae Tom. II. p. 73—77. II. V. ö. Erd. Muz. Mike-gyűjtemény. 1626 dec. 28-ról időrendi helyén levő egyezségi okirat; és Pray: Historia Regum Hungariae pars III. 320. — ⁸⁾ I. követi útasítá-

Az itt felsorolt terhes követségekben s egyéb közszoigálati ügyekben szerzett érdemei elismerésüül, a fejedelmi kegy gazdag adományokkal jutalmazá.

Egy 1617. jun. 29-én Gyula-Fejérvárt kelt adománylevélnél fogva, Bethlen Gábor fejedelem Fejérvármegyében levő Vingárd, Ohába, Alamor és Demeterpataka nevü falukat és tartozmányaikat a vingárdi udvarházzal és az azokban lehető királyi joggal együtt Tekintetes Hidvégi Mikó Ferencz ur hívének, a fejedelmi udvar mesterének, Csik Gyergyó és Kászón főkapitányának s mind két ágon levő örököseinek adományozta, a következő fennkölt indokolással:

„Ámbár a fejedelem a hajdani dicső királyoknak és fejedelmeknek, és az isteni gondviselés elintezésénél fogva bármely országok, tartományok és népek kormányzóinak dicséretes példáit követvén, más híveinek kitünő hűségét is méltóképpen megjutalmazandónak tartja, — de mégis azoknak kedves és tetszést érdemlő igyekezetét látja kiválóan bőkezü kedvezésben részesítendőknek, a kik a fejedelemért és a mindennél drágább hazáért a szerencse minden gyönyöreit megvetvén, ártatlan életök kockáztatásával magoknak érdemeket szerezni ügyekeznek, — az ilyeket reményeikben megcsalatkozni engedni a fejedelmeknek nem szabad; a mint ezt tette Mikó Ferencz hive, a ki már ifjusága kezdete óta, még akkor, midőn a fejedelemre nézve a szerencse kedvező fuvallata alig látszott; szüntelen az ő oldala mellett volt, az ő, és a baha szabadsága szeplőtlenül megőrzése végett; megvetvén és elhagyván jószágát, s házi isteneit, vele meszsze országokra és tartományokba, főleg pedig a fényes portára is több izben s nagy életveszélyek között elmenni nem óvakodott, sőt azóta is, hogy a fejedelem az isteni gondviselés segedelmével választás utján fejedelmi méltóságra jutott, jó és balszerencséje minden viszontagságai közt magát hívnek, kedvesnek és kedvelésre méltónak bizonyította: ezen hív engedelmességeért, s kedves szoligálatával szerzett érdemeire való tekintetből, hogy a fejedelem is ő irányában különös kegyelmességét és bőkezűségét megbizonyítsa, a már elébb említett jószágokat, mint a Cseszoliczky Boldizsár és neje Pernyeszi Erzsébet hűtlenségök czimén itéletesen a fejedelemre szállottakat, neki s örököseinek adta, adományozta stb. ¹⁾),

sát, Erd. tört. Adatok II. k. 360—368. II. V. ö. U. o. a 239. I. követtársa Szombathe-lyi Márton árulására vonatkozó jegyzéssel — ¹⁾ Az erdélyi kir. főkormány-
széki levéltárban Liber Regias Principis Gabrielis Bethlen. Tom. V. p. 210—213.

Egy 1622 febr. 1-én Kassán kelt incriptionalis levelében Bethlen Gábor emlékezetül adja, hogy „mivel semmi sem lehet gyönyört adóbb, kedvesebb és az emberi természetre nézve kellemebb, mintha látjuk, hogy nem hiában munkálkodtunk, és elmúlt cselekedeteink feledékenységre nem mennek, minthogy századok világos tapasztalata igazolja azt, hogy a jutalom az erényt lángra gyújtja; ennél fogva — ugymond a fejedelem — ő is egész életében megtartani magában feltette, és semmire inkább nem igyekezett, minthogy azokat, a kik irányában érdemeket szereztek, illő jutalommal megtisztelje s jó cselekedeteikre való háládatos megemlékezéssel s bőkezű adakozással őket maga iránt lekötelezze“.

„Nem utolsó helyen áll ezek között — így folytatja — Te-kintetes Hidvégi Mikó Ferencz, Csik-, Gyergyó- és Kászsónszék kapitánya, a ki neki kora ifjusága óta a legnagyobb hűséggel és állhatatossággal, valamint a közdolgok elintézésében való ügyességgel, még fejedelemsége előtt a legnagyobb és legveszedelmesebb esetekben igen hasznos szolgálatokat tett; azután pedig, a hogy a fejedelmi székbe ült, a legsúlyosabb és legnagyobb fontosságú követ-ségekben szüntelen való gondoskodással és fáradsággal olykor a fejedelmi udvarmesterséget is vive, magát oly dicséretesen és anynyira kitüntette, s minden hadi vállalataiban jelen levén, a fejedelem iránti jó indulatát anynyira bebizonyította, hogy a fejedelem örömmel szemlélte, hogy őt gyermek korától fogva a maga hivévé nem ok nélkül nevelte, s kegyelmeivel nem hiában halmozta el. Ennél fogva, hogy őt még nagyobb jótéteménnyel és bőkezűbb aján-dékozással is kitüntesse, Fogarásföldén levő Mardsina falut az ott levő nemesi házzal és udvarral, úgy Natot és Desán falvakat Bercsényi Imrétől 3000 forttal kiváltván, 6000 frtban oly formán írta be Mikó Ferencz hivének, hogy azt tőle azon öszszeg letétele előtt senki ki ne válthassa ¹⁾).

Bethlen Gábor 1625. aug. 2-án kelt igtatási parancslevelében a fejevári káptalan őreinek meghagyta, hogy miután ő egy korábbi adománylevelében a Fejérvármegyében levő Etselő nevű falut, mely addig a balásfalvi udvarhoz tartozott és oda biratott, a netalán abban lehető királyi joggal együtt, valamint e falu minden tartózmányait hűsége és azon hű szolgálatai tekintetéből, melyeket ő a fejedelem iránt minden alkalommal, a dolgok és idők minden

¹⁾ 1. Liber Regius Gabr. Bethlen. U. o. Tom. VI. pag. 33—35.

változásaiban, hadjáratok és más gyakori nagy fontosságú s szerencsésen végzett követségek alkalmával, úgy az ő reá bizott minden egyéb dolgokban is megmutatott és bebizonyított: Hidvégi Mikó Ferencznek, kincstartójának, komornikja és tanácsosának, Csik-, Gyergyó- és Kászsónszékek kapitányának, és az ő mindkét nemű örököseinek adta és adományozta — ezen birtokba tehát az adományost a káptalan örei vagy kiküldendő királyi embereik igazasságuk be¹⁾).

Az itt közlöttekhez még azt kell hozzáadnom, hogy Bethlen Gábor egy 1628 jun. 16-án kelt adománylevelénel fogva „Nagyságos Hidvégi Mikó Ferencz hive, kamarása, komornikja és tanácsosa, ugy Csik, Gyergyó és Kászsónszékek főkapitánya iránti különös hajlandósága, fejedelmi jóindulata, valamint hű szolgálatai által szerzett érdemei tekintetéből — az ő előmenetelét mindenképpen s bőkezűleg eszközölni óhajtván, a Csik-Vacsárcsiban levő Nyujtódi Dónáth László-féle birtokrészt, melyet amaz hadra fel nem ülési vétke miatt vesztett el, a netalán ahhoz lehető királyi joggal együtt, neki és mind két nemű örököseinek adományozta²⁾).

Szükségesnek tartottam az itt közlött okleveleknek a dolog érdemére vonatkozó tartalmát lehetőleg bő kivonatban tárni az olvasó elé; hogy egyfelől a fejedelemnek a közlöttekben Mikó iránt nyilatkozó nagy kegyelmessége s érdemeinek méltó elismerése és jutalmazása felől hű képet nyerjen, másfelől, hogy azok az olvasóra Mikó iránt alkotandó ítéletében tájékozó és irányadó befolyást gyakoroljanak.

Említve volt fennebb (9. l.), hogy 1611-ben, midőn Báthory Gábor kinevezése által Mikó Ferencz csiki alkapitánynya lett, a csikiak azon ürügy alatt, hogy neki Csikban birtoka nincs, vonakodtak őt kapitányukképen elfogadni. Mikónak azon alkalommal tett és sajátkezűleg feljegyzett nyilatkozatából, melylyel az ellene emelt gáncsot kerülő válaszszal útasította vissza, hogy t. i. ő a felett nem disputál, tudni, vagy csak kimagyarázni sem lehet sem azt, vajjon volt-e, sem azt, vajjon valóban nem volt birtoka azon szék területén. A hagyomány azt tartja, hogy a fejedelem, az ugynevezett fejedelmi csiki jószágot adta Mikónak, hogy a csikiak birtoktalanságát szemére ne vethessék. Ez a jószág a mártonfal-

¹⁾ U. o. Fragmenta Tom. X. p. 525—529. — ²⁾ U. o. Liber Regius Principis Gabr. Bethlen. Tom. VI. pag. 723—725.

vi és zsögödi határon feküdt, romjaival a régi Mikó-várnak, mely a csiki krónika szerint 1533-ban még virágzó állapotban volt.

Azonban, hogy Mikónak, különösen a mártonfalvi határon, és Csikban másutt is volt a vár és kerülete helyén kívül birtoka, XVII-ik századbeli oklevelek tanúsítják. Eltekintve attól, hogy második neje Pókay Annával — kivel már 1619 előtt lépett házasságra — Zsögödön és Csik más helységeiben feles birtok jutott kezére; az 1619 június 14-ki alsziki conscriptioból ¹⁾ következtethetni, hogy Zsögödön saját birtoka is volt. Az említett conscriptio-ban többek közt néhány szentimrei jobbágy után ez áll: „Mikó Ferencz uram jobbágyi felesége után“). Ellenben ugyanezen conscriptio vagy lustrában a zsögödi jobbágyok, nem mint Mikó Ferenczné jobbágyai, hanem azon minden kételyt eloszlató jelzővel vannak beírva: „Mikó Ferencz uram és jobbágyi“. Mikónak e lustra szerint 1619 július 14-kén lakása Zsögödön volt, mi a lustrában Seogod után így van bejegyezve: „Feő ember ebben az faluban Mykó Ferencz uram és Mykó Tamás“; utóbbi a zsögödi és nem a hidvégi Mikó-család tagja.

Mikor jutott Mikó Ferencznek az ugynevezett fejedelmi csiki jószág birtokába és mikor építette ki a rajta volt romladozott várat, az időpontot meghatározni adataim nincsenek. Ha a hagyomány után elfogadjuk is, hogy a fejedelmi adomány csiki kapitánysága kezdetén már urává tette őt azon területnek, a vár megépítésének Benkő által közelebbi meghatározás nélkül az 1620 körüli évekre tett idejét az 1625-dik éven innen hozhatjuk, a menyinyiben egy 1625-ben sept. 2-kán kelt Relatoria szerint ez éven is állandó lakása még mindig Zsögödön volt, miből követ-

¹⁾ Gróf Lázár Miklós jeles hazai történetbuvár birtokában. Czime: Inquisitio seu Perlustratio Egrejorum Nobilium et Agilium Universorum Nobilium Primpilorum peditum pixidariorum, Libertinorum et Colouorum in Sede Siculicali Chyk Gyrgio et Kászon existen. et commoran. post fidem Judicum et juratorum infrascriptorum possessionum degen. Anno Dni. 1619. die 14 mensis Julii facta et incepta. — ²⁾ Pókay Annának Mikó Ferencztől gyermekei nem lévén, a zsögödi Pókay-féle jószág később a káposztás-szentmiklósi Pokayakra szállott. Oklevelekből kitetszik, hogy 1643-ban Zsögödön két Pókay lakott, és hogy 1649-ben azt Pókay Miklós birta, sőt egy 1678-ban véghezvitt esketésben ily vallomásra is akadunk: „Tudom azt is, hogy minekelötte néhai Pókay Miklós uram birta az Sögöti jószágot is, akkor is ide szolgált N. N. jobbágy; tudom azt is, hogy mikor Mikó Ferencz birta a Sögöti jószágot is, akkor is ide szolgált a várhoz (Mikóujvárhoz) szolgáltatta Mikó Ferencz“.

kéztethetni, hogy Mikóújvár ez időpontban még felépítve nem lehetett ¹⁾.

A jézsuita Kunics ²⁾ és utána br. Mikola László ³⁾ e várról mesélve írják, hogy Mikó Ferencz — kit Bethlen Gábor kocsisából emelt magas hivatalokra — ennek helyét megkedvelvén, a fejedelem azt neki adta, s ő oda várat épített; később meggazdagodván, fejedelmi méltóságra vágyott, s a fejedelem életére törve, mérget kevert Bethlen Gábor számára; azonban szándékát a fejedelem megtudván, a mérget ő vele itatta meg s Mikó-Ujvárat földig leromboltatta.

A Kunics és Mikola közlését már a nagy tudományu Benkő ⁴⁾ véna szszorji mesének nyilvánította, és azon közlemény koholtságát újabban gr. Kemény József Mikó-Ujvár emléke című jeles czikrában részletesen megmutatta ⁵⁾.

A fennebb (15—17. ll.) terjedelmesen közlött oklevelek tartalmából kiténik Mikónak Bethlen Gábor fejedelem iránti hűsége, s a haza közügyeiben teljesített buzgó és önzetlen szolgálatai minősége. Kunics és Mikola könnyelmű koholmányait eléggé megczáfolja már az az egy körülmény, hogy Mikó Ferencz Bethlen Gábor fejedelmet évekkel élte túl; jellemtisztaságát, s Bethlen Gábor kegyében mindvégig megmaradását pedig a legfényesebben tanúsítja az, hogy a fejedelem őt halála előtt 15 nappal 1629 nov. 1-én aláírt végrendelete egyik végrehajtójává tette ⁶⁾ s neki végrendeletében szép hagyományokat juttatott ⁷⁾, melyet bizonyára nem teen-

¹⁾ Az érintett relatoria megvan a gr. Lázár család levéltárában. Lázár István akkor csiki főkirálybíró bizonyos jobbág্যokat kéretett fel Mikótól. Jelenzik a kiküldöttek, hogy elmenvén Mikónak „sögödi házához, és ő kegyelmét személy szerint találván“ megkérék tőle Lázár István jobbág্যát; mire ő azt válaszolta: „hogy Lázár István ő kegyelme igazságát produkálja a székben, mivel hogy ma az assessorok is ott lesznek; ne kárhoztassák ő kegyelmét is azzal, hogy talán atyafiuságra nézne“. — ²⁾ Dacia Siculica. Claudiop. 1731. p. 50. ³⁾ Historia genealogica Transylvaniae 1731. p. 56. — ⁴⁾ Benkő. Milcovia. Tom. II. pag. 138. és kéziratí Specialis Transsilvaniája. II-ik rész. — ⁵⁾ Uj Magyar Muzeum. 1854. I. 44—61, 146—157. ll. Mikó-Ujvár Mikó Ferencz halála után fiára József-re szállt. Rákóczi fejedelem elvette ugyan tőle, de újból visszazaadta, s róla özvegyére a későbbi Dumokos Tamásnéra szállott. A várat Ali basa tatárai 1661-ben rombolták meg, később azonban 1714 helyreállítván Szeredavár néven később a székely határőrök használatába ment át.—⁶⁾ Kemény János öreletírásában (Szalay Magyar tört. emlékek I. 141. l.) írja: „Testamentumosoknak rendelé az öreg Bethlen István öcscsét, gubernátort, Kovacsóczki István cancelláriust és Mikó Ferenczot főkomornikot, kik effectuálják dispositioit“.
⁷⁾ Bethlen Gábor végrendeletének ide vonatkozó helye a következő: Mikó Fe-

dett, ha Mikóba helyezett bizalmában csak a legcsekélyebb mérvben csalódott volna is. Nem őt választotta volna ki egyikéül azoknak, a kikre nejeének védelmét, támogatását halála után, Isten előtti felelősség terhével végakaratilag rábízta. Minek bizonyosággal álljon itt a végrendelet ide vonatkozó helye:

„Hasonlatosképen — így ír végrendelete hagyakozásainak végén a fejedelem — ngs Kovachóczky István és Mikó Ferencz hiveim, tudjátok azt, hogy egyiteket (Mikót) gyermekségétől, az mástokat fejedelemségemnek kezdetétől fogva vöttem hátam megé. Tanitványim, creaturáim vagytok, melyről szükség megemlékeznetek; hálaadó voltotokat, az én szerelmes feleségemhez continue igaz szolgálatotok által megmutatnotok, bizonyitanotok, mind a recenseált punctumokra, mind arra való nézve, hogy ő neki voltatok első eszközök a Brandenburgea házból való kihozásának; intelek sőt kérlek is jó atyámfiai, udvarból ki ne bucsuzzatok, hanem mellette légyetek, és öcsém uram után igaz hűséggel szolgáljátok. Melyért az ur Isten lelki testi jókkal áldjon meg mind magatokat mind maradéktokat. Ha pedig háládatlanok léstek hozzája, az Isten ítélőszéke eleibe citállak és ott adjatok számot. Hazátoknak mint kellessék szolgálnotok, arról semmi intést tenni szükségesnek nem látom. Az Isten szerelmes hiveim segítsen, igazgasson benneteket az igaz egyességre és szeretetre“.

Tizenöt nappal ezen végrendelet aláírása után 1629 novemb. 16-án az „eszes, vitéz, igaz maga viselő, kegyelmes. liberalis, oeconomus munkában fáradhatatlan, haszontalan dolgokban idejét nem töltő, külsőképen tekintetében oroszlán, conversatiojában nyájas, ... tudós emberek conversatiojokban, disputatiók hallgatásában gyönyörködő Bethlen Gábor, az hazafiaknak atyja, a vitézljő rendnek mind jó tanítója s mind tüköre“ meghalt. Halála után a pártoskodás azonnal felüté fejét, és a pártszenvedély Erdélyt az ágitációk szinterévé tette.

rencz uramnak: Ezer arany, ezer tallér, ezer forint-garas, tizenkét ezüst tál, tizenkét csésze, nyolcz ezüsttángyér, két sótartó, két aranyos csésze, egy gyertyatartó, három aranyos kupa, egy aranyos ezüstös elejű, hátulya karmany-nyereg, egy karmazsinra csinált, arannyal bévert, lóra való szerszám, egy tigrisbőr, egy párduczbőr, egy ezüstszin habos kanavác, nuszttal bérlett csonka nyumente, egy szederjes virágos bársony, hiuz mállal bérlett csonka nyumente, egy meggygszin sima atlaez csonka nyumente, meggygszin tabittal bérlett, egy székfűszin öreg virágu kamuka-dolmány ezüstes kék tábittal bérlett, egy meggygszin sima atlaez dolmány, ezüstes kék tabittal bérlett, egy ezüstszin ha-

Mikó Ferencz egyelőre — Bethlen Gábor végrendeletéhez képest — a Katalin érdekében működött; midőn azonban ez ledérsége s a hazafipárt ellenében a kath. párttal szövetségese által méltatlanná tette magát a nemzet jobbjaiknak támogatására, ő is nyíltan átállott a Bethlen István pártjára ¹⁾, mely 1630 sept. 28-kán amazt a fejedelemségről lemondásra bírta, s Bethlent a fejedelmi székbe illesztette.

Előkelő állását, befolyását, s hivatalait Katalin, Bethlen István, sőt a két hóval ezután fejedelemmé választott I. Rákóczy György fejedelem idejében is egész haláláig megtartotta. A Rákóczyt fejedelemmé választó 1630 nov. 26-ki fejevári országgyűlés őt és Danielt Istvánt küldötte követségbe az új fejedelemhez Váradra ²⁾.

Államférfiúi tekintélye ez időben minden másoké felett állott. 1630-ban Kátharina fejedelem aszszony mindkét Torja lakóinak kik a kénkö-bányánál dolgoznak, főfelügyelőjévé nevezte ki. 1631-ben Rákóczy Mikó vezetése alatt küldé követségét Eszterházy nádorhoz, fejedelemsége elismerésének kieszközlése végett; mely követségében a nádor hosszas huzakodásaival szemben fontos szolgálásokat tett a fejedelemnek s az ügyet a pontozatok apr. 3-diki aláírásával diplomatai ügyességével célhoz juttatá ³⁾. Ugyanez évben a fejedelem az Ó- és Új-Torda s a tordaiak és az oda való sóvágók közti egyenetlenségek eligazításával őt bizta meg, és feladatát sikerrel megoldotta ⁴⁾. Az általa erről kiállított okiratot a fejedelem 1633-ban megerősítette.

Midőn Rákóczy ellen az ifju Székely Mózes pártot alakítva ügyének a portát megnyerni törekedett, s e végett előbb a temesi s budai basákhoz, majd a portára ment, 1633-ban az elégületlenek törekvéseinek ellensúlyozására Mikót küldte a fejedelem főkövetül

bos tabit-dolmány, török vont ezüsttel bérelt, ezek felett a két Torján való jobbágyokat⁴⁾. I. a végrendelet gr. Kemény József és Mike-gyűjteményben (Erd. Muz.) levő egykoru másolatait. — ¹⁾ Kemény János éneletírása u. o. 164. l. — ²⁾ Segesvári Bálint krónikája. Erd. Tört. Adatok IV. k. 200. l. — ³⁾ I. e követség történetét Krauss: Siebenbürgische Chronik I. Th. 92—106. Szilágyi Sándor: A Rákóczyak kora Erdélyben I. k. 276—303. II. — ⁴⁾ Gr. Kemény gyűjtemény (Erd. Muz.) Diplomatarium. T. VII. p. 541—545 és 549—553. Az 1631. dec. 20-án kiállított okiratot így vezeti be: „Nos Franciscus Mikó de Hidvégh, Illustrissimi Dni Principis Georgii Rákóczy Principis Transylvaniae, partium regni Hungariae Domini et Siculorum Comitum, Domini Domini nostri clementissimi Consiliarius et Thesaurarius, ac Sedium Siculicalium Csik Gyergyó et Kászón Supremus Capitaneus etc.

Konstantinápolyba, ki a Porta Rákóczy elleni haragját kiengesztelve, oly választ hozott fejedelmi urának, hogy „ha hűsz huszonöt áruló befut is a portára, hitelők és promotiojok nem lesz en, míg ő hatalmassága hűségében marad, adóját, ajándékait beadja és az országgal egyességben lesz“¹⁾.

Az 1634-ik évben a portán nagy előkészületek tétettek egy Lengyelország elleni hadjáratra. Midőn Rákóczy ez iránt kérdést tett, azt felelték rá, „hogy mivel hatalmas császár a lengyeltől igen megbántódott — reájok akar menni“. A fejedelem azonban tartván tőle, hogy e hadművelet ő ellene van készülöben, Mikót újra beindítá a portára a lengyelek elleni hadsereg fővezéréhez Murteza pasához. „Temesvárt, Lippán, Gyulán s az több végekben nem titkos lassu szóval, hanem nyilván, titkolatlanul az törökök beszélék, hirdetik, — írja Rákóczy Mikóhoz 1634 aug. 23-án — hogy az mostani hadnak, noha lengyelek ellen vagy on az neve, de mi ellenünk való, hogy kétfelől szoritsanak meg bennünket, és annak felette Székely Mózessel is nyilván fenyegetnek“.

„Szabad lévén minden állatnak a maga oltalmazása, az kigyó is ha lehet, farkának elvágatásával is megoltalmazza a fejét. A fiu is édes atya előtt, az atya is fia előtt ily ügyben el szokott futni. A bárány is, noha nem rí, mikor a torkát metszik, mindazáltal rúgódoz a halál előtt. Mi is minden bizonynyal hatalmas császárunk igaz hive levén, az ő hatalmassága köntösétől el nem szakadunk, ha ő hatalmassága el nem úz és el nem vet fényes széki elől. De ha gonosz akaróinkért, vagy miért ő hatalmassága így minden vétünk nélkül ártatlanul el kezdene üzni a magához való ragaszkodástól . . . minden igyekezetünkkel, erőnkkel készen akarnánk találatni magunk oltalmára“²⁾.

Mikó követségének célja — Rákóczy aggodalmait eloszlatni, a lengyelekkel a béke megkötését kieszközölni és a portára futott elégületleneknek vagy kiadását, vagy Azsiába belebbezését megsürgetni, s lehetőleg egy esztendei adó elengedést nyerni: részben eléretett, s Rákóczy biztosítást nyert róla, hogy bár az elégületlenek ki nem adatnak, azok a porta részéről támogatást nyerni nem fognak.

¹⁾ I. Török magyarkori emlékek. Okmánytár IV. k. 181, 293, 331. II. V. ö. Pray Epistolae Procerum. P. III. 439. I. tévesen (1633 helyett) 1635-re tett octob. 15-ki keletü oklevéllel. — ²⁾ L. Ezen követségre vonatkozó leveleket az Erd. Muz. gr. Kemény-féle gyűjteményében. Erd. Tört. Eredeti oklevelekben IV. kötet.

Imént felsorolt hazafi munkássága Mikónak megérdemlett elismerésben részesült. Katharina fejedelem aszszony egy 1630 jul. 27-én kelt inscriptionalis levelénél fogva, részint több tanácsosainak közlénjárására, részint pedig hálásan megemlékezvén azon sok érdemekre, melyeket híve, Hidvégi Mikó Ferencz, fejedelmi tanácsos, kincstárnok és Csik- Gyergyó- Kászsónszék főkapitánya a haza irányában tett s ez által magát jó honpolgárnak nyilván bebizonyította, — elméjébe vevén különösen azt, hogy ezen híve, csak a minapában az égiekhez költözött halhatatlan emlékezetű fejedelmi férje iránt magát oly hívnék tanusította, hogy az őt az ország nagyságos urainak és tanácsosainak rendébe való felvétellel diszesítette fel, sőt az ország tanácsosainak választása által kincstárnokságra emelgetett; és a mi az ő sok és nagy fontosságú érdemei között a legfontosabb és a mi neki igen sok fáradságába került, az t. i. hogy a világ keleti és nyugati két nagy monarchájánál oly nagy és nehéz követségeket viselt és annál nagyobb és nehezebb ügyeket intézett el; és pedig minden dolgában híven, egyenességgel és buzgón járt el, sőt az adományozó fejedelemnő iránt is, midőn férje gyászos kiraulta után, fejedelmi székbe ült, hűségének minden kitünő jeleivel viseltetett, elanynyira, hogy kötelesnek érezte magát őt valamely fejedelmi kegye által kitüntetni. Ennélfogva, Kolozsvármegyében levő K. Monostort az ott levő kastélylyal, Mátkó, Jegenye falvakkal, melyek régebben Gyalu várához tartoztak, Mikó Ferencz hívének és mind két nemű örököseinek irta bé 8000 magyar forintban, bárki által csak ennek lefizetése és a netalán ezután általa azon jószágokban teendő építkezések ára megtérítése után kiválthatólag ¹⁾).

Rákóczy egy 1633 aug. 1-én kelt inscriptionalisában „megtisztelőleg, s hálásan emlékezvén meg őszintén kedvelt híve tekintetes és nagyságos Hidvégi Mikó Ferencz, kincstárnok, kamarás, belső tanácsos, Csik- Gyergyó- és Kászsónszék főkapitánya személyére és hűséges szolgálataira, mindég méltónak találta arra — úgy mond — hogy őt a fejedelmi kegyelem valamely bőkezű adományával tüntesse ki. Ő ugyanis ifjuságától fogva Erdélyországnak és fejedelmeinek, kivált pedig a dicsőséges emlékü Bethlen Gábornak mind otthon, mind a csatatéren, valamint a világ mind két nagy monarchájánál a haza közjáváért s békéjéért viselt követségeiben,

¹⁾ Liber Regius Principis Gabr. Bethl., Georg. Rakocius I. et Catharin. Principissae. Tom. VII. pag. 640—645.

azután pedig a most adományozó fejedelemnek is mind fejedelem-sége elnyerésekor, mind egyéb az ő hűségére, gondjaira bizott ügyek elintézésében a haza jó polgárának minden tisztét, szilárdsággal, egyenességgel és szeplőtlen hűséggel szolgálva, ugy teljesítette, hogy magát a fejedelmi kegyelem bőkezű adományára méltóvá tette. Ennélfogva — ugy mond a fejedelem — minthogy revezett Mikó Ferencz híve neki, országának a magyarországi nádor által közelebb-ről történt fegyverrel megtámadása alkalmával háborui czélokra tizezer magyar forintot kölcsönzött, ennek megtérítéseül, valamint előszámlált hazafiai érdemeiért még 5000 magyar forintnak után-számításával a Kolozsvármegyében levő egész Kolozsmonostori uradalmat az ottani kastélylyal, Jegenye falvával és Mákóval (kivéven az ott levő nemesi udvarházakat) tartozmányaikkal együtt nevezett hivének és mind két nemű örököseinek irta be, és zálogosította el, oly módon, hogy az akár a fejedelem, akár bárki más által csak az irt 15,000 magyar forint lefizetése után legyen kiváltható ¹⁾).

Mikó Ferencznek a haza és közügyek szolgálatában töltött hasznos élete eddigi rajzából, hazafi működésének feltüntetett eredményeiből s a fejedelmek elismerő nyilatkozataiból, a figyelmes olvasó tájékozhatta már magát az ő történeti egyénisége s jelleme felől alkotandó ítéletére nézve. Némely felőle fenmaradt állításokat azonban közelebb-ről kell bírálat alá vennünk.

Az egykoru Kemény János és a későbbkoru Grondszyk Sámuel némely tévedésen és az I. Rákóczy György korában, mondhatni, minden kiváló egyén s köztük Mikó nevéhez is füződött mende-mondákon alapuló feljegyzéseket hagytak hátra, melyek Mikó Ferencz jellemének megítélésében már nem egy újabbkori történetírót vezettek félre.

Önéletírásában előadván Kemény János a Bethlen Gábor halála utáni zavarokat és azt, hogy a zavarosban Katharina fejedelem aszszony miképp játszta kezére Csákinak a tárházból két izben kihozatott 50,000 aranyat, elbeszélését így folytatja. „Látván Mikó Ferencz is, mint foly az dolog, melléje vevén Nagy Pált az gyalog kapitányt és holmi praetextusok alatt az fejedelem aszszonytól commissiót extrahálván, (mely maig is leveleim között exstál) az tárházban bébocsáttatása s reá bizott holmi eszközök elhozásának megengedése felől, Fogarásban menván az tárházból mindeneiket elhozott, valamelyek nevezet szerint az feje-

¹⁾ U. o. *Liber Regius* Tom. VII. p. 254—257.

delem aszszonynak nem legáltattak volt, sem másoknak: az mint hogy csak azokról tött vala az fejedelem testamentaria dispositiót, melyek benn az tárházban reponáltatva állanak vala; de az mindennapi expensákra való s naponként érkező jövedelmek fejedelmi, sőt királyi méltósághoz illendő és szükséges mindenféle sok szép és gazdag jók csak rendkívül és regestralás nélkül az komornikok s egyéb tiszték kezeken forognak vala; fejedelem aszszony egyébaránt is mind tékozló s mind gondviseletlen levén, csak az eltitkolhatlan részt hagyták kezénél, egyebekkel felosztotának. Melynek kihordását, mint hallottam, szegény atyám (Kemény Boldizsár) könyves szemekkel nézte¹⁾.

Kemény János ezen részben tudomásra, de részben csak hallomásra épített feljegyzése Mikó ellenében a hűtlen közkinckezelés gyanuját ébreszti fel; egy súlyos vádat, melyet mondhatni minden hivatali elődére és utódára még eddig rá fogtak. Ámde hiszen maga Kemény János mondja, hogy Mikó a fejedelem aszszony commissiojából ment bé a tárházba, melynek kulcsa hivatalánál fogva nála állott. Aztán Mikó a fejedelemnőnek kincstárnoka, Bethlen Gábor fejedelem végrendeletének egyik végrehajtója, legatumainak a tárházbeli javakból kifizetője, és a „rábizott holmik“ kezelésében ide vagy amoda szállításában mindenkitől szabadon és függetlenül intézkedő tisztviselő volt; hatáskörében tetszése szerint tehetett mindent, habár Kemény János féltékenykedő atyja, akkor fogarasi kapitány — az okokat nem ismerve — nem a legjobb szemmel nézte is a tárházbeli dolgok elvitelét.

És az is megjegyzendő, hogy — daczára a Bethlen Gábor roppant költségekbe került hadviseléseinek s temérdek egyéb költekezéseinek: a Báthory G. idejében teljesen kiürült kincstár épp a Mikó hivataloskodása idejében, tán az ő éber gondviselése és szemes kincstartóskodása által jött azon helyzetbe, hogy a Katharina által kivett 50,000 arany mellett Bethlen Gábor végrendeleti legatumainak roppant összegét is fedezhette, s a mellett a fejedelemnő pazar költekezéseivel sem merült ki. Aztán, mi több, Mikó Ferencz „az mindennapi expensákra való s naponként érkező jövedelmek“ kezelését, főkomornyiki hivatalánál fogva számadási kötelezettség nélkül vitte, így nyerte e hivatalt még a Bethlen Gábor idejében.

¹⁾ I. Szalay. Magy. tört. Emlékek. I. 170—171. ll.

Rákóczy Györgynek azon 1637 febr. 1-én kelt biztosítóleveleléből, melyben a főkomornyikságot éppen Keménynek conferálta, kitűnik, hogy e hivatal számadatlan livatal volt; „conferáltuk ő kegyelmének — így hangzik e levél szövege: az főkomornyikságnak tisztét számadatlanul, azon fizetéssel, az minemű szegény Mikó Ferencznek volt szegény megholt fejedelem idejébeni komornyikságára; assecuráljuk . . . , hogy soha mi sem ő kegyelméről, sem maradékától, successoritól, ez tisztviseléséről, számot adni nem kívánunk stb“ ¹⁾.

Hogy számadási kötelezettség nélküli tiszt volt a főkomornik tiszte, azt Kemény Jánosnak a fennebbi okcattal kapcsolatos következő sorai is megerősítik: „Én pedig noha nem voltam tisztem szerint generalis, hanem főkomornik, mert még in anno 1636 viszszejővén az akkori hadi expeditioból, 1637 fordulván februáriusban nemcsak offerálta, hanem mondhatom inkább imponálta vala az fejedelem azt az tisztet, melyet felvenni sokáig recusaltam, causalván praedecessoromnak Mikó Ferencznek holta után maradékinak sok kárvallásokat, noha számadatlanul való tiszt volt eleitől fogva“ ²⁾.

Az itt mondottakból kitűnik, hogy Kemény János feljegyzése az azon korban divatos gyanusítgatás mendemondáin alapszik, és épp oly forrásból eredhetett, a mint ugyancsak Kemény János önmagáról is feljegyezte, „hogy mihelyt az Isten állapotcskáját nevelni kezdé, mindjárt az irigység is csatázni kezdte ellene“ elhittetvén a fejedelemmel felőle, hogy „az Bethlen fejedelem javaiban Katharina idejében kezéhez sok jutott volna“ ³⁾.

Mikónak szintén szép vagyona volt, ez volt a száka irigyei szemében; hogy azonban a Kemény által kifejezett gyanusítás a valószínűségnek még csak árnyékával sem birt soha, kitűnik különösen abból, hogy Katharina és I. Rákóczy György fejedelmek fennebb közlött adománylevelei szerint is Mikó e fejedelmek teljes bizalmát és becsülését egész haláláig birta s hazafi érdemei tiszteletben tartattak. Ugy vélem, hogy az oly egyének, minő Mikó volt, ki összes vagyonát munkával és érdemekkel szerezte, ki Báthory fejedelemtől kiérdemlett első 50 aranyával vetve meg vagyonosodását, önérettel mondja maga felől: „super hoc aurum aedificavi, abban egyet sem költöttem el, míg hamar más ötven és azután

¹⁾ Magyar Történelmi Tár XVIII. 49. l. — ²⁾ Kemény János önéletírása u. o. 305. l. — ³⁾ U. o. 239. l.

több-több kezdé reá gyülni. „Quia erat benedictio neque repugnabant“; a ki így nyilatkozik, s a kinek jelmondata: „Virtus labore nitescit“ — egész élete képén visszatükröződik: az ily egyén nevéhez tettei félreértése vagy téves magyarázata következtében hozzáfűződhetik ugyan a balítéletűek indokolatlan gyanuja, de a gyanúsítás nyilái annak közszolgálatokban életkoczkázató vállalatokban edzett s egy fényes diplomáciai pálya sikerei s három fejedelem bizalma és éreztetett kegyelme által megtisztított jellemét nem érinthetik.

Kemény János önéletírása további folyamában egy új tévedéssel úgy tünteti fel Mikó Ferenczet, mintha a Székely Mózes, Répostvári Zsigmond és Bethlen István Rákóczy elleni mozgalmainak részese lett volna ¹⁾. Ezt azonban megczáfolja az a körülmény, hogy Rákóczynak az elégületlenek ellen a portára küldött főkövete 1633-ban és 1634-ben éppen Mikó Ferencz volt, mi fennebb oklevelileg igazolva áll.

A fejedelem s Mikó közötti állítólagos meghasonlásról két történetíró értesít.

„Mikó Ferenczet is igen disgustálá (Rákóczy), az ki is nagy promotora vala az fejedelemnek, ez is meghala szerencsével, mert aligha török közé nem megyen vala, mert a religio dolgában is offendáltatott vala s az háromszéki kapitányságnak is másnak alkalmatlan móddal, közembernek collatiojával“ ²⁾. Ezt írja Kemény János. A későbbkori Grondszy Sámuel pedig Rákóczynak erőszakoskodásait érintve, Mikóra nézve azt jegyezte fel: ³⁾ „Franciscum Mikó, virum optime de republica meritum, aperte impetit, sed hunc de insidiis ejus mors ademit“.

Mindkét közlemény tulzás, s mindkettő a Mikó halála utáni eseményeknek költött előzménye. Egy még későbbi író — Ortelius ⁴⁾ még tovább megy tulzásával, azt állítva, hogy Rákóczy Mikót lefejeztette. Gróf Kemény József ⁵⁾ Benkő azon állításával szemben, hogy Mikó „morte placida obdormivit“ ⁶⁾, ezen

¹⁾ U. o. 240. l. — ²⁾ U. o. 236—237. ll. — ³⁾ l. gr. Kemény József gyűjteményében (Erd. Muzeum) Epitome praecipuarum rerum etc. p. 441. — ⁴⁾ „Ortelius redivivus et continuatus, oder ungarischen Kriegs-Empörungén historische Beschreibung, durch den berühmten Historicum H. Hieronimum Ortelium Augustanum . . . mit einer Continuation . . . durch Martin Meyern Historiophilum. Frankfurt am Mayn, 1665“ pag. 122. — ⁵⁾ Mikó-Ujvár emléke. Uj Magy. Muzeum 56—61. ll. — ⁶⁾ Benkő: Specialis Transsilvaniája II. rész. V. ö. Trans. Gen. II. p. 402—404.

adatok, és Rákóczynak egy 1635 dec. 10-én kiadott inscriptionalisa alapján kímutatni igyekezett, hogy „Mikó Ferencz 1633 után életének utolsó éveiben a fejedelem bizodalját elvesztette, s hogy ha a halál őt fejedelmének üldözésétől meg nem menti vala, úgy járt volna, mint Zólyomi Dávid, a ki életét fogságban végezte“.

A mi ezen állításokat illeti, tény az, hogy Rákóczy telhetetlen önzésen alapult családi politikája és orthodox kálvinistaságával szemben Mikónak szép vagyora és unitáriussága nem voltak valami tetszetős dolgok; az is lehetséges, hogy mint Bethlen Gábor végrendeletének végrehajtója a Rákóczy által elköltött hagyományi összegek miatt némi surlódást vele ki nem kerülhetett; de hogy ezek daczára Mikó mind végig a fejedelmi udvar közelében élt, Fejérvárt lakott ¹⁾ és ott is halt meg, arról kétségbe vonhatlan hitelű adatok vannak, a melyekből következtethetni, hogy a fejedelem elég tapintatos volt életében vele megérdemlett tisztelettel és kimélettel bánni.

Hogy 1634-ben még a fejedelem bizalmát a legnagyobb mérvben bírta, arról azon évben viselt nagyföntosságu követsége tesz bizonyosságot. A mit Kemény a háromszéki kapitányságra nézve mond, az tévedés. Mikó Csik-, Gyergyó- és Kászón-székek főkapitánya volt, e tisztet mindvégig megtartotta, s nincs rá adat, hogy ő Háromszék főkapitányságát kereste volna. Háromszék főkapitánya az ő idejében hidvégi Nemes Tamás volt, s bár úgy látszik, erre czéloz, rája s még kevésbé Mikónak csiki főkapitányi utódára a hirneves Petky Istvánra — nem is talál az, mit Kemény János valamely „közember“ állítólagos elébetételével jelezni akart ²⁾.

Mikó Ferencz 1635 jul. 15-én történt halálát s aug. 28-kán az országgyűlés együtt léte alkalmával nagy ünnepélyességgel való eltemetését az egykoru Segesvári Bálint krónikájában így jegyezte fel: „15. julii halt meg az n. Mikó Ferencz, fejedelemnek főtanácsa, Székely ur, Gyula Fejérváratt az maga házánál, az ki az országnak sokat szolgált az portára, mind peng az német császárnál

¹⁾ Fejérvárt háza volt, melyet 1629-ben építtetett, s mely maig fennáll. Az épület nyugati oldalán a fal felső részében egy négyszögü faragott kövön a következő felirat állott, legfeljül: 1629, két részre osztva a Mikó-czimer által (három medvefő feljülről koronával díszítve); tovább nagy betűkkel írva: Fran. Mikó de Hidvég, Ser. Dmni D. Gabr. Sac. Rom. Imp. Trans. Princ. Cons. Camer. Cubicul. Sup. S. Sicul. Czik, Girgio et Kazon Capitan. Alant jelmondata: Virtus labore nitescit. I. Magyarország. 1862. 170. l. — ²⁾ V. ö. Kemény ön-életírásával u. o. 257. l. —

egynehányszor volt. 28. august. temették ugyan fejevári templomban nagy solemnitással a fejedelem akaratjából¹⁾. Bodoki Mikó Miklós — Ferencznek rokona — naplójában²⁾ Segesvári feljegyzését így egészíti ki: „1635 aug. 28-kán temették el Fejérvárt Mikó Ferenczet az kis templomban nagi becsülettel, az Fejedelem, Fejedelem aszoni, Erdélyországnak az szini mind jelen volt akkor“.

Ez egykoru feljegyzések kétségen kívül helyezik, hogy a Kemény és utána mások által Mikó kegyvesztésére vonatkozólag ránk szállott közlemények tévedésen alapulnak s illetőleg a Mikó halála után családja által szenvedett sérelmekből lettek merítve. Kegyesztett emberek fény és pompában a Mikóéhoz hasonló végtisztességben részesítettetni nem szoktak.

Gróf Kemény József fennebb (28-ik lap) érintett véleménye támogatására Rákóczynak egy 1635 dec. 10-én — Mikó halála után 5 hóval — kiadott inscriptionalisát közli, melyben a fejedelem a drassói, springi, gergelyfáji és vingárdi jószágokat Kassay István fejedelmi tanácsosnak 7,000 m. forintba irta bé. E jószágokat Mikó Mark vajda özvegyétől, Bogáthi Druzsiánától vette volt. Rákóczy Mikó özvegyétől és fiától azon látszólag törvényes örv alatt, hogy Mikó Bethlen Gábor és Katalin idejében főkomornyik és kincstartó korában a kezeihez befolyt közjövödelmekről a fejedelemnek nem számolt, elfoglaltatta e jószágokat, elengedvén nekik az elfoglalt jószágok fejében a számadást.

Ez okirat nem renditheti meg előbbi állításunkat; a ki Rákóczy családi és közpolitikáját ismeri, a fejedelem ezen fogását azon politika természetes kifolyásának találandja, a nélkül, hogy vonatkozásában Mikó szeplőtlen jellemének gyanusítását keresné. Bizonyára, ha ez oklevélben foglalt vád Mikó ellen felhozható lett volna, Rákóczy — ki az eszközökben még nem is igen válogató volt, s ki Erdély akkori hatalmas főurai közül nem egyet hozott rettegsbe — tudott volna módot találni rá, hogy Mikót életében számadásra kényszerítse. Ámde, hiszen éppen Rákóczynak egy okleveléből, s Kemény János feljegyzéséből tudva van, hogy a komornyikság eleitől fogva számadási kötelezettség nélküli hivatal volt.

¹⁾ Erd. Tört. Adatok IV. k. 208—209. II. V. ö. U. o. 28—29. II. Haller Gábor napló feljegyzéseivel, ki halálit tévesen jul. 17-re teszi. — ²⁾ E napló eredetije Peselneken Jankó András urnál van, a mint erről Orbán Balázs „Székely föld leírása“ II. k. 25. lapján értesít.

Ez oklevél tartalmából csak azt lehet következtetni, hogy Mikó elhalván, a családja kezén levő roppant nagy vagyon — melynek arányában, ugyszólva, semmi szolgálatot nem tettek már a fejedelemnek — szálla volt a fejedelem, s mások szemében is, és mindenek felett megfontolandó az, hogy az érintett jószágok elvétele s az ő részére beírását azon Kassai István eszközölte ki, a kit Kemény János ugy jellemez, hogy „igen gonosz lelkü ember vala, és az ő elméje s az fejedelemnek arra hajlandó természeti miatt sok emberek nyomorittatnak, károsittatnak vala meg, törvének színe alatt!).

Gróf Kemény József véleményével szemben, még két tényt kell felemlitenem. Egyik az, hogy Mikó Ferencz fiának, Józsefnek, I. Rákóczy György 1635 dec. 20-án — tehát az előbb érintett in-scriptionalis levél kelte után 10 nappal — a baróthi részjószágot adta új adományképpen ugy, hogy ha örökösök nélkül halna meg, neje Macskási Ilona 2000 m. forintban birja zálogképpen²⁾. A másik adat az, hogy 1635-ben leginkább a Mikó Ferencz közbenjárására állittatott helyre a székelyek azon régi kiváltsága, hogy „székely örökségben királyi jognak, magszakadás-hirdetésnek helye nincsen, s ha törzsökös székely hal el, birtokát nem örökli a fiscus, hanem száll mindkét águ maradékaira“; melyet 1636 január 30-kán Rákóczy kiváltságlevélbe foglalván, ennek bévezetésében említi, hogy az 1635 — májusi fejevári gyűlés alatt „néhai tekintetes és nagyságos hidvégi Mikó Ferencz, akkori tanácsosa és udvarnoka, Csik-, Gyergyó- és Kászon-székek főkapitánya s őszintén kedvelt hive“ járt közbe nála a székelyek ezen kiváltságának visszaállítására³⁾.

Ugy vélem, hogy e két adat is erősséget nyújt a gr. Kemény József által Kemény János, Grondsky s Ortelius téves közléseiből levont következtetések megdöntésére, s annak kétségen kívül helyezésére, hogy Mikó Ferencz Rákóczy György fejedelem kegyében mindhalálig megmaradt.

Kemény János önéletiratában⁴⁾ azt jegyezte fel Mikó Ferenczről, hogy „religiojában névvel unitárius, de valósággal

¹⁾ U. o. 405. l. — ²⁾ U. o. Liber Regius Georg. Rákóczy I. Tom. VIII. pag. 113—115. — ³⁾ Erd. Tört. Adatok I. k. 276—280 ll. — Itt megjegyzem, hogy Bethlen Gábor Kászon-szék régibb szabadalmait 1626 aug. 26-án szintén a Mikó Ferencz közbenjárására erősítette meg. Az oklevél másolata megvan gróf Lázár Miklós ur birtokában. — ⁴⁾ U. o. 75—76. ll. —

semmi religioju ember vala. Az pápistaságban az purgatoriumot és czeremoniákat javallotta; zsidóságból az szombatot; kiből egyet, kitől mást, és a millenarius idöket hitte, s voltak szegénynek sok superstítoi, de ez világ szerint igen értelmes, elmés, expertus, jó bátorságu familiaris, jó hazafia, nekem vérszerint is atyámfia, egyébiránt is igen singularis jóakaróm vala“¹⁾).

Az egykoru író e feljegyzése, alig egyeztethető ki azon másikk állításával, hogy Mikó Rákóczy által „az religio dolgában is offendáltatott vala“²⁾; mielőtt azonban ennek czáfolatába bocsátkoznám, már csak a könnyebb megértetés okából el kell mondanom egyet-mást az unitarius vallás e korbéli történetéből.

Mint a magasröptü sas szárnyai alól kikelt s még magasabbra szálló kis ökörszem, ugy vált ki a XVI-ik század utolsó felében az erdélyi reformáció forrongása közben a keresztény hitfelekezetek azon kicsiny raja, mely magát egyik sarkalatos hitelvéről *uritariusnak* nevezte. A kor szelleme kedvezett neki, az ország szabadelvü fejedelme II-ik János, választott király, az ország értelmi és vagyoni arisztokráciájának nagy része, Kolozsvár s némely más városok egészen, különösen a magyarság és székelység tömegesen csatlakozott hozzá, s a nemzet törvényhozása létezését köztörvényileg biztosította.

Tertullian mondja: „a ki felismeré az igazságot, nem tehet másképp, követnie kell azt“. Itt is a felismert igazság hatalma működött. Az úttörő Dávid Ferencz alkotó és öszszetartó nagy szelleme, s az általa tanított unitarius vallásnak tiszta alapigazságai és benső ereje kettős diadalt arattak a reformáció betetőzésével; egyik e vallásfelekezetnek Erdélyben és Magyarországon nyert elterjedésében, másik a hit és lelkiismeret szabadságának az egész keresztény világ minden népei közt legelőször e hazában történt proclamalásában nyilvánult.

A hit és lelkiismeret szabadságát biztosító 1568-diki tordai, s az 1571-diki m. vásárhelyi törvényczikkek Erdély és a protestantismus történetében korszakot alkotó jelenségek; dicsősége ha-

¹⁾ I. Fonnebb 4-ik lapon a 1)jegyzetet. Kemény János lakodalmán 1632 jun. 14-én Mikó násznagy volt; Kemény önéletírásában (u. o. 235. l.) így jegyzi ezt fel: „Voltak jelen velém, kik eljöttek szegények, sok böcsületes uri és főrend emberek, nevezet szerint: Kornis Zsigmond, fejedelem képében; Mikó Ferencz feleségestől, maga násznagy, s a Mikó József vőfély, felesége nyoszolyó aszszony“ stb. — ²⁾ U. o. 236. l.

zánk azon korbeli fejedelmének és törvényhozásának. E korszak volt az unitárius vallásnak fénykora. Délpontra jutott napja azonban az unitárius János Zsigmond kora halála után hanyatlani kezdett; az unitárius Békés Gáspár ellenében a katolikus Báthory Istvánnak mesterségesen keresztülvitt fejedelemmé választása az unitarismus sorsa felett is döntő volt.

A Báthoryak kora e hitfelekezetnek nem kedvezett. Már 1572-ben ¹⁾ a hitújítás örve alatt Dávid Ferencz kérdőre vonatott, nincsenek-e köztük a János Zsigmond vallásától eltérő nézetűek; 1573-ban a kolozsvári és tordai országgyűléseken a hitújítók ellen 1572-ben hozott törvényczikk, melynek éle Dávid Ferencz ellen volt intézve, megújított ²⁾; 1574-ben pedig nejét léptették fel ellene az enyedi zsinaton, s lutheránus és református papok választották el; végre 1579-ben hitújítás vádja alatt perbe fogták, más véleményűek által elítéltették, börtönbe és vértanui halálra juttaták.

Állampolitikai indokok nem igazolják e szigort, s a történész abban csak a türelmetlenségnek egy szomorú példáját láthatja, mely az eszélytelen Báthoryakra a szégyen bélyegét nyomja.

Az unitárius egyháznak egyházfőnökében történt ezen megtagadtatása és megalázása, csak egyike volt a Báthoryak ez egyház elnyomására s üldözésére való kísérleteinek; melyek célja egyfelől ez egyház tagjainak megfélemlítése, megbontása, másfelől a fejedelmi kegy sokféle előnyeinek kínálása által, hivatal- és birtokadomány, valamint a kedvezés minden eszközének, kecségtetései- nek fogamatba vételével ez egyház rovására a térítés munkájának megkezdése volt.

Egy másik nagy horderejű cselekvény volt a sajtó megszorítása. Az unitarismus diadalát a szóbeli hitvitákon kívül főleg azon fényes irodalmi tevékenység által vivta ki, melyet a János Zsigmond idejében Dávid Ferencz és társai kifejtettek. Hogy ennek is

¹⁾ A tordai országgyűlés törvényczikkei első pontjában mondatik: „Valakik az végezés kívül az religioban valamit innoválnának, az mint ő nsga előnkbe adja, hogy effélék volnának: ő nsga Dávid Ferenczet és a superintendeust hivassa hozzá, értse meg tőlök ha efféle innovátorok különb vallásban vannak az ő vallásoktól, kiben voltanak az megholt urunk idejében; ha különb és új dolognak vallásban találtatnak, ő nsga excommunicálassa, mely excommunicatioval ha ők nem gondolnak, autoritássá legyen efféléknek megbüntetésére az ő érdemek szerint“. I. Erd. Tört. Adatok I. k. 296. l. — ²⁾ I. e törvényczikkeket Erd. Tört. Ad. III. k. 285—287. ll.

gát vettessék Báthori István már 1571. sept. 17-én rendeletet adott ki, „hogy ezentul egész Erdély országban és a hozzá tartozó m. országi részekben, a fejedelem jóváhagyása, megegyezése és engedélye nélkül, lefoglalás és minden javainak elvétele büntetése alatt egy könyvnyomtató is semmiféle iratot, legyen az bármily csekély s bármelyik régi vagy új szerzőé, kinyomtatni, — a kinyomtatottat vásárról vásárra hordozni, terjeszteni és árulni ne merészelje.“¹⁾

E rendelet nagy fontosságu az unitárius vallás történetében. Ennek alapján lőn egy ideig megszorítva az unitáriusoknak azon a többi vallásokkal közös szabadsága, hogy hitczikkeiket szabadon fejtegethessék, vallásos tartalmu munkáikat püspökük felügyelete alatt kinyomathassák; sőt ennek alapján vétetett el később 1572-ben fejevári nyomdájuk is, átadtván a helvét hitvallásuaknak²⁾.

Az unitárius vallás központja ez időben Kolozsvár volt; ez volt a püspök székhelye, s a fejevári iskolának a reformatusok kezére játszása után egyetlen felsőbb iskolájuk is itt volt. Midőn Báthory István 1581-ben a jézsuiták gazdagon dotált akadémiáját Kolozsvárt megalapította, egyik hátsó gondolata az unitarismusnak saját otthonában megtámadása és háttérbe szorítása volt.

E czélzatnak azonban az 1588. decz. 8-án Medgyesen tartott országgyűlés azon végzése, mely a jézsuitákat az országból kizárta, gátot vetett. Azon nyomasztó 18 év leforgása után, mely alatt Báthory István és utódai az unitárius vallás elnyomására minden alkalmat megragadtak, az első örömnapja az volt az unitáriusoknak, midőn decz. 16-án, a fennebbi végzés hosszas küzdelemben kivívása alkalmából, Hunyadi Demeter unitárius püspök a medgyesi templomban „hála imát monda Istennek, köszönetet a fejedelemnek s különösen a rendeknek, hogy oly kitartók voltak.“ 1595-ben Báthory Zsigmond újra behozta ugyan a jézsuitákat Kolozsvárra és Fejevárra, de az ápril 16-ki fejevári országgyűlés határozattá emelte, hogy „ez megnevezett helyeken kívül se Váraddá, se semmi egyéb helyekre, se Erdélyben se Magyarorszában se hová, az jézsuitákat bé ne eresztesse és collegiumok, gyülekezetek lakóul sehol ne lehessen az megnevezett helyeken kívül. Ezen kívül pedig az minemü tanítók, praedicatorok, az római reli-

¹⁾ Eredetije a szász nemzet levéltárában. Másolata meg van gr. Kemény József gyűjteményében (Erd. muz.) Diplom. X. k. — ²⁾ I. Benkő: Transsilvania II. köt. 327. l.

gión kívül, az egyéb recepta religiókon Kolozsváratt, Fejérváratt és egyéb helyeken is vagynak: azok se személyekben, se iskolákban, se templomokban, se jövedelmekben se semminemű állapotokban meg ne háborittassanak; hanem intra limites vocationum suarum tartassanak az pater jézsuiták, semmi öszveveszésre és egyenetlenségre okot ne adjanak. Ezenképpen az több recepta religiókon való papok is¹⁾.

A XVI.-ik század végét az unitárius vallás — daczára a jézsuitáktól szenvedett sérelmeknek, még teljesen virágzó állapotban érte meg. Dávid Ferencz ragyogó példája, hitéhez szabadságának s életének feláldozásával megpecsételt erős ragaszkodása, példás öszzetartásra ösztönözte a felekezet minden tagját; adatok bizonyítják, hogy Enyedi György püspök idejében e vallás közönség ekklesiáinak száma a 425-öt meghaladta²⁾.

A XVII.-ik század Básta dulásai s erőszakoskodásairól szomorúan emlékezetes első évei az unitáriusokra is sok vést hozók voltak. A jézsuitáktól szenvedett sok méltatlanság miatt csordultig telt már a keserűség pohara, midőn 1603 junius 2-án Székely Mózes Erdély felszabadítása céljából indított hadi vállalata közben Kolozsvár falai alá érkezett. A várvavárt szabadság első hírére a város népe a jézsuitáktól szenvedett méltatlanságok boszuérzetével „a tanácsnak és centumpatereknek sem parancsára, sem akaratjából, sőt mint némelyek állítják nem is hallgatólagos beleegyezéséből“, megrohanta a jézsuiták farkasutczai kolostorát, azt földig lerombolta s a jézsuitákat a városból kiűzte³⁾.

Kolozsvár népének e meggondolatlan ténye — bár a beszámítás szigoru mértéke alá nem eshetik — eléggé még sem menthető, s következményeiben a városra és az avval azonos unitárius ekklesiára a legnagyobb veszélyt hozó volt; mert az 1603 szeptemberi dévai országgyűlésen a megfélemlített rendekkel Básta kimondatá, hogy azon városoknak, melyek a német császár hűségétől eltávoztak, semmi más egyházi szertartások a rom. kath. egyházen kívül ne legyen; a kolozsváriak pedig mentől előbb kötelesek a jézsuitáknak a nagy katedralis templomot és oskoláikat átadni, s a

¹⁾ I. Erd. tört. Tára II. k. 59 l. — ²⁾ I. Szentábrhámi Mihály egyh. történeti jegyzetei kivonatát H. Szentpáli Ferencz kéziratában Jakab E. urnál. — ³⁾ Gr. Kemény József: Collectio major manuscritorum T. X. Stephanus Szamosközy Rerum Transilvanicarum. 699—721 II. Deutsche Fundgruben I. 184. Egy kis deák krónika. Magyar tört. Tár VI. k. 261. l.

mellett városi jogaikat elveszítvén, fizetnek 60000 frt hadisarczot. Többen — köztük Trauzner Lukács is — a kath. vallásra erőszakal áttérítették, s Tótházy Mihály kolozsvári királybíró és előkelő unitárius ember, éltét a kath. vallásra áttéréssel megváltani nem akarván, Déván lefejeztetett.

Básta a dévai végzéseket végrehajtotta. Az unitáriusok templom és iskola nélkül maradtak; s az akkori püspök Toroczka Máté bujdosásban keresvén menedéket, egyháza fő nélkül maradt, kitéve az üldözés, fogyatás, erkölcsi és anyagi gyöngítés minden nemének.

Ime, vázlatosan elősorolva, ezek voltak azon sebek, melyek az unitárius egyház alig meggyökerezett s már terebélyessé vált előfáján, katolikus érdekekben, katolikus fejedelmek által vagy nevékben ejtettek.

A hit és lelkiismereti szabadságot biztosító törvények, nem voltak erős védmű a hatalom tulkapásai ellen.

A Bocskay által visszaállított rend és béke e sebeket lassanként begyógyította. A bujdosásából visszatért püspök Toroczka Máté erélye és tevékenysége az egyházi ügyeket rendezte s a régi kerékvágásba terelte. Az elvett templomok és iskolák, a jézsuiták 1606-ban történt végleges kitiltásával, az unitáriusok jogos tulajdonába visszaadattak.

Ámde az alig kipihent szenvedések után a XVII-ik század további folyamában csak újabb elnyomási törekvések ellen való szünteleni sikertelen küzdelem várt az unitáriusokra. Csak az ellenfél változott; a türelmetlenség és hatalmaskodás célja és eszközei a régié maradtak.

Kolozsvár lakossága e század elején egészen unitárius volt. A reformátusok átvették a katolikusok azon törekvéseinek folytatását, hogy e felekezetet főfészkében Kolozsvárt támadják meg. A politikájában és jellemében erőszakoskodó Báthori Gábor áttérése a református vallásra, kedvező időpont volt céljuk előtérbe tolására; 1608-ban már keresztül vitték, „hogy Kolozsvárra a szentháromságról való igaz Orthodoxa Confessio, melyet Helvetica Confessionak hívnak, bevittessék és a Confessio Publice azon Confession levő tanítók által prédikáltassék.“

1610-ben az unitáriusok óvári főiskolája melletti „puszta templomot“ Báthori átadta Traszki Lukács református papnak, a várossal megépíttette számukra, *) „scholát szerze és hozzá-

*) l. A városi jegyzőkönyvben foglalt pontozatokat 1611. október 20-káról.

juk szép proventust jövedelmet rendele.“¹⁾ Az 1612-ben május 15-én Szebenben tartott országgyűléssel, eljárását végzésileg jóváhagyatta.

Mind ez a város szabadságainak és az 1595-iki végzésnek sérelmével történt. Az unitáriusok csak folytatásul tekinték azon sérelmeknek, melyeket a Báthoriaktól szenvedtek, a kiknek az unitáriusokra csak elnyomást és üldözést termő korszakát egyik unitárius költő e versben jellemezte :

„Regia Bathoridum quis non insignia novit?

Quae tamen assiduis plena fuere malis“.

¹⁾ Hol volt a reformátusok iskolája? E kérdésre sem Szilágyi Ferencz „a kolozsvári ev. reformata eklézsia történetei“-ben, sem gr. Kemény József a Kenderesi Ferencz „kolozsvári phoenix“-ére tett jegyzeteiben, (Tudományos gyűjt. 1829. VII. k. 86—111. l.) sem Szász Gerő „a kolozsvári ev. ref. egyh. történetének rövid vázlatában“ (Névkönyv. 1869. 1870.) tájékoztató feleletet nem adnak, sőt gr. Kemény József az óvári „templom melletti klastrom“ kifejezéssel a klastrom alatt az unitáriusok óvári főiskoláját értve — azon téves véleményt fejezte ki, mintha Báthory azt adta volna át iskolául a reformátusoknak. Az unitáriusok óvári oskolájuknak egész 1693. oktob. 10-ig birtokában hagytak, a midőn az a katolikusoknak átadatott. A reformátusoknak Báthory Gábor az óvárban az akkor is tömlöczül használt torony szomszédságában, alkalmasint a jelenlegi hidutczai 6. 8. 10. 12. számú telkek végében levő toronyutczai 6. 8. és kornis-utczai 4. számú házak helyén építettett oskolát a várossal. E meggyőződésre vezetett engem egy a város levéltárában (Fasc. II. 111. sz.) előtalált 1634. febr. 9-kén kelt oklevél, mely szerint több óvári polgár panaszt emel a tanács előtt, hogy az elmúlt időkben az óvárban az ók szomszédságában „Calvinista uraink az mely Scholát kezdének építtetni“ mennyi veszeke-dés és boszuságok következett nekik abból. Akkor is tiltakoztak ellene, s akkor ugy végeztenek „hogy annak a kőfalnak minden felől való ruinaít, lyukait, erős kővel, mészszel, jó temérdeken mind az zsendely aljáig berakják, hogy az tanuló ifjak senki udvarára ne kandálhassanak;“ azonban e végzés ellenére csak „valami hitvány agyaggal és apró kővekkal tatarozták be imigy amugy, melyet egy nehány nap mulva az pajkos szabásu deákok kibontanak“ és az ő udvaraikra hányták. Keservesen panaszolják el, mennyi insultatiót kellett szenvedniök azóta; a megbontott kőfalra a deákok felállván, nejeiket, leányaikat „nem tisztességes deáki tudománynak tanulóihoz, hanem hajdukhoz és pajkosokhoz illendő beszédekkel illeték“ s „napról napra magok nyilván való beszédekből és boszutételekből, mind prédikátorostól azon ügyekeztek, hogy némelyiküket valamint valahogy kiturhassák házukból is mint Nabotot agyon verék örökségeért.“ „Immár egynehány esztendőttől fogva — így folytatják — annyira rongották mind az város kőfalát, számtalan követ udvarunkra hajgálván, mind magunk és magok közit és zsendelyes héjazatit, hogy szabadon udvarunkra járhatnak scholájokból, és csak szabad személyek, hanem vas békóban verezett foglyok is kimegyen udvarunkon által, hidutczán is, sőt az város közön-séges tömlöczéből is ott szállott alá halálra sententiázott fogoly, melyet ma-gunk udvarán fogánk meg.“

Bethlen Gábor fejedelemmé választásakor Kolozsvár ünnepélyesen protestált az óvári templom elvétele ellen. A Gellyén Imre főbíró által az október 18-ki kolozsvári gyűlésen benyújtott protestáció, a mint 1613. okt. 24-én írásba foglaltan Angyalos János ítélő mester által fölvétetett, így hangzik: Mi kolozvári bíró királybíráival, tanácsával és az universitással egész városul protestáltunk az fejedelem választásakort, minek előtte ő nagysága az juramentumot praestalta volna. az ország előtt azon, hogy Bathori Gábor az elment fejedelem, Unionk és privilegiumank ellen az Schola klastromunkat, kedvünk s akaratumk ellen tőlünk elvötte és Calvinista papot hozott bele. Kivel városunknak szép szabadságát violálta. Kévánjuk ezt az országtól az mi képpen több városok, kik régi szabadságokban vel in toto vel in parte megháborítottának, az mint az fejedelem juramentumának formájában megvayon, hogy ő Nagysága mindeneket restauráltatni akar és felépiteni privilegiumokban, Mi is azonképpen ez Calviniana religion való papot az városban nem szenvedjük: és az Clastromot kezünkhez vesszük. Alioquin ha a nemes ország privilegiumunkra nem tekintene is, magunk gondot viselünk réá az mi unionknak tartása szerint“ ¹⁾.

A következő években több ízben újította meg a város e protestációt, ²⁾ azonban kedvező választ soha sem nyert. E tekintetben maradt a statusquo, s a kezdetben csak a ténnyel bé küldött Traszki Lukács pap, s az oskolába az ország különböző vidékeiről bégyült tanulók és néhány bévándorolt reformált hitű polgárból álló reform. kis gyülekezet a Bethlen Gábor által Kolozsvár külvárosaiiba letelepített „új keresztényekkel“ nem sokára népes ekklesiává nőtte ki magát, úgy hogy Gyöngyösi András ref. esperes már „azon igyekezett, hogy a piacon való templomot nyerhesse meg az fejedelemtől“ ³⁾.

Az unitáriusok közül kevés akadt, a ki áttért; ilyen volt „amaz hűtagadó Adamus Gitschner, hidelvi fi, az ki igaz hűtit megtagadá és kálvénistává lón, mindeneknek csufjává tevé magát érette“ ⁴⁾.

Bethlen Gábor a reformatusoknak a más vallásfelekezetek ellenében valóban „oltalmazó győzedelmes patronusa“ volt; a mint saját udvari papja feljegyezte, „soha oly ecclesiának épületire és

¹⁾ I. az eredeti oklevelet az Unitár. főconsistorium levéltárában Fasc. A. nr. 1. — ²⁾ I. u. o. Fasc. A. 2. 3. 4. sz. a. okleveleket. — ³⁾ Segesvári Bálint krónikája Erdélyi tört. adatok IV. k. 192. l. — ⁴⁾ U. o. 195. l.

előmenetelére tartozó dolgokért az egyházi emberek meg nem találhatták, melyekben kegyelmes válaszszal nem bocsátotta volna el¹⁾. Csak kérniök kellett, s megadatott. Ily befolyás következménye volt az is, hogy az unitáriusok óvári Collegiumában 1628. okt. 2-án „az kalvenisták az felső Appellatiumot az fejedelem akaratjából az szászok számára elfoglalák . . . addig futották az fejedelmet, mignem meg kellett engedni²⁾).

Az óvári templom és a collegium épület egy részének elfoglalása, érzékenyen sujtotta ugyan az unitáriusokat; de nem ezek voltak az erőszak fegyvereitől rájuk mért csapások legérzékenyebb sebei.

A Bethlen Gábor korát egy más sokkal nagyobb jelentőségű esemény tette az unitárius egyház történetében örökre emlékezetessé.

Az unitárius vallás már keletkeztekor történt elterjedésének gyorsaságával az egyházi szervezet, az egyházigazgatási rendszer kifejlődése lépést nem tarthatván, részint ennek következtében, részint pedig a Mihály vajda és Básta idejében napi renden volt zavarok miatt, a központtól távol eső Székelyföldön s különösen Háromszéken és Erdővidéken egy sajátságos egyház kapcsolati viszony fejlődött ki, melyet rendezni, sem az Enyedi György és Thoroczky Máté püspökök erélye és közigazgatási tehetsége, annál kevésbbé a Radeczky Bálint lazább kormánya nem voltak képesek. Az egyházközségek legnagyobb részében unitárius lelkész és reformatus iskola tanító vagy megfordítva együtt hivataloskodtak s példás türelmességgel mindkét hitfelekezet tagjai ugyanazon templomba jártak, egy isteni tiszteletet hallgattak, a főfelügyeletet mindenik fél felett saját hitfelekezete szerinti előjárósága gyakorolván. Ezen kétségkívül először a szükség által teremtett állapot szabályozására az unitárius és reformatus esperestek kölcsönösen bizonyos pontozatokban állapodtak meg, melyeket megerősítés végett a fejedelem elébe terjesztettek s Bethlen G. 1611. aug. 10-én megerősítette³⁾).

Bethlen Gábor — kinek a más vallásuak elleni türelmetlensége saját udvari lelkésze⁴⁾ azon nyilatkozatából tűnik ki legkiáltóbban — hogy „mihelyt királyi fölséggel tündöklő székében üle,

¹⁾ I. Melotai Nyilas István: „Speculum Trinitatis. Az az Szent Háromság egy bizony örök Istennek stb. maga kimutatása“ czimű műve ajánló levelét. — ²⁾ Segesvári u. o. 195. l. — ³⁾ I. Uzoni Fosztó Historiája (Jakab Elek ur példánya) II. 413—414 ll. — ⁴⁾ I. Melotai idézett munkája ajánló levelét.

ottan minden igyekezetét és tehetségét csak arra fordítá, hogy az mennyei tudomány (érti a Calvin vallását) tisztaságában szabados praedicallása által szentül előmenjen, az hamis tudomány (az unitárius vallásra czéloz) ültön elüljön“: Keserüi Dayka János „orthodoxus“ püspök befolyására éppen az itt jelzett laza egyház szervezeti viszonyokat aknáztá ki az unitáriusok elnyomására. A szombatosok ellen hozott törvény végrehajtása alkalmából, Keserüi Dayka Jánost — mint személyesét — bizta meg a vizsgálat keresztül vitelével; ez azonban nem elégedett meg a szombatosok üldözésével és a reformáltakhoz erőhatalommal való áttérítésével, hanem, — hogy kálvinista forrást idézzek — „az egész székelységet, kiváltképpen Háromszéket (a fejedelemtől) melléje adatott brachium által, az ellenkezőknek nagy méreg boszuságokra, megcirkáltatá“ s mintegy hetven unitárius egyházközséget fegyveres erővel a református vallásba áttérésre kényszerített, ¹⁾ az unitárius püspök még azon jogától is megfosztatván, hogy az áttéríteni nem sikerült többi ekklesiáiban — a törvényekben mind a négy „recepta religió“ részére egyformán biztosított jogánál fogva egyházi vizsgálatokat tarthasson.

És történt ez 1622-ben, egy félszázaddal azután, hogy az 1568. január 6-ki tordai országgyűlés megalkotta a törvényt „hogy minden helyeken az prédikátorok az evangeliumot prédikálják, hirdessék, kiki az ő értelme szerint; és a község ha venni akarja, jó, hanem pedig, senki kényszerítéssel ne kényszerítse, az ő lelke azon meg nem nyugodván; de oly prédikátort tarthasson, a kinek tanítása ő nekie tetszik. Ezért pedig senki a superintendensek közül, se egyebek a prédikátorokat meg ne bánthassák; ne szidalmaztassék senki az religióért, senkitől, az előbbeni constitutiók szerént; és nem engedtetik az senkinek, hogy senkit fogsággal avagy helyéből való priválással fenyegeessen az tanításért, mert a hit Istennek aján-déka, ez hallásból leszen, mely hallás Istennek igéje“ ²⁾.

A nagy embereknek hibái és tévedései rendszeren szigorubb elbírálás alá esnek. A „colossalis nagyságu“ Bethlen Gábor — annyi dicsőségtől ragyogó jellemének legsötétebb napfoltja, az unitáriusok elleni végtelen nagy türelmetlensége volt. Oly hiba, melynek szigoru beszámíthatóságát még az sem enyhíti, hogy háta me-

¹⁾ I. Geleji Katona: Titkok Titka czimü munkája ajánló beszédét. —

²⁾ Teutsch: Urkundenbuch der evang. Landeskirche I. Theil. 94—95. II.

gett a telhetetlen és írigy Keserői Dayka állt, s ő adott irányt vallási politikájának. Ha már kortársaitól „minden nehézséget, gyűlölséget, kedvetlenséget és alattomban való mardosó beszédeket“ érdemelt ki, mennyivel inkább kitette magát a tisztultabb nézetű későbbkoriak kárhóztató ítéletének.

A szobatosokkal való egyetértéssel is gyanúsított unitáriusok az elnyomási törekvések ellenében védekeztek, minden tiszteséges eszközzel; Csanádi Pál a kolozsvári unitárius „nagy scholai mester“ Bethlen Gábor akaratóból a fejevári kis templomban az unitárius tanok védelmére 1617-ben Geleji Katona Istvánnal Bethlen házi papjával megdisputált,¹⁾ — igaz, hogy nemsok eredménynyel, mert hiszen e disputáció rendezésére, Csanádi fogadtatására s a Gelejinek adott előnyökre is rá illett a gúnyoros vers, mit Válaszuti comoediájában az unitáriusok ellen egykor hatalmas Melius szájába adott, hogy

„Az mű felünknek magasabb széket rendeljeteK

Hogy inkább hallhassa a község a beszédet.

Hogy a felölük támadt balitéleteket eloszlassák, — mint a Calvinista Melotai mondja — „az Enyedi (György), deákból Thoroczkaí Máté által magyarra fordítottatott könyvét nagy titkon kinyomtatták, annyéra alattomban, hogy akkor lótt hir benne, mikor el is végződött . . . Noha sem az keresztyén fejedelemtől sem az nemes országtól annak kibocsátására szabadságot nem nyerhettének: mindazáltal nagy hirtelen ki repitték“; ²⁾ vagy mint magok vallják be az unitáriusok „kik csak az Istennek tiszta macula nélkül való szent igéjéhez, minden emberi traditiokat hátra hagyván, teljességgel ragaszkodtak és mégis ez világ fiaitól, (minthogy az szentírásból nem árthatnak) méltatlanul káromoltattak és szidalmaztattak; nemhogy ezeket békességesen, sőt Isten erőt adván reá, lelki örömmel ne szenvednék“ hanem azért bocsátották ki ama munkát, hogy abból „megtessék, ez világ kiket és miért, méltán-é vagy méltatlan gyűlöl,“ kérvén mindeneket „aszszent istenért, az ki minden sziveket

¹⁾ l. Geleji Katona: Titkok Titka u. o. V. ö. Bod Péter: Histor. Unitar in Transilvania 153—159. ll. „Nullus ex hoc colloquio fructus et utilitas, praeterquam quod ubi audivisset Princeps Tsanadium dixisse de Christo Deum esse factitium, excanduit, vehementerque commotus est, blasphemiam in Christum reputando.“ 1621-ben az unitárius Rákosi Nagy Boldizsár és a reform. Bojthi Gáspár vásárhelyi iskola igazgató közt írásbelileg szintén volt disputáció. —

²⁾ l. U. o. az olvasóhoz intézett előbeszédet.

által lát, és kényszerítvén lelke üdvösségére, hogy minden idegen indulatot letévén szívéből: Ne forte videatur Deo repugnare, olvassa, ítélje, vegye úgy, a mint ők kibocsátották: csendes, kegyes és istenes elmével¹⁾).

Kolozsvár város kérése következtében Bethlen István ország kormányzó e munkát az 1622-ki országgyűlésen kihirdette²⁾.

Enyedi György közre adott és kihirdetett munkája hatást tett; de a reformátusokat még inkább feltűzelte. Rövid idő alatt egész irodalom támadt e munka czáfolatára; a reformatus írók könyvei a fejedelmek költségén láttak világot; az unitáriusokra nézve a sajtó használata is meg volt szorítva. Jellemző az a kihívó modor — sértő és elbizakodott hang, mellyel a reformátusok Enyedi munkájáról, az unitáriusokról s tanaikról nyilatkoztak.

Bethlen Gábor halála után megkísérték ugyan az unitáriusok — főleg az elfoglalt ekklesiák — a rájuk octroyált viszonyok terhe alól felszabadítani magokat, de a Bethlennél még sokkal türelmetlenebb I. Rákoczy György hatalmas kézzel nyomott el minden ily törekvést, s az unitáriusok ellenében, felhasználva a Ráv Mátyás által egyházuk kebelében támasztott zavarokat, formaszerű inquisíciót indított, melynek az unitáriusok nem csekély megaláztatásával keresztül vitt ugynevezett dézsi complanatio vetett véget?

Ime nagyjából elősorolva azon törekvések, melyek az unitáriusok elnyomására e korszakban fogamatba vétettek, s melyekre ráillik az unitáriusok elnyomása felett kesergő költő³⁾ jellemző éneke:

„Nyomorult hazánkban mennyi vallás vagyon,
Te neked is neved recepták közt vagyon.

¹⁾ I. Enyedi György: Az ó és új testamentombeli helyeknek, melyekből az háromságról való tudománt szokták állatni“ (1620) Előljáró beszédét. —

²⁾ A kolozsvári tanács elismerése jeléül, egy aranyos kupát küldött a Gubernatornak. „Az kegyelmek nekem küldötte ajándékát az kegyelmek böcsületes atyafiai (Balassi Bálint és Stenczel János) én nekem megadák és szóval való izenetét is referálák — írja Bethlen István a kolozsváriaknak ez alkalomból 1622. april 8-án. — Hogy azért kegyelmek engem mostan is ajándékával s mind pengig atyafiaival látogat, azt kegyelmektől szeretettel vöttem mint barátimtól; igekezem is rajta, hogy kegyelmeknek más dologban minden occasióval, secundum meum posse kedveskedhessem és szolgálhassak érte.“ I. az eredeti oklevelet. Kolozsvár városi levéltár. Fasc. II. 77. — ³⁾ Homorodszentpáli Német Ferencz: Speculum Consuetudinis, et Inago Veritatis. — Teljesen ép példánya tanár Benczédi Gergely ur birtokában.

Zsidó vallás, török, görög, oláh vagyon:

Egynek sincs rontója, csak tenéked vagyoni!"

Es mit tett ezen törekvésekkel szemben Mikó Ferencz? Iga-
zán, vagy „csak névleg“ volt-e unitárius? Világosítsák fel e kér-
déseket a következők.

Egyháztörténeti adatok bizonyítják, hogy Mikó Ferencz atyai
birtokán Hidvégen a XVII. század elején önköltségén unitárius
templomot és iskolát állított fel, mely nem sokára oly virágzó kö-
zép oskolává fejlett, hogy abban egész a felsőbb tudományokig le-
hetett tanulni. ¹⁾

Ez iskola egész 1636-ig — midőn Mikó Ferencz egyetlen fia
Mikó József ²⁾ is meghalt — fennállott; mikor szűnt meg azután,
vajjon özvegye, vagy az utána a hidvégi birtokban örökösödött Mikó
Miklós, Ferencz atyai rokona, meddig tartották fenn még azután?
nem tudhatni. Itt kezdte tanulását nagyhirű egyházi irónk Gelei
Árkosi Benedek is, ³⁾ ki Mikó Ferencz halálára irt emlékversében
kegyelettel emlékezik Mikóról, mint templom építő és iskola ala-
pítóról. Az emlékvers im ez:

„Franciscus Mikó Vir sublimis et inclutus Heros,

Hic situs est. Ipsum Dacia tota dolet.

Hic fuit Hungarici membrum et pars magna Senatus,

Consilio Patriam juvit et arte suam.

Amandabatur longas Orator ad oras,

Et Patriae parta pace ferebat opem.

Ingenti fervore Deum, Studioque colebat

Et jussit fieri moenia, Templam, scholas.

Vitae lustra decem tantum uno excesserat anno,

Perpetuum in Regno Nomen ubique geret. ⁴⁾“

Mikó nem csak megalapította a hidvégi templomot és iskolát
az unitáriusok számára, de a legvészesebb időben meg is tudta azt

¹⁾ Uzoni Fosztó: Hist. Eccles. Tom. II. p. 657, Benkő: Transilv. Gen. II. 402—404 ll. Katona: Hist. Reg. Hung. 31. k. 829. l. — ²⁾ Meghalt 1636. apr. 20-án; Kolozsvárt a kis templomba temették el „nagy solemnitással, ki-
nek nagy zászlót is csinálnak fel az ajtó felett.“ Erd. Történ. Adatok IV. 210—211 ll. — ³⁾ Bod Péter: Magyar Athenás. 15. l. V. Ö. Kénosi Tözsér János: Bibliotheca Scriptorum etc. Gr. Kemény Gyűjtem. T. XXIV. 32. l. —
⁴⁾ Bod Péter: Hungarus Tymbaules Continuatus 78—79 ll. hol még egy másik
emlékvers is közölve van Solymosi K. Boldizsártól. Bod (l. Athenás 177 l.) még
látta „nyomatásban az halotti emlékezetére irott verseket, melyeket a Hidvé-
gin tőle fundáltatott gymnasium irt volt.“ V. ö. Benkő: Trans. Gen. II. 404. l.

tartani. Tény az, hogy a háromszéki és erdővidéki ekklesiák erőszakos elvételekor a vitézlő keserői Dayka 300 — katonájával egész Hidvégig elment, oda azonban fegyveres apostolait be nem vitte. ¹⁾ Meddig maradt a hidvégi templom az unitáriusok birtokában, bizonyon megállapítani nem lehet. 1657-ben már a reformátusoknak is volt ott egy kis templomuk, s ez évben még Mikó Miklós a református Nemes János cselédeit, kik meghalt két gyermekének ott sirtásni kezdettek „a nagy templomból exturbálá“ ²⁾ és Mikó Ferencz nővérének Juditnak leánya, Boldvai Mártonné, 1666. márt. 17-én a hidvégi nagy templomba temettetett el ³⁾.

A hidvégi templom és iskola alapításán kívül Mikó még egy szép áldozattal tetézte érdemeit: a kolozsvári unitárius főtanoda javára végrendeletileg egy nagy összeget áldozott oda, előre letéve azt Kolozsvári Szabó István kezébe. Mekkora volt ez összeg bizonyosan tudni nem lehet; tény az, hogy belőle 4900 frt az egyházi pénztárba tétleg befolyt; ⁴⁾ s az unitáriusok e hagyomány összegét [grandem pecuniae massam] még 1716-ban azon hivatkozással említik fel, egy a piaci templom s javadalmaik elvétele felől kelt emlékiratokban, hogy ily adomány addig a kolozsvári egyház és iskola javára soha senki által nem tétetett, sem az unitáriusok korában, sem az azelőtti időkben.

Az is megemlítendő még, hogy Mikó a temetésére kiviendő unit. deákoknak 300 frt hagyományt rendelt:

Mikó ezen nemes cselekedetei fényesen bizonyítják be Kemény János állításával szemben, hogy ő nem csak névleg, hanem szívből lélekben unitárius volt. Az unitáriusok e korbéli helyzetéről fennebb vázlatosan közölt adatokból meggyőzőleg tűnik ki, hogy az üldöztetés ezen korszakában, főleg a fejedelmi udvar közelében élő unitáriusok sorsa volt nehéz. És Mikó, ki befolyását bizonyára nem egyszer volt kénytelen az unitáriusok elleni törekvések ellenében a mérlegbe dobni, vallásáért az orthodoxus fejedelmektürel-

¹⁾ V. ö. Uzoni Fosztó Hist. Eccles. II. 411. l. „Hidvégh, Bölön, Nagy Ajta, Miklósvára, Kőpecz, Baroth Keserüium non intrömiserunt.“ — ²⁾ Hidvégi id. Nemes János naplója 1651—1686-ig. l. 1657. febr. 10 t. — ³⁾ U. o. márt. 17-ki feljegyzés. — ⁴⁾ Az egyházi főtanács levéltárában levő aranykönyv szerint Szabó Istvántól 1635-ben Auner Gábor curator és Krajczár Péter 2000 frtot bevettek; a Rákoczy által 1636-n, Mikó özvegyének Mikes Mihályhoz férjhezmenetele után, utóbbinak nótázataása alkalmából lefoglalt 3400 frtból pedig — Rákoczy magának ötszáz forintot tartván vissza, a többi 2900 frtot Kolozsvár város kérése következtében az unitáriusoknak visszaadta, melylyel együtt a Mikó adományából kimutathatólag 4900 frt folyt be az egyházi pénztárba. l. Rákoczy eredeti recognitionálisát Egyh. főtanácsli levélt. fasc. I. nr. 4.

metlensége miatt bizonytalansággal sok gúnyt és sérelmet szenvedhetett el, hogy eszély s előrelátás által hitfelekezetének érdekében némely áramlatokat feltartóztatthasson, vagy hatásában mérsékeljen. A dolgok rendéből következtethetni, miszerint ez a magyarázatja annak, hogy „az religio dolgában sokat offendaltatott“ s nem azon állítólagos feltételezettségek, melyekben bántalmaztatása indokait Kemény János keresi.

A Mikó nyílt és igaz unitáriusságának, itt felsorolt cselekedetei kétségbe vonhatlan emlékjelei; de van arra is adat, hogy az unitáriusok korabeli számos jeleseik között, őt tekintették elsőnek „az sok nyomoruságok alatt vitézkedő Unitaria Ecclesia igaz Columnainak és Patronussinak“ díszes sorában.¹⁾ S ámbár a történelem csak azon sérelmek emlékét hagyta fenn e korból, melyek bekövetkezését az unitáriusok előkelői megakadályozni nem tudták, — hinnünk kell, hogy a mit tehettek mindent megtettek, s nehéz időkben már csak a küzdés is érdem és dicsőség.

Mikónak „Erdélyország siralmas változásairól“ irt históriája a magyar tud. akadémia kiadásában közkészen forog.²⁾

Erdély legszerencsétlenebb korszakának 1594-től 1612-ig terjedő történetei vannak abban „egyesen indulattal és a dolgok czifrázása nélkül“ megírva. E munka egyes reflexioiból írója szép jellem vonásai tűnnek előnkbe. Tartalmának belbecse által pedig Mikó Ferencz érdem koszorujából ez a ráuk szállott legértékesebb ereklye.

* * *

Végére jutottam rajzolatomnak. Ha a rendelkezésemre állott adatok világánál — némely tévedések megigazításával — hazai történetünk rajzolt nagy alakját csak megközelíthetőleg sikerült a történeti hűség keretében mutatnom be olvasóimnak, kutatásaim s fáradságomnak óhajtott eredményét elértem.

Nagy János.

¹⁾ Az unitáriusok kolozsvári nyomdája által 1625-re kiadott kalendárium ajánló levele Szilvási András által aláírva a következő:

„Az tekintetes és nemzeti uraimnak: Mikó Ferencz uramnak, a Felső-ges Bethlen Gábornak Fő Consiliariussának, Quaestorának és mostan a Felső-ges Németh Császárhoz Főkövetinek etc. Kornis Ferencz uramnak, udvarhelyszéki Főkirály-bírónak; Balási Ferencz uramnak udvari kapitányának; Dániel Mihály uramnak háromszéki Főkirálybírónak és Bethlen Ferencz uramnak eo Felső-ges Főasztalnokának, ugy mint ez nemes Országnak igaz tagjainak és az sok nyomoruságok alatt vitézkedő unitaria Ecclesianak igaz Columnainak és Patronussinak az Szt Istentől kegyelmet és boldog újszientendőt kíván.“ — ²⁾ Kiadta Kazinczy Gábor. Magy. Tört. Emlékek. Írók VII. kötetében. Korábban egyrészt kiadta Szilágyi Ferencz Klio III. k. 363—408 II.

A szent Atyáktól kiszedegetett Tanulságok. ¹⁾

PÉCSI SIMONTÓL.

Ötödik Sectio. Textus XI.

Négyféle természet található az emberekben, egyik a ki azt mondja: A mi enyim, ugyancsak enyim sajátom, az mi tiéd, tiéd az s ám legyen tiéd. Ez a közép renden maradó természet, ki sem árt, sem használ. És némelyek mondják, hogy ez lett volna a sodomabeliek természeti. Másik a ki azt mondja: Az enyim tiéd, és a tiéd is enyim, ez a közönséges község természeti és barátsága. Harmadik ki azt mondja: Mind a ki enyim, tulajdonom, sajátom tiéd és élj bátorságosan véle, mind az te tulajdonod, sajátod legyen tiéd és maradjon neked, ez a szentek természeti. Negyedik ki azt mondja: A tiédet is enyimnek tartom, és a magamét is azt akarom, ugyancsak tulajdon magamé legyen. Ez a latrok, istentelenek természeti.

M a g y a r á z a t.

A. Négyféle természet található az emberekben. Ezer és számlálhatatlan természetek, szokások vadnak az emberekben, de az egymással alkuásról mind azok az előszámlált 4 természetben forognak.

B. Az mi enyim, enyim, az mi tiéd, tiéd. Ez oly természet, ki noha a másét nem bántja, se nem kapdos rajta, de ő

¹⁾ Pécsi Simon, a híres államférfi és szombatos főnök ily című művéből: „Az szent Atyáktól kiszedegettetett Tanulságok, magyarra zsidóból fordítottatott, mind magyarázatjával egyetemben Peci Simontól az Isten törvénye szerető atyafiak kedviért és éppületekért“. A kézirat végén ez áll: „Anno mundi 5381,“ s a további latin szövegben az van foglalva, hogy e könyvet kissolymosi birtokos nemes M. (Mátéfi) János ur számára lemásolta anno domini 1629 Bet: János. E másolatból szemeltük ki e magvas tartalmu közleményünket, az irályt hiven megtartva, csak itt-ott alkalmazva a mai orthographiát. Ugyane tárgyú munkája Pécsinek egy más zsidó commentator után két—három anynyira kibővitve, saját kéziratában fennmaradt az unitarium collegium könyvtárában. K. J.

is senkinek jóval nem ügyekeznek lenni, igen magának való akaratatos, és sobrák, és noha közép renden és közön maradó természetnek mondja azért hogy a másét nem bántja, de gonoszabb abban, hogy senkivel jól nem teszen, kit Sodoma természetnek mond a kevélységért és fősvénységért, kiről ezt találad Ezech. 16, 49. 50. Imé ez volt a te nénédnek Sodomának bűne az kevélység, kenyérral bővölködése és vesztég heverő tobzódása, ez volt ő benne és az ő leányiban, hogy a szegénynek és szűkölködőnek kezét nem segítették, nem erősítették. Ládd-e, nem iratik Sodomárul az, hogy másoknak ártottak volna, de magokban kevélyek, fősvény gazdagok és a miatt bújálkodó paráznák voltak, és egyebeknek köztök való nyomorultaknak szegényeknek segítői nem voltak; magokban vétkeztek. Isten is igyenesen mennyei tűzével magokban vesztette el őket. Még az Lóth feleségéről is irván az bölcsek, hogy azért vált volna só bálvánnyá, hogy valami szegény uton járóknak, kik sót kérnek volt tőlle, fősvénylett volt kicsin sót adni, megtagadván hogy nincsen, maga is sóvá tétetett Isten ítéletiből miatta. Mert ugyanis ha az Istennek igaz ítéletinek prédikálásáért nem iratott volna az, úgy meg hiszem más féle bálvánnyá is, kövé fává vagy egyébbe lehetett volna; de sóvá a só tagadásért kellett lenni. Tanuljanak minden sobrák asszonyok férfiak rólla.

C. Az enyim tiéd, az tiéd is enyim. Ez jobb sokkal az elsőnél, mert az Isten az embert társaságos barátságos egymás segedelmére való állattá teremtette, ezzel is áll ez világnak közönséges maradása, költsönbe közölje egymáshoz való jó akaratját, értékét, erejét és segedelmét, de azért ennek jutalmát egymástól várják, egymástól el is vészik az emberek. Ezért híja nevezi itt kösség közönséges világ természetinek.

D. Az enyim is tiéd, az tiéd is magadé lehet, az szentek természeti. Ez az istenfélők és szentek természeti, hogy mindennek örömet használ és a mie vagyon szeretettel közli másokkal, de ők a más erejét munkáját javát jószágát ingyen bitangba, ha szintén elvehetnék tarthatnák is, de árrát megadják, egy szóval mindennek használnak, mástól magoknak ingyen való hasznót nem kívánnak, hanem vagy sok fáratságokra vagy fizetésekre. Ezt az példát találad Ábrahában. Ingyen kínálták az temető helylyel Gen. 23, 15. 16. Jakob Esaura erővel reá kötötte ajándékát, ő tőlle semmit nem vött. Gen. 33, 8. 9. 10. Moses magáról Num. 16, 15. Samuel 1 Sam. 12. ilyen bizonságokat tesznek.

E. A tiéd is enyim s az magamé is magamé, latrok természeti, kik az másét is elprédálják ragadozzák, és a sajátjokat is mással nem közlik. Ezek csak másoknak romlására vadnak az magok telhetetlenséggel való hasznok keresésében.

Textus XII.

Négy természetet találsz az emberekbén: Egyik a ki könnyen haragszik, és könnyen békéllik engesztelődik. Ennek vesztesége megjó a nyereségből. Másik a ki nehezen haragszik s nehezen engesztelődik. Ennek nyeresége kijő az veszteségből. Harmadik a ki nehezen haragszik meg és könnyen megengesztelődik, szent ez. Negyedik a ki könnyen haragszik és nehezen engesztelődik, lator istentelen.

M a g y a r á z a t.

E két első természetben az a fogyatkozás, hogy a mennyire egyiket szerethetné benne, a másikkal esztét veszti, szeretné azt, a ki könnyen engesztelődik és hamar elmulik haragja, de nehéz hogy untalan minden kicsiden felpattan és haragoskodik szüntelen. Ismét: szeretné azt, a ki nehezen haragszik meg, sokat tőr vár, de azt nem szeretheted, hogy ha meg talál haragodni, módját nem találhatni az megengesztelésnek és békéllésnek.

Nehezen haragszik, könnyen engesztelődik: isteni természet ez, és az szentek is annak példáját nyomdékát emberi gyarlóságok szerént ügyekeznek követni, ennek ellenkezőjét az utolsót érted, micsoda titulussal illeti.

Textus XIII.

Négy természet találtatik az tanulókbán is. Első a ki könnyen hamar megért megfog elméjével mindent, de meg olyan hamar el is felejt s elveszti tanulását; ennek haszna oda leszen a veszteségbén. Másik a ki nehezen ért, nehezen tanul akarmit is, de a mit megtanulhat, nehezen felejté veszti el is; ennek vesztesége megjó a nyereségbén. Harmadik a ki könnyen ért s könnyen tanul és nehezen felejté el a mit tanulhat: ez a jó rész természet. Negyedik a ki nehezen ért, nehezen is tanul és azt is hamar elveszti elfelejté. Ez a gonosz természet és rossz rész.

M a g y a r á z a t.

Ennek haszna oda leszen a veszteségbén sat. Semmit nem használ gyors serény tanulása jó elméje, mivel a mely igen hamar kapja, meg olyan hamar elveszti elfelejté, haneha csak reménsége lehet, hogy a sokból imitt amott maradott valami kicsin elméjében.

Ennek vesztesége megjő a nyereségben sat. Ha nehezen és sok munkával jut is a szép tudományhoz és bölcseséghez, de annak hasznos és drágalátossága miatt megfordul haszna munkájának, és jobb ez az első résznél. Az harmadik rész legjobb és dicséretesb. Áldott az Mindenható Ur ki annak ajándékozója; és az is áldott a kinek abban része vagyon. Ha kinek penig az utolsó és negyedik rész adatott, imátsággal böjtöléssel engesztelje teremtőjét az bővebb ajándékért és ne szünjék affelöli éjjel nappali szorgalmatos tanulástól fáradozástól a tanulásban, még annál nagyobb jószág s kedves dicséret is Isten és emberek előtt, ha az nagy szorgalmatossággal tudatlanságból tudománt szerez magának és a mint parasztul a magyarok mondani szokták: botból is borotvát ügyekezik csinálni, és afféle ne essék soha kétségben, nézzen imez mondásokra, soha nem lehet heában fáratsága, csak igazán fáradjon ő. És a ki azt mondja, hogy fáradtam én, de nem találhattam, ne hidgyed azt; Omnia conando facilis solertia vincit. Labor improbus omnia vincit.

T e x t u s X V I.

Négyféle természetűek a bölcsek körül forgolódnak és orczájok szinek előtt lakozók. Elsők spondia természetűek. Mások, rosta vagy lév szűrő természetűek. Harmadok, csap vagy rekesz természetűek. Negyedek semlye szita természetűek.

Az spondia oly, ki minden nedvességet magához vonson mind addig míg lefoly magáru is. Az rostában vagy lévszűrőben egyfelől a mi bemegyén, másfelől esmet által szovárkodik rajta. Az csap és rekesz kinyittatván a bort kibocsátja, és a seprejét megtartja. Az semlye szita, alól a lisztet kibocsátja és a semlyének való langját megszorítja megörizi.

M a g y a r á z a t.

A. Spondia természetűek &. Az négyféle természetet négy dolgokhoz hasonlították itt a bölcsek, melyek találtatnak a bölcsek beszédi között nevedő és tanuló tanítványokban. Az spondia minden nedvességet magához vonson, megtelik meghizik vele és vesztég is tartja; azonban ha ki nem nyomják belőlle, ott marad míg ki nem szárad belőlle. Az dicséretes tanítvány ilyen, mind jót s mind gonoszt ért hall tanul a bölcsektől és azt meg is tartja végig magánál.

B. Rosta vagy lév szűrő természetű. &. Ilyen az, a ki mit hall egyfelől, másfelől mind elfelejti, mintha soha ingyen sem hallotta volna.

C. Usap vagy rekesz természetű. & Ezek ahhoz hasonlóak, a kik ha sokat elfelejtnek is, azokban az mit a bölcsektől látnak, hallnak, tanulnak, de az gyökerét, fejét, fő summáját az dolognak megtartják, annyira hogy mind testi lelki szükségekre üdvösségesen tisztességesen élhetnek vele, mint a borban és eczetben ha ugyan jól kivesznek is, de ismét mind az ágya sepreje ott ben derekason épen marad többet töltvén reá, ugyan jó bor íszt, és jó eczetet mutathatnak.

D. Semlye szita természetűek sat. Ennek a szitának formáját itt mi közöttünk nem látjuk. Az Misne tanítja: oly öreg karéju szita, melyet fellyül ismét más szitával éppen béborítottak. A felső szita penig nem afféle ló szőrből, hanem gypjuból lomboson szótt posztóval volt béborítva vonva, melynek a lombja belől a liszt felől esett. Így azért a lisztet az alsó szitában bétöltvén, a másikkal felljül béborítván, az alsó szita a derék lisztet alól kiszította, kibocsátta. De az szitálásban a langja és gyenge pora felhatván mind a felső szitának az posztójára lombjára ragadott, elég bőven, mely igazán a lisztnek csak langja semlyéje lévén, mikor így megszítáldott, felvévén s elválasztván egymástól a szitákat, a derék liszt a tekenyőben vagy dezván maradott a mire szitáltak, a dercéje korpája az alsó szitában. A liszt langja és semlyéje a felső szita lombján, melyet külön lerádván más edénbe, ez volt az igaz tiszta semlye. Melyhez hasonlítja a mély elmével és nagy ítéllettel bíró bölcsök tanítványait, ki olyan tudni illik, hogy a mit hall és tanul a bölcsektől, azokat nem csak el nem felejté és nem csak megtanulja tudja, hanem azt annál is sokkal inkább megékesített, frissített, szépített, és szép erősebb ékesebb fundamentumokkal, okokkal, módokkal adja, tanítja egyebek eleiben, kiben mindenek a kik azt osztán látják, hallják, tanulják, megismerik hogy ő általla az ő mesterének bölcsesége mint egy semlye szita által megtisztított, jobbatott, ékesített. Sőt ugyan az példázatot magyarázhatni arra is, a kinek e semlye szitához hasonlítottatik bölcsesége, hogy ennek vagyon arra való tudománya, kit csak közönséges helyen mutasson, mint a derce és korpa; vagyon oly kit feletársaival tudós bölcséssel közöljön, mint az derék tiszta liszt. Vagyon oly is, ki csak az mennyei angyali felső titkokat illeti, mely az profetai bölcsességhez közelit vagy el is éri, kit nem lehet sem teszen közönségessé, hanem egygyel kettővel ha közli, mely már az értelemnek 24 gradussa felett való. Ez a felső liszt langjához tiszta semlyéhez hasonló.

Közli Kriza J.

Kepe-rendszer.

Miután a kepe-rendszert két paptársam, t. i. Rédiger Géza, a néhai Goró István hátrahagyott irataiból, és Ürmösi Kálmán ennek folytán, megvitatás tárgyává tették: legyen megengedve nekem is, hogy egy pár észrevételt az Ürmösi K. indítványára, felelőleg, kockáztathassak.

Ü. K. első sorban indítványba hozza az egyházi adót (lásd Ker. Magy. IX. köt. 4. f. 332. l.). Merész gondolat ez idő szerint. Ki róná ki a minden oldalról merev ellentállásba ütközhető egyh. adót? Az egyh. kormány? Jó. De hát ki, vagy minő hatalom bírná felhajtani? Ü. K. ur szerint egy, erre a végre kinevezett pénztárnok? Alig hiszem. Eléggé saturálva van már a nép az országos adóigények sokféle nemeivel, s már magától az „adó” szótól is idegenkedik.

A m. kormány hatalommal és kényszer-erővel rendelkezik, s mégis az országos adóhátrálékok itt-ott nem kis mennyiséget mutatnak fel.

A megyék domestikái sokszor üresedésbe jönnek. Hát az egyh. adóból mi lenne? Egy nagy semmi.

De felteszem, sikerüljön valami octroy-természetű fél, — hogy ne mondjam félszeg, — rendszerrel az egyh. adó kiróvása, s egy, a célznak meg felelő pénztár felállítása, kérdés, vajjon kielégítőbb lenne-e az egy családos papra nézve, a már megszokott kepenél? Soha sem. A pénz ördög, szokták mondani, ha érczből van verve, kerekségénél fogva gurul, ha papírra van nyomva, csúszan, kivált ha egy kissé könnyelmű kezekben érzi magát.

Kapjon a pap évnegyedenként sok utánjárással és boszuval egy öszszegecske pénzt, özönuel jönnek elő a családi igények: nőczizoma, gyermeköltöny stb. s már első esetben pénzhiánnyal kell szembe nézni a családnak, s hogy a kenyér botja meg ne törjék, vagy kölcsön, vagy előlegezett pénzzel kell segíteni a bajon. A kepe pedig folytonosan kenyeret ad asztalunkra, s néhány fillért a

nem kerülhető dolgok beszerezhetésére. Jóllehet, hogy az Ü. által elmésen felhozott „ásáté-kapáté“-val szemben, a pénzfizetés egy pipás kényelembe helyeztetné a papot, de e kényelem mellett megtörténhetnék, hogy a tiszteletes aszszonynak konyháján nem a fazaka, hanem a feje főne. Aztán eléggé szól a tapasztalás leczkéje: „nagy baj, mikor mindent pénzzel kell venni.“

Én ezt saját tapasztalom után mondom, mert néhány évig volt szerencsém olyan ekklezsiában hirdetni az evangeliumot, a hol pénzzel fizettek, s tudom mit ér a pénzfizetés.

Ü. K. fennebb említett indítványát azzal érveli, hogy az általa felhozott rendszerrel a pap meg lenne mentve a hallgatókkali érintkezés és ebből származni szokott kellemetlenségektől, s nem lenne kénytelen hallani ama sértő népmegjegyzést: „zsirunkból él, mi tartjuk“.

Kérdés: vajjon mikor a papi adót hajtánák fel, nem mindannyiszor elkeserednék-e a hallgató? s nem lenne-e ok és út a gyűlölet és üldözésre, mindig azt vetvén okul, a kinek számára hajtják? S vajjon nem könnyen válhatna-e az egyh. adó egyházi átokká?

Végre visszatér Ü. barátom oda a hová kell, s azt mondja, hogy: „ha ezt ez idő szerint kivihetlennék tartjuk, alkudjunk meg a körülményekkel, s a jeleni keperendszeren, hol megszakadozott, foltozgassunk“. Ezt én is osztom. Mert miután a keperendszereni tősgyökeres változtatás még beláthatlan távolban áll, az szinte csak a kegyes óhajtások közé tartozik. Különben is hátha a régi gyeput elhánnyva, mérges kigyókat bolygatnánk fel a fenekekből.

Még van Ü. K. barátomnak egy indítványszerű észrevétele.

Ez nem más, mint az, hogy a papi földek (canonica portio) mivelésétől, egy a végre állítandó kebli pénztárbóli megtérítés által, mentessenek fel a papok. Ez, s az előbbi indítvány sikerülése nagy metamorphosisa volna a papi életnek. Elhiszem. De hát miből alapulna ismét az a pénztár? A papi szántók jövedelméből nem; mert látni való, hogy az ekkézsiák szántóföldei is, roszt mivelés miatt, szinte annyit sem jövedelmeznek, hogy az aequivalens adó mellett saját adójukat pótolják. Nem. Tudhatjuk a régi példabeszédből, hogy közös állatnak milyen a háta.

Aztán a mig egy kis okszerű gazdaszat folytatása, vagy utánnézés, egy papot sem zár el a betü-tanulástól, addig a mezöre ki-

rándulva a természet nagy könyvét találjuk feltárva, a melyből olvashatjuk a revelatio tiszta tanát.

Ki legközvetlenebb barátja a természetnek? A földész.

Künn a természet szép öléen halljuk a pacsirtától az igazi szabadság dalát. Ott halljuk a fű, virág vagy kalászkok tövén elbujt fürjtől amaz apostoli szavakat: Boldog, a ki nem lát s hiszen. Ott van alkalmunk szemlélni életünk sebes haladását, annak tiszta és ismét zavaros voltát, a völgyek folyóiban. Ott látjuk a hitnek egyebütt alig észrevehető azon szárait, melyek a földet a mennyel egybekötik. Szóval: ott látjuk a természetet az Istenben, és az Istent a természetben.

Egy író mondja: a ki a természettől elvonja magát, az Istentől fordul el.

Én részemről nem tartom megvetendőnek az okszerű gazdaszatot, kivált falusi papjainkra nézve. Soha se is resteltem Ceres koszoruját a papi lak mestergerendájára vagy kisedel bibliothekám oldallapjára feltűzni. S még azt se untam, hogy Cincinnát műszerét fogva, egy pár fordulást tegyek földecskeimen. Ezt China császára is megteszi.

Nem akarom én ezzel a „szántáté, kapáté“ ókori elvet támogatni, sem pedig azt, hogy a pap a karikást nyaka körül tekerje, sem pedig, hogy sorakozzék napszámosaival; hanem csak annyit akarok mondani, hogy egy kis okszerű gazdaszattal a papnak út és alkalom nyílik a példaadásra, a természeti tárgyakkal, s ez által az Isten csodadolgaivali megismerkedésre.

Templom a természet, s ezen templomban a papnak megjeleni nem árt.

Különben is a papi földek jövedelmének pénzzé változtatása szintén oly kényes és időelőtti kérdés, mint az egyházadó behozatalával az eddigi keperendszer megváltoztatása.

A mi a stólát, vagy keresztelés, esketés és papi bizonyítványok díjját illeti: épp úgy megjárhatná a székely földön is, mint Aranyosszéken. Aranyosszéken egy esketés díjja 1 frt., keresztelés 20 kr. Egy bizonyítvány 20—30 kr.

Ne vélje Ü. K. barátom, hogy fennebbi észrevételeimmel a „keperendszer“-re vonatkozó nézeteit gáncsolnám. Haladásra mutatnak azok, s én a haladásnak elébe soha sem állok. De megjegyzem, hogy a sebes haladás sokszor botlást idéz elő. Ez egyéni véleményem. Más gondoljon mást.

Orbok Ferencz.

Unitárius kérdés a „Magyar Állam“-ban.

Ki hitte volna, hogy a „Magyar Állam“ czimű lap péterfilléres szent hasábjaira is rákerül egykor az unitárius kérdés? Hja! az idők gonoszak. A meglepetések korát éljük. S e tekintetben a római egyház épenséggel nem szenved kivételt. Ez egyházat csak a roszakarat vádolhatja stabilismussal és stagnálással; holott a legnagyobb reformer. Egy maga több újítást tett a hit mezején, mint a protestáns felekezetek együtt véve. Hanem hát a világ hálátlan; nem örömet ismeri el az érdemet. Avagy hogy a régieket: a purgatoriumot, az indulgentiát, az inquisitiót, a melyek mind a római egyház korszakot alkotó találmányai, ezuttal mellőzzük mi is: nemde nem a római egyház lepte meg a világot néhány évvel ezelőtt a Mária szeplőtlen fogantatásának, legközelebről pedig a pápa csatlakozhatlanságának üdvezítő tanával? És az emberek mégis azt mondják, hogy a római egyház nem halad. Halad bizony s megérjük, hogy idővel még az unitarizmussal is megbarátkozik. Odáig már szerencsésen eljutottunk, hogy egyik hű lovagja, Lonkay Antal — ki ne ismerné legalább nevééről a római egyház e kipróbált vitézét — az unitárius vallásból „magyar állami“ kérdést csinált, s mi nem tagadhatjuk meg magunktól azt az örömet, hogy ez ügyvel t. olvasóinkat meg ne ismertessük.

Térjünk hát a dologra,

A mult 1874-ik év december havában Hatala Péter, tanár a budapesti m. kir. tudomány-egyetemen, a róm. katolikus egyházból kilépett s az unitárius egyházba törvényesen átállott. Megtörtént ez hiszen másokkal is, a kik meggyőződésükért elég bátorsággal bírtak lerázni magukról a római egyház fényes békóit s főleg a közelebbi évekből tiszteletreméltó férfiak névsorát mutathatnók fel, a kik unitáriusokká lettek; de mi ebből nem szoktunk zajt csinálni, mert fel tudjuk fogni a nagy mester szavait: „Nem jó el úgy az Istennek országa, hogy ember eszébe vehetné;“ a Magyar Állam pedig nem kísérheti figyelemmel minden igaz katolikusnak hitt ember lépéseit. Azonban a Hatala Péter kilépését mégis figyelemre méltatta s mivel ebbeli boszujának egyébbel nem tudott kifejezést adni, „Tárogató“ czimű rovatában a Ha-

tala kilépését jelezvén, hozzátevén, hogy Hatala a kereszténységből is kilép, az az unitáriussá lesz.

Megvallom, hogy a midőn a Magyar Állam e megjegyzését olvastam, nem tartottam azt egyébnek, mint egy gunyos élcznek, a melyet még meg is lehet bocsátni az embernek olyan szent haragban, mint a minőt a Magyar Állam t. szerkesztője érezhetett akkor, a mikor a Hatala unitáriussá lételét kegyes Tárogatójába kellett vennie, de azt távolról sem gondoltam, hogy ez állítást még komolyan védelmezni is tudja. Az az hogy nem teltségében kételkedtem, oh nem; arról én meg vagyok győződve, hogy Lonkay ur et comp. a fejből is feketét tudnak csinálni s általában a római egyház bajvivói a sophismáknak nagy mesterei, — hogy is állana fenn különben a római egyház, — hanem azt hívém, hogy ez állítása védelmével nem kívánna magának dicsőséget szerezni. Csalódtam. Az ember nem tagadhatja meg magát. Nehéz az ösztön ellen rugódozni.

Ugyanis, püspökünk, ft. Kriza János ur, vallásunk iránt viseltető éber figyelménél fogva jónak látta a felmerült megjegyzés ötleteből a Magyar Állam szerkesztőjéhez a következő levelet intézni:

Tisztelt Szerkesztő Ur!

A „Magyar Állam“ czimü lap f. évi 286. száma „Tárogató“ rovatában ez áll: „Hatala Péter kilép nemcsak a kath. Egyházból, hanem a kereszténységből is. Mult csütörtökön jelent meg Hatala két tanuval a pestbelvárosi plebánián, bejelentvén apostasiáját, mely szerint unitáriusá lesz.“ s. t. b.

Mivel az idéztem közleményben azon állítás foglaltatik, mintha az unitáriusok nem lennének keresztények, ugy a magam és egyházam iránti köteleességből, valamint az országos törvények iránti tiszteletből szükségesnek látom a következő rövid észrevételt tenni!

Hogy valamelyik vallásfelekezet a keresztény egyházhoz tartozik-o, vagy nem, erre nézve egyedül azon vallásfelekezet illetékes nyilatkozni; miután pedig az unitárius vallásfelekezet és annak egyes tagjai magokat szivben és lélekben a Krisztus evangeliuma szerinti keresztényeknek tartották mindig és tartják ma is, ugy hisszük, hogy ezt megtagadni vagy kétségbe vonni senkinek sincs joga.

De e mellett az unitárius vallást magok az országos törvények is a keresztény vallások közé sorozták kezdettől fogva napjainkig. E tekintetben legyen szabad hivatkoznom az Approb. Coust. I. R. I. Tit. 2-dik Articulusára, melyben több rendbeli, nevezetesen pedig az 1568 ki tordai és az 1571-ki máros-vásárhelyi országgyűléseken hozott törvény-

czikkek alapján az unitárius vallás Erdélyben törvényesen bévett keresztény vallásnak ismertetik el, s mint ilyen több, mint 300 éves multtal, történettel és egyházzal bir. Az erdélyi külön fejedelemség megszűntével 1691-ben Leopold a nevééről nevezett diploma első pontjában nemcsak elismerte az unitárius vallást Erdélyben törvényesen bévett keresztény vallásnak, hanem egyszersem kötelezte is magát, hogy azt minden ebből származó jogaiban megtartja a többi keresztény vallásfelekezetekkel egyetemben. Midőn Erdély Magyarhonnal az 1848-ki unió-törvény alapján szorosabban egyesült, az unitárius vallás Magyarországon is törvényesen bévett keresztény vallásnak nyilvánított. Nyilván van ez a mondott évben Pozsonyban „a vallás dolgában“ hozott 20 ik t. c. 1. § éből, mely így szól: „Az Unitária vallás törvényesen bevett vallásnak nyilvánittatik.“ Legujabban az 1868 ik évi XLVIII-ik: „A egyes házassági válópererekről“ és ugyancsak 1868-ik évi LIII-ik „A törvényesen bevett keresztény vallásfelekezetek viszonzosságáról“ szóló t. czikkek hasonlóképen minden kételyt kizárólag azt bizonyítják, hogy az unitárius vallás a keresztény vallásfelekezetek közé tartozik.

Tisztelt szerkesztő urnak lovagiasságától, valamint keresztényi testvériségi érzelmétől elvárom, hogy e soroknak becses lapja legközelebbi számában helyet ad.

Teljes tisztelettel lévén

T. szerkesztő urnak

Kolozsvártt, dec. 24. 1874.

alázatos szolgája

K r i z a J á n o s,

unitárius püspök.

E levél csakugyan megjelent a Magyar állam mult évi 297-ik számának Tárcajában „Unitárius kérdés“ czim alatt, még pedig egy hoszszu megjegyzés kíséretében, a melyet azért nem merünk csak kivonatilag közölni, nehogy a ferdités vádját fogják reánk, miután abban oly állítások foglaltatnak, hogy ha csak kivonatilag közölnék, könnyen azt gondolhatná valaki, hogy mi a Magyar Állam t. szerkesztője róvására a ráfogások disztelen fegyverével akarjuk magunkat felövedzni.

A megjegyzés szóról szóra ez:

Az itt közölt levélre következő megjegyzéseink vannak:

1. Csak örülni tudunk annak, hogy oly tudós és tekintélyes férfi, milyen a t. cz. superintendens ur, tiltakozni siet még csak árnyéka ellen is azon állításnak, mintha az ő felekezete a kereszténység körén kívül esnék. A mai hitetlen és pogány eszméken kérődöz korban jól

esik hallani, hogy a catholicismustól oly messze elszakadt felekezet is, milyen az unitária, s annak minden egyes tagjai magokat szívből és lélekben a Krisztus evangéliuma szerinti keresztényeknek tartották mindig és tartják ma is.“

2. Nem vonjuk kétségbe azt, hogy a keresztény vagy nem keresztény nevet fölvenni vagy megtagadni, — dato non concessio, hogy Krisztus egy igaz vallásától és egyházától általában szabad elpártolni és mindenféle felekezetei alkotni, — az illető felekezettől s annak egyes tagjaitól függ; de hogy e tekintetben ők volnának akár mint felekezet, akár mint annak egyes tagjai, „egyedül“ illetékesek nyilatkozni, azt egyszerűen tagadjuk. A Krisztus egy — igaz egyházától elszakadt felekezetek fölött, tehát az unitária fölött is ott áll az igazság, a melyet bárkinek is jogában áll kimondani, ha fölismeri. — Még ezzel azonban korántsem akarunk praejudicálni annak, — keresztények-e az unitáriusok vagy nem. — Hogy nem mind igaz az, a mi a catholicismustól elszakadt felekezetek körében igaznak tartatik, azt a superintendens ur példája is mutatja. Ő p. magát püspöknek nevezi, — bizonyosan azért mert úgy van meggyőződve, hogy valódi püspök; — s hogy magát így nevezi, abban őt mai napság senki sem adadályozza, az tőle függ; — de azért mégsem egészen tőle függ ám, mert hiszen csak meg fogja engedni azt, hogy ő bizony csak superintendens, kit néhányan püspöknek neveznek. Valódi püspökök csak a római catholicus és görög n egyesült s egyéb schismatico — haereticus keleti egyházakban vannak, hol az illető egyének a 7 szentségek egyike, t. i. az egyházrend által ordináltak. Egyéb vallásfelekezetek közt, ha a szavakkal játékot üzni nem akarunk, püspökről szó sem lehet.

3. Azt mondja a superintendens ur, hogy az: „Hogy valamelyik vallásfelekezet a keresztény egyházhoz tartozik-e vagy nem“ stb. — E nyilatkozata azt árulja el, miszerint a főtiszteletű superintendens ur azon meggyőződésben él, mintha a „keresztény egyház“ több sőt valamennyi kereszténynek nevezett „vallásfelekezet“ congestuma volna, vagyis mintha e vallásfelekezeteknek, p. az evangélikusok-, helvétvallásuk-, anglikánok-, presbyterianok, quäkerek, mormonok- s a többi, száznál több u. n. keresztény felekezeteknek tarka kereréke, a romai kath. egyházat közéjük vegyítve, tenné Krisztus „egy, szent, közönséges és apostoli egyházát. E meggyőződése a superintendens urnak jámbor és talán menthető csalódásnak megjárja, de Krisztus evangéliuma által hirdetett igazságnak nem. A politikai napi lapot nem tartjuk alkalmas helynek ezen tétel bővebb bevitására. Ha a ft. superintendens urnak tetszik, alapos theologiai vitába is készek vagyunk vele e fölött bocsátkozni.

4. A mit a főt. superintendens ur az erdélyi, a magyarországi törvénytárakból idéz, — azt mind ismerjük és elismerjük állami törvényeknek; de minthogy az államnak absolute semmi joga, de még képsége sincs eldönteni azon kérdést, vajjon e vagy ama felekezet keresztény-e vagy nem; azért abból, hogy az idézett erdélyi és magyarországi törvények az unitárius felekezetet „kereszténynek“ nevezik, a dolog lényege és veljére nézve még semmi sem következik, legföllebb is egy kis praesumptio; mert hiszen, hogy saját szavait ismételjük, a főt. superintendens ur szerint a tekintetben, „hogy valamelyik vallásfelekezet a keresztény egyházhoz tartozik e vagy nem“, vagyis kereszténynek nevezendő-e vagy nem, — „egyedül“ (de csak, mint főnebb megjegyeztük, akkor egyedül ha igaz alapon áll) az illető vallásfelekezet illetékes nyilatkozni.

5. A kereszténységnek tagjává egyházi szempontból a keresztesség szentsége avat. Tehát az unitáriusok is keresztények ha érvényes keresztességben részesültek, — különben nem. — Erre kellett volna a főt. superintendens urnak a fősulyt fektetni és bebizonyítani azt, hogy ő és felekezetének minden tagja érvényesen vannak megkeresztelve, és pedig a teljes szent Háromság nevében, mely körül a mint „Antitrinitarii vagy Unitarii“ nevek is mutatja, — legkevésbé sem keresztényileg gondolkoznak.

A keresztelők tévhite magában véve ugyan még nem teszi érvénytelenné a keresztesség szentségét, s azért unitárius atyánkfiai, daczára annak, hogy a teljes szent Háromság egy Istenben nem hisznek, mégis érvényesen keresztelnek, de csak azon esetben ha t. i. egyben kívül megtartják a Krisztus urunk által rendelt formát és ha szándékuk úgy keresztelni, a mint az igaz egyház tartja.

Egyébaránt magától értendő, hogy a mily készséggel adunk helyet a ft. superintendens ur felszólalásának, mely az ő szempontjából éberségének és kötelesség-érzetének bizonyítéka, épen oly örömet és őszintén osztjuk a keresztény testvériség azon érzelmeit, melyekre ő nga hivatkozik, annál inkább, mivel mindazok, kik a szent keresztességben részesültek, bizonyos módon és bizonyos értelményen egy közös atyának gyermekei, és így testvérek vagyunk.

* * *

Eddig a megjegyzések. Nem kívánunk azok ellen komoly harcra kelni; mert az azokba foglalt állítások csak a „Magyar Állam“ (értsd a szóban levő lapot) hivei előtt birhatnak súlylyal, a kiket nekünk őszintén megvallva, nincs reményünk jobb meggyőződésre birni; a Keresztény Magvető olvasói előtt maguktól özszeomlanak.

Azonban ha már benne vagyunk, nem tagadhatunk meg magunktól egy pár észrevételt állítani mellőlök.

Az 1-ső pontban örömét fejezi ki a „M. Á.“ t. szerkesztője a felett, hogy a catholicismustól oly messze álló felekezet is, mint az unitáriusoké, magát kereszténynek tartja. Bevezetésnek elég szép. Ugy látszik, hogy az unitáriusok ez idő szerénti tiszteletre méltó püspökének nyilatkozata, kit a M. Á. t. szerkesztője is tudós és tekintélyes férfunak ismer el, nem maradt illő hatás nélkül s annak őszinteségében Lonkay ur sem mert kételkedni. Ez az, a mit én nem mondhatok el a M. Á. t. szerkesztőjével szemben, s megvagyok győződve, hogy Lonkay ur sokkal inkább örült volna annak, ha püspökünk azt nyilvánította volna, hogy az unitáriusok magok sem kívánják magokat keresztényeknek tekintetni; mert így Tárogatójának hangja legalább igaznak maradt volna. De örömeinek lélektani alapja sincs; mert ha a katolikusok csupán saját egyházukat tartják az igaz keresztény egyháznak, minden más felekezetet, mely a keresztény nevezetre igényt tart, úgy kell tekinteniök, mint a melyek velök szemben birtokháborítást követnek el; a mi nek pedig örülni teljes lehetetlen.

A 2-ik pontban már nagyobb őszinteséggel nyilatkozik a M. Á. t. szerkesztője s azt mondja, hogy keresztény-e vagy nem valamelyik felekezet, a felett nem csupán annak tagjai illetékesek nyilatkozni; mert — úgy mond — „a Krisztus egy igaz egyházától elszakadt felekezetek felett, tehát az unitárius felett is ott áll az igazság, a melyet bárkinek is jogában áll kimondani, ha fölismeri.“ A mi más szóval annyit tesz, hogy minden más felekezet felett ott áll az egy igaz katolikus egyház, csak ez ítélheti meg, hogy keresztény-e valamely felekezet vagy nem. E megjegyzést őszintének tartom; mert a katolikus egyház álláspontjának teljesen megfelel; de legyen szabad kérdenem, hol vette a katolikus egyház s főleg ennek a M. Államban harsogó Tárogatója az igazság kiváltságát? Erre keressen a M. Á. t. szerkesztője kádenciát.

De mit kérdek, hisz a megjegyzés 2-dik pontjában ez is megtalálható, csakhogy éppen olyan mint a roszt poéta rimeit. Azt mondja, ugyanis, a M. Á. t. szerkesztője, „hogy a catholicismustól elszakadt felekezetek tévedését nyilván mutatja a felszólaló példája, ki magát püspöknek nevezi, holott csak superintendens.“ Igazán tréfás megjegyzés. Hát mi különbség van az episcopus vagy püspök és a superintendens között egyéb, minthogy amaz a görög nyelvből ez a latinból van véve? Igaz, hogy a katolikus egyház idő folytán a

maga püspökeit oly jogokkal ruházta fel, a melyekkel az unitárius püspök csakugyan nem bír s nem is kívánjuk, hogy birjon soha; de ez a különbség csak olyan, a milyen egy önkényes uralkodó és egy alkotmányos király között van; arról nem tehetünk, hogy a katolikus egyház inkább szereti az elsőt; de legalább a más izlését ne rontsa, hagyja meg nekünk az utolsót. Vagy úgy, az unitárius püspök azért nem püspök; mert nincs „a hét szentségek egyike, t. i. az egyházrend által ordinálva“? Ez a kádencia még rosszabb. Hát az első keresztény gyülekezetek episkopusait, püspökeit ki ordinálta? Hol volt akkor a hét szentség egyike, az egyházi rend? Hiszen még VII-ik Gergelyt sem az egyházi rend ordinálta, hanem a közönség választotta római püspökké. S ha az egyháztörténetet nem akarjuk meghamisítani, ha az evangéliumot többre becsüljük, mint a conciliumokat s ezeknek határozatait, úgy a püspöki nevezetre sokkal jogosabb igénye van az unitárius egyháznak, mint a katolikusoknak. Az unitárius egyháznak ma is olyan püspöke van, a milyen volt az első keresztény gyülekezeteknek, első az egyenlők között, felügyelő a szó nemesebb értelmében; míg a katolikus egyház sokkal találóbban nevezhetné a maga püspökeit caesároknak, minőkét az első keresztények nem ismertek s az Isten is mentsen meg minket attól a rabszolgaságtól, hogy valaha ezeknek szekereit legyünk kénytelenek huzni.

A 3-ik pontban a M. Á. t. szerkesztője csalódásnak tartja az unitárius püspök azon meggyőződését, hogy az igaz katolikus vagy közönséges keresztény anyaszentegyházat a keresztény vallásfelekezetek egyeteme alkotja s annak a római egyház is csak olyan kiegészítő része, mint az evangélikusok- helvétvallásuk- anglikánusok- s. t. b. keresztény felekezeteknek tarka keveréke.“ Mi meg vagyunk győződve a felől, hogy az unitárius püspök nem is igényel magának csalhatatlanságot; de e tekintetben bizonyosan helyesebben gondolkozik, mint akár a római püspök is. S ha püspökünk a theologiai vitára való felhívást elfogadná, nem kételkedünk benne, hogy a legyőzött fél nem ő lenne. De mi haszna lenne a vitának, hol az egyik fél feloldozhatlanul hozzá van kötve amaz oszlophoz, melyen ez a felírás áll: „Roma locuta est“?

A 4-ik pontban a M. Á. t. szerkesztője ellentétbe helyezi magát az állami törvényekkel. Erre nincs mit sokat mondjunk. Régi crénye az a római egyháznak, hogy az államban államot szeretne alkotni s örömeztobb dictálna maga törvényeket minden államnak, minthogy azoknak engedelmeskedjék. De mi már csak el-

fogadjuk az ország törvényeinek védpaizsát s valahányszor keresztényegyházi jogainkban megtámadnak, azokra mutatunk. Ez a gyengeségünk nekünk hagyományos erősségünk, a melyel 300 év viharait kiállottuk s reméljük, hogy ezután már a M. Á. tárogatójának vékony szelétől csakugyan nem sodortatunk el.

Venio nunc ad 5-tum fortissimum argumentum, melyben a M. Á. t. szerkesztője azt mondja, hogy az unitáriusok nem lehetnek keresztények, mert nem a „teljes szent Háromság nevében” keresztelkednek meg. Fájdalom, nem; s ha a kereszténység csakugyan a szent Háromság hitétől függ, úgy mi nem vagyunk méltók keresztényeknek tartatni. Mi marad meg nekünk ekkor? Megmarad a Krisztus, kiről tudjuk ugyan, hogy megkeresztelkedett, de bizonyosok vagyunk benne, hogy az ő keresztelő papja, János, nem a szent Háromság nevében keresztelte meg és megmarad a három első század keresztényeinek tisztas társasága, a kik még nem jutottak volt el az üdvösség eme forrásához. Ezekkel majd csak mi is megfériünk valahol a Krisztus országában s tán a ma élő nemzettség között is akadnak barátaink, a kik nem hagynak magunkra ezzel a M. Á. szerint keresztényietlen gondolkodásmóddal, a kik szívesen kezdet fognak velünk abban a meggyőződésben, hogy a kereszténységnek nem a szent Háromság hite az ismertető jele.

Hátra vannak még a M. Á. t. szerkesztőjének zárszavai, melyekben a hitkülönbség daczára az unitáriusokat is testvéreknek ismeri el. Őszintén örvendünk e nyilatkozatnak. Nem is kételkedünk benne, hogy katolikus atyánkfiaiának nagy száma osztja ezt a nézetet. Csakhogy ez a mi dogmánk egyik legsarkalatosabb tétele s nem a katolikus egyházé, mely a püspököket hivatalukba lépésök alkalmával még mindig megesketi arra, hogy az eretnekeket lehetőleg üldözni fogják, (Haereticos pro posse persequar) mely a tridenti zsinat alkalmával megállapított hittételeit kivétel nélkül eme bizony nem testvéries indulatu clausával látta el: a ki pedig ellenkezőket mondana, átkozott legyen. (si quis autem contraria dixerit, anathema sit). Ugyan hát nem fél-e a M. Á. t. szerkesztője, hogy zárszavaival eretnekségbe esett? Bátorság; mert higgye el, hogy nem oly fekete az ördög, a hogy festik. Részemről teljesen ki vagyok már engesztelődve s röviden taglalt megjegyzéseivel szemben, jól csik elmondanom a német példaszót: „Ende gut, alles gut“.

Ferencz József.

Egyháztörténelmi adatok.

VIII.

Dálnoki János reversalisa 1672-ből.

In Nomine Dei Omnipotentis et Filii ejus Jesu Cristi.

Én Dálnoki János Nblis Persona de Colosvar, adom emlékezetül ezen levelem által, mindazoknak valakiknek illik, hogy mivel engemet mostan az Colosvari Unitaria Ecclesiak Nemzetes Patronus-si, azon Tiszteletes Ecclesiak alumnussanak meltoztattak és az Tiszteletes tudományokba valo hasznos öregbülésemre, ahoz illendő és elegendő sumtusnak administratiojaval felyeb valo országokra is expedialni megh nem tartozkodtanak, (kiert az nagy Istentől aldast varhatnak) sőt elszant jo akarattyokból feliciter elbocsatottak, azért enis pedig az Xrtus Ecclesiayahoz valo szeretetemnek buzgosagából, és egyszersmind azon fent emlitet Nemzetes Patronus uraimék hozzam declaralt helyes jo akarattyokat szemem előtt viselvén, az Colosvari denominalt Tiszteletes Unitaria Ecclesianak kötelezem és obstringalom magamat.

1.) Hogy religiomat semmi nemű tekintetre nezve, meg nem változtatom, sőt constanter abban megmaradok.

2.) Hogy oly tudományoknak nemeynek tanulassaba foglalom három esztendőkre terminalt üdömet, mellyek az Unitaria Religionak és a Xrtus Ecclesiayanak promotioyara és öregbülésere legyenek ithon.

3.) Hogy az sz. Ecclesia kezembe administralt költséget semmi nomine mas utra nem fordítom, hanem arra, melly nezzen az ithon hasznos tudományokba valo épületre.

4.) Valamikor az Ecclesia kevanynya haza jöveletemet, minden okvetetlen (rendkívül casusok nem obstalvan, kitől Isten oltalmazzon), haza jövök és haza jötömöt, semmi nemű praetextus alatt, nem halogatom, sőt ha szintén valami jo alkalmatossággal talaltam is az ot fen valo Atyafiaktól, oda fel valo maradasomra, sem bizonyos üdőkigh, annal inkább perpetualiter valo szolgálatra magamat nem kötelezem.

5. Isten eo felsege bekevel haza vezerevén, ithon en is minden nemű fastus posthabealok, és az Isten szerent valo hivatalokba, functiokba, vagy azoknak helyeiben nem valogatok, hanem valamiben és valahol kevanynya az Ecclesia, akar it Colosvarat, akar

pedigh masut, tisztesegees illendő helyekben, tudományom mivolta szerént, minden tehetsegemmel hasznosan szolgálók.

Melly Conditiojokat ha vagy in toto, vagy in partis, ide alab megh irt hűtöm megszegesevel (kitől Isten oltalmazzon) nem praestálnam, vagy nem akarnám praestálni, az Tiszteletes Colosvari Unitaria Ecclesia bennem megh fogyatkoznék, hogy nem szolgálhatnék, tehat ezen Tiszteletes Ecclesia, minden ream effundalt summayát, raytam megh keresesse, s bonumibol exclusis omnibus juridicis remedys, plenaria satisfactiot, vigori solius huius obligatoriae egy vagy két Tiszt altal vehessen.

In quorum fidem et testimonium attam azon Tiszteletes Ecclesiaknak ezen reversalisomat fide mea christiana mediante magam tulajdon pecsetem es subscriptiom alat. Datum Claudiopoli in Domino Parochiali

Anno 1672. 17. May.

Idem qui supra
Joannes Nagy Dalnoki.

Közli **Benczédi Gergely.**

IX.

Reggeli könyörgés. Concepta Anno 1704.

Könyörülő irgalmas Isten, ki dicsőséges királyi székedben a Seraphim és Cherubim Angyalok tiszta sokasága között lakozol és dicsértetel, ki az mennyet földet az tengeret és azokban levő állatokat egiedül hatalmasan és bölcsen teremptetted, melljekben tágas birodalmid szép rendelt miveid nevedet dűcsőitik szent akaratod szerént hiven tisztelnék és soha el nem felejtének. Te vagy mi Urunk Istenünk az emberi nemzetnek bölcs formálója áldot Szent fiadnak örökké áldandó dűcsőséges Szent Attja és Istene ő általla hozzánk mutatott véghetetlen kegielmedből mű nekünk is édes Atjánk és Istenünk. Áldot legy örökké véghetetlen jovoltodért sok féle drága-látos miveidért és kegielmes ajándékidért, mellyeket születésünktől fogva ez óráiglan bővön közlöttél. Áldot légy kegielmes Atjánk, hogy ez elmúlt éczaka — is mi reánk kegielmes gondot viseltél és megtartottál, s mostan szined eleiben ennyire való épségben és békességben állitottál; miis Uram reggeli áldozat-tételre szent házadban örömmel jöttünk, hogy szent nevedet áldot Fiad nevében szentelljük és dűcsőicsük; Segíljed kegielmes Atjánk emberi erőtlenségünket jora vezérlő szentlelkeddel, hogy legien kedves Isteni Felséged előtt reggeli áldozat tételünk. Terjeszd reánk ez napnak folyásában is mennyei szent Atjánk Isteni jóvöltodat az gondviselésben és megtartásban. Oltalmaz meg Uram mindenféle testi és lelki veszedelmektől és bűnben eséstől. Oltalmazdad giengc életünket mind szüntelen érdeklő ártalmaktól, erősicseid jora igyekező szándékinkban erőtelen indulatunkat, hogy kegyesen, szentül és igazán járjunk mindenkoron, ez mai napnak is világoosságánál te

előtted, várván ekképen amaz boldog reménséget és áldot fiadnak dücsöséges megjelenését, kinek előtte minnyájunknak meg kell jellennünk és számot kell adnunk minden cselekedetinkről és gondolatinkról, ki előtt senki el nem rejtezhetik.

Mérsékeld meg seregeknek Ura Istene az fejünk felet ki terjesztet levegő eget jó egészséges és életünket tápláló áldásiddal, halgasd meg Uram az Egeket, az egek halgassák meg az földet, az föld halgassa meg az buzát, az mustot, az olajt és ők is halgassák meg Keresztény Izraelt, hogy ekképpen mindenkoron mindenekben bővölködvén nagyobb lelki örömmel dicsőítsük örökké áldandó szent nevedet, áldot fiad az Ur Jézus C. nevében.

Mennyei Atjánk, tudgyuk bizonynal hogy senkitis közüllünk igaz hűt, engedelmesség és szenvedés nélkül nem rendeltél az dücsőségre amaz halhatatlan életnek elvetelére; Ruházz fel azért Oh mü üdvességünknek Ura Istene igaz hűttel, és abban utolsó óránkig kegyelmesen tarcs meg, tedd engedelmessé szívünket, hogy fiui kész indulattal hathatósan hallgassuk áldot fiad üdvezítő Evangeliumát, melynek igaz vallása mellet, ha mi próbák és kísértetek jönek mi réánk, békességes türésnek általla birhassuk azokban neked szentelt lelkeinket, hogy így mindenkoron és ez napnak estvli óráján is találljunk kedvet szined előtt. Adgy édes Istenünk áldot szent Fiad tudományán mint fő fundamentumon épitetet Anya Sz.-Egyházidnak ez földön igaz jámbor Istenéltő bölcs tanítókat, az kik nem kényszerítésből, hanem örömet, nem az nyereségért, hanem a te dücsőségédért, mind az te tiszta szent igéddelel s mind világoskodó jó erkölcsü példájokkal igazgassák ez rájuk bizatot nyáját.

Adgyad Uram szivekben az erősségnek lelkét, hogy a te sz. igédet minden helyeken mindenkoron nagy bátorsággal hirdessék. Áld meg Uram az ő munkájokat és fáraóságokat, hogy az te lelki szőlődet nagy haszonnal mivelhessék; hogy azok az kik őket halgatják az ő Teremtő és jóltevő Isteneket és áldot Fiát igazán meg ismerhessék, az jót az gonosztól, az igazat az hamistól, az életet az haláltól megválaszthassák, hogy így az ő munkájok amaz tűz által meg ne éghjen, hanem együtt vellek megtartassanak amaz utolsó napon. . . Ez végre Oh Seregeknek Ura Istene, rendely minden helyeken az te népednek külső gondviselésére és oltalmazására Istenfélő bölcs józan életü Keresztény Tiszviselőket is, az kik a te tölled vött erővel és hatalommal ne a te hivednek nyomoruságukra vagy magok hasznokra, hanem a te nevednek dücsőítésére és az alattok valóknak megmaradásokra és legeltetésekre igiekezzenek és álljenek. Nevezet szerint Uram ez mostani háboruban körjörgünk Sz.-Felségednek az kit bölcs rendelésedből és rajtunk könjörülő jóvoltodból a mi nemzetünk közül ki hittál és kimutattál, szegény megnyomorodott hazánk régen óhajtót békességének és szép szabadságának helyben állítására, az te nevedért Uram és dücsőségejért, az igazakért árvákért igaz özvegyekért és az ártatlan kisdédekért tarcs meg Ur Isten, és ő általla világosics meg orcádat

rajtunk. Hallgasd meg ötet háboruságának napján és tegied győzedelmessé O Jákóbnak Istene küldgy segítséget neki az menyből és az Sijonból őrizzed ötet mindenféle veszedelmektől és ellenséginek ártalmas szándékától. Cselekedjél Uram ő velle az ő jó kívánsága szerint, és minden te tanácsodat vidd véghez ő általla, hogy örülhessünk az te hatalmas szabadításodban. Vigasztald meg Uram ő általla ügye fogjott szegény hazánkat és ebben egjé levő minden rendeket, kik szegény hazánk békeességét egjenes lélekkel munkáldogják, éltesseid igazgassad és segélljed.

Változtasd el uram az V. népeknek is ajakokat, hogy tiszta legien, és semmi neved dűcsősége ellen való káromlás, és átok szájból ki ne származzék, hanem inkább félljek Isteni hatalmatat és szentelljek Felségedet. . . Adgjad Ur az szelidségnek és engedelmességnek lelkét az mi országunk részeinek is, hogy Istenfélő igasság szerető és józanságra igyekező Magistratusinknak minden jóban engedgjünk, és azokat az melljek szent neved dűcsőségére, és az mi sok izben megromlott hazánknak meg maradására és épületire néznek, egy szivel lélekkel cselekedgjük, hogj csendes és nyugodalmas étlettel élhessünk minden Isteni félelemmel és tisztsággal, tudván azt, hogj ez az jó és kevés dolog te előtted mi megtartó Istenünk előtt, ki minden embereket akarsz üdvezíteni és az igazságnak ismeretére jutni.

Adgjad oh lelkűnket szent igéd által legeltető Sz.-Istenünk ez mai napunk estveli órájátis csendes békeességgel és lelki vigjázással megégnünk, hogj akkoronis szent Felségedet nagj lelki örömmel dűcsőithessük.

Mindezekben és ezekhez hasonló szükséges kérésinkben hallgass meg szerető Sz. Fiad az Ur J. C. áldot nevében. Kit Sz. Jobbokra helyheztettél az dűcsőségben. Amen.

Mi Atjánk stb.

Katona Boldizsár által irt könyörgés

Koncz Rédiger Árpád.

Dávid Ferencz-ügy.

I. Sámi László levele.

A Dávid Ferencz-alapítvány tárgyában tett indítvány, örömmel mondhatom, már többeket megnyert azok közül is, a kik szorosán véve nem tartoznak a mi egyházunkhoz, de a hit és lelkiismeret szabadsága tisztelésének és nagyrabecsülésének, valamint a testvéri szeretetnek dogmájában velünk együtt éreznek, együtt gondolkoznak. E tekintetben nem tehetem, hogy Sámi László, mélyen tisztelt barátomnak ide vonatkozó levelét közre ne adjam. A levél ez:

Tisztelt barátom!

A Keresztény Magvetőben, Ön „Dávid Ferencz-alapítvány“ czim alatt, Dávid Ferencz elíteltetésének háromszázados évfordulójára legalább 10,000 forint ösztöndíjgyűjtését indítványozta.

Indítványát a lelkiismeret szabadság és nevelésügy barátainak figyelmébe is ajánlotta; én mindenik ügynek szivemből híve vagyok és maradok; ez okból kérem az ide mellékelt három forintot a „Dávid Ferencz alapítványra“, szíveskedjék elfogadni.

Az összeg kevés. De igaza van Jakab Elek barátomnak, hogy e célra nem sok áldozatot kíván, mint inkább sokakét.

Mert:

Az erőt és erélyt, melyre nekünk annyi tekintetben szükségünk van, csak az áldozatkészség táplálhatja és tarthatja fenn:

és annál több lesz erőnk és nagyobb erélyünk, mentől többen és több alkalommal áldoznak nemes célokra.

Sokszor megtörténik, hogy a mezőn, melyen az igénytelen munkás dolgozik és vet, gazdagabb aratás lesz, mint a vető remélte. Ezt az örömet és meglepetést kívánom én önnek indítványa után!

Ön csak 10,000 unitárius áldozatkészségére számít, én óhajtom, hogy mind a hatvan ezeren -- apraja és nagyja — megfelelően magukért és egymásért.

Azután barátom, még az unitáriusokon kívül is sokan lehetünk, kik a szeretet csodáján alapult kereszténységgel, vagy a tudományon alapult solidaritással nem tudjuk megegyeztetni az együnk, másikunk nemes célja iránti közönyösséget, és részvétlenséget.

A ki tudja mennyibe kerül egy szabad jellem;

a ki tudja, hogy az erős meggyőződés, és az erős meggyőződést védelmezni való készség teszi az igaz embert;

a ki tudja, hogy a türelmetlenség nem csak a religiónak, de a tudománynak is materialismussa; és végre

a ki helyesnek tartja és vallja azt a törvényt, hogy az üldözés mindig, előbb vagy később az üldözöttet kell, hogy nagyobbítsa, az olyan, reméllem, meg fog emlékezni az ön által nemes czélra és nemes modorban indítványozott „Dávid Ferencz-alapítványról.“

Hogy így legyen, szívéből kívánja önnek

Kolozsvárt, 1875. január 5-én.

igaz barátja

Sámi László.

Fogadja, mélyen tisztelt barátom, becses adományáért, valamint e meleg sorokért legszivesebb köszönetemet. Az indítványnak ily nemes felfogásával aztán reméllem, hogy rajtam is bételhetik a vető és arató példájából vont jó kívánat.

2. Buzogány Áron indítványa.

Buzogány Áron t, barátunk a K. M. mult évi 4-ik füzetében (365. l.) közölt levele értelmében egyházi tanácsunkhoz beadta indítványát a Dávid Ferencz életirata tárgyában. Az indítványt egész terjedelmében közölni helyén látjuk:

Méltóságos és főtisztelendő Egyházi k. Tanács!

A mélt. és főtisztelendő Egyházi k. Tanács bizonyára nem veendi szerénytelenségnek, ha egyházunk iránti szeretettől indítatva, egy alázatos indítványt bátorokodom bölcs elhatározása eleibe terjeszteni. Mielőtt azonban indítványomat előadnám, engedje meg, hogy annak indokolásául egy pár megjegyzést bocsássak előre.

Minden vallásfelekezet életében láthatjuk, hogy alapítói emléke iránt (ha az alapító értelmét szűkebb körben vesszük is) bizonyos szent kegyelettel viseltetik s ezen valóban tiszteletre méltó s erkölcsi önéleterejéről tanuskodó érzelmének századok fordultával valami módon ünnepélyes nyilatkozatát igyekezett adni. Így ünnepelték meg hazánkban a ref. atyafiak nem régiben Kálvin, legközelebről pedig Melius Péter emlékét.

A reánk maradt emlékek, traditiók, valamint a bennünk élő közérzület eléggé bizonyítják, hogy Szentegyházunknak Erdélyben megalapítója, a magyar unitarizmus mátyrja, Dávid Ferencz emléke iránt elődeink is az elmúlt századokban, ép úgy mint mi a jelenben, a legmélyebb kegyeletos tisztelettel, sőt mondhatnám csodálattal viseltettek. Azonban az elmúlt 300 esztendő csaknem állandóan gyászszal borult szegény egyházunkra. Sorsunk jelképe volt nemzetünk sorsának; lételünket, bár törvény biztosította, mégis mindenfelől törvénytelen erőszakkal tépték, üldözték, fosztották!

Ily körülmények közt, folyvást a lételért küszködve, elődeink Dávid Ferencz iránti kegyeletes tiszteletüknek nyílt, ünnepélyes kifejezését természetesen nem adhattak, a nagy reformátornak méltó külső emléket nem emelhettek.

Ez az erkölcsi, de egyszersmind magasztos kötelesség reánk szállt, — reánk, a kiknek az idők szelleme szabad tért nyitott beszélnünk és cselekednünk úgy, a mint szívünk sugalja. Az alkalom is önként jó előnkbe Dávid Ferencz halálának háromszázados évfordulójával.

E czélból Ferencz József, kedves hitrokonunk, meg is tette az első lépést, midőn egy Dávid Ferencz nevét viselő alapítvány létrehozását indítványozta, mit a mélt. és főtisztelendő egyházi Főtanács is helyeslőleg fogadott. Az előjelek után nem is kételkedtünk azon, hogy ez alap létesülni fog és tiszteletre méltó emléke leendő Dávid Ferenczünknek.

Azonban, meggyőződésem szerint, egyházunkban e nagy névnek egy tárgyban való megörökítése nem lehet elég. Szükségesnek tartom — s ezen véleményemet több barátim osztják, — hogy az anyagi emlékebe lélek, Dávid Ferencz felvilágosult, bátor, nagy szelleme leheltessék, mely tündököljön és buzdítson a jövő századokba.

Ezt leginkább Dávid Ferencz hű életrajzának megírása által lehetne elérni.

Indítványom tehát az: mondja ki a mélt. és főtisztelendő egyházi Tanács határozatilag, hogy Dávid Ferencz, a magyar unitárius egyház alapítója halálának háromszázados évfordulója alkalmára, nevezett reformátorunk és mártyrunk életrajzát megírattni és kinyomatni óhajtja, s e czélból ünnepélyesség okáért az életrajz megírójának tiszteletdíjúl 400 frtot tűz ki.

Midőn fentebbi indítványomat ismételten a mélt. és főtisztelendő egyházi Tanács becses figyelmébe ajánlanám, változhatatlan mély tisztelettel öröklök

a mélt. és főtisztelendő egyházi Tanácsnak

Budapesten, decz. 28-án, 1874.

alázatos szolgálja
Buzogány Aron,
 egyh. tanácsos.

Mondanunk sem kell, hogy ez indítványt az egyh. tanács egyhangulag a magáévá tette s melegen fogja ajánlani a főtanácsnak; addig is egy bizottságot nevezvén ki az indítvány értelmében egy javaslat készítésére. Ennek lesz feladata javaslatot tenni az iránt, hogy a kívánt életirat pályázat vagy megbízás útján készíttessék-e. Mi az utolsó mellett vagyunk s meggyőződésünk szerint e feladat megoldása J a k a b E l e k t. barátunkra várákozik, ki — reméljük — egyházunk s legközelebbiről ez ügy iránt viseltető buzgóságánál fogva is el fogja azt vállalni.

F. J.

Arany-könyv.

1.) A Dávid Ferencz-alapítványra tett kegyes adományok.

Második közlemény.

(A *-gal jegyzettek másodszer adakoztak.)

	fr. kr.		frt. kr.
367.) Északi Károly (Budapest)	50	Áthozatal	110 67
Gombos Sámuel által		382.) Berde Mózes által adott	
küldve Sz. Keresztúrról:		100 frt. szállódezsma köt-	
368.) Koncsag Elek	5	vény jan. szelv.	2 32
369.) Lengyel Róza (5 évig)	1	Gyöngyösi István esp. kül-	
370.) Pál Miklós	10	deménye Vargyasról:	
együtt	6 10	383.) Daniel Gábor	10
Kiss Mihály esp. küldeménye		384.) A vargyasi ekklezsia	10
Kököséről		385.) A h. karácsonfalvi „	3
371.) Serester Sándor (5 évig)	1	együtt	23
372.) Kiss István	1	386.) Horváth Béla (Sz. Ke-	
373.) A kökösi ekklezsia	5	resztur)	5
együtt	7	387.) Kecskeméti Elek	3
374.) Albert Dénes (Czeckén)	8	388.) Gothárd Zsigm. (Sztána)	10
Márkos Ferencz ur küldeménye		389.) * Végh József 1875 re	
Radnóthról:		(Budapest)	5
375.) Márkos Ferencz egy dr.		390.) A várfalvi ekklezsia ka-	
20 frkos arany, értéke	8 85	rácsoni perselypénzéből	1
376.) Márkos Ferenczné	5	391.) Pogány Károly kir. táb-	
377.) Katona Mózsi	5	lai bíró (M. Vásárhely)	8
378.) László Péter	5	392.) Sági László ref. tanár	3
együtt	23 85	393.) Zsombori János 1874	
379.) A sz. kereszturi tem-		és 5-re	20
plomban karácson 2-od		394.) id. Lászlóczki Péter	5
napján gyűlt persely-pénz	2 30	395.) Lászlóczki Sámuel	5
380.) Takarékpénztári kezelés-		396.) ifj. Lászlóczki Péter	5
sel 1874 dec. 31-én tö-		Bedő Sándor, nyug. tanító	
késített kamat	10 98	Sepsi Körispatakról:	
381.) Kelemen Benjamin ál-		397.) Körispataki ekkla	10
tal adott 100 frt. urb.		398.) Gr. Kálnoky	3
papir jan. szelv.	2 44	399.) Téglás Mihályné Csiki J	5
400.) Bogdán István		400.) Bogdán István	2
Átvitel	110 67	Átvitel	205 99

Áthozatal . . .		frt. kr.	Áthozatal . . .		frt. kr.
		205 99			205 99
401.) Péterfi József . . .	1 —	443.) Költő Mária asszony	—	50	
402.) Tibáld Lajos . . .	— 50	444.) Ördög Mihályné . . .	—	10	
403.) Szabó Dénes . . .	— 50	445.) Bölöni János . . .	—	10	
404.) ifj. András Mózes . . .	— 20	446.) Bedő Imre . . .	—	30	
405.) Szabó Lajos . . .	1 —	447.) Téglás Rozália . . .	—	10	
406.) Ráduly János . . .	— 20	448.) Tischler György . . .	—	50	
407.) Demeter Dénes . . .	— 20	449.) Kis István . . .	—	10	
408.) Neuman József . . .	— 60	450.) Költő Mózes . . .	—	10	
409.) Jegesi József . . .	— 60	451.) Költő Áron . . .	—	15	
410.) Költő Bálint . . .	— 20	452.) Hathetis Fejér Róza			
411.) Bedő Mózes. . .	1 —	nevében nagyanyja	—	40	
412.) Szinte László . . .	1 —	453.) Veres Dániel . . .	—	10	
413.) Baló Lajos . . .	1 —	454.) Simon János . . .	—	20	
414.) Nagy Barabás . . .	— 50	455.) Költő Lajos . . .	—	50	
415.) Költő István . . .	— 50	456.) Bedő Dániel és neje			
416.) Fejér István . . .	— 50	Barabás Rózália	1 —		
417.) Téglás Mózes . . .	— 30	457.) Bedő Juliánna assz.	—	50	
418.) Sebestyén Dénes . . .	— 10	458.) Bedő György . . .	—	20	
419.) Téglás Mihály . . .	10 —	459.) Pilbárt József . . .	—	20	
420.) Szabó Sámuel . . .	— 20	460.) Költő András . . .	—	30	
421.) Balogh Zsigmond . . .	— 5	461.) Költő Rózália hajadon	—	20	
422.) Kis Mózes . . .	— 10	462.) Sebestyén Juliánna . . .	—	20	
423.) Özv. Kis Andrásné . . .	— 11	463.) Nagy Riegernő assz.	1 —		
424.) Szinte János . . .	— 10	464.) ifj. Biró Sándor . . .	—	10	
425.) id. Költő Bálint . . .	— 20	465.) Bölöni András . . .	—	15	
426.) Imre Áronnő . . .	— 20	466.) Bedő Gábor . . .	—	30	
427.) Költő Benjámín . . .	— 40	467.) Bedő Juliánna hajadon	—	20	
428.) Fogarasi István . . .	— 50	468.) Tóth Benjamin . . .	—	20	
429.) Szabó Lajosné Balog J.	— 50	469.) Tóth Sándor . . .	—	20	
430.) Sebestyén Ilona . . .	— 10	470.) Schwarz Bernánd . . .	—	30	
431.) Kis András . . .	— 10	471.) Szinte József . . .	—	20	
432.) Kis János. . .	— 10	472.) Szabó Dávid . . .	—	10	
433.) Szász Mihály . . .	— 10	473.) Bedő Borbára . . .	—	10	
434.) Költő János . . .	— 20	474.) Bedő András legifj.	—	10	
435.) András Pál . . .	— 10	475.) Ütő Mózes . . .	—	30	
436.) Özv. Bedő Mózesné . . .	— 10	476.) Költő Dénes id. . . .	—	20	
437.) Pilbárt Mihály . . .	— 20	477.) András Mózes id. . . .	—	10	
438.) Szinte János és Bakcsi		478.) Nagy Sándor . . .	—	10	
Lidia . . .	— 20	479.) ifj. Téglás István . . .	—	20	
439.) Korbán Mihály . . .	— 10	480.) Költő Sámuel . . .	—	20	
440.) Alsó Téglás István . . .	— 20	481.) Bedő Sándor, nyug. t.	1 —		
441.) Veres István . . .	— 10	482.) Imre Lajos . . .	—	50	
442.) Özv. Bedő Dénesné . . .	— 10	együtt . . .	55	26	
átvitel . . .	205 99	átvitel . . .	261	25	

		frt. kr.			frt. kr.	
Áthozatal . . .		261 25	Áthozatal . . .		317 15	
483.)	Timár Lajos, mérái ref. l.	1	—	516.)	Albrecht Márton VII. o.	1 50
484.)	Kővári László . . .	5	—	517.)	Péter Mihály VI. oszt.	— 50
485.)	Simó Ferencz (Nagyfalu)	4	—	518.)	Siménfalvi Gyula VII. o.	— 50
486.)	Fekete Lajos (Séimecz)	5	—	519.)	Tóth Sándor VI. oszt.	— 50
487.)	Pataki Elek (Csapó)	12	—	520.)	Kelemen Lajos VI. o.	— 50
488.)	Szabó Sándor " . . .	1 20	—	521.)	Osváth Aron VI. oszt.	— 50
489.)	Bán Ferencz . . .	5	—	522.)	Dombi János III. é. the.	1 50
490.)	Néhai Lászlóczki Zuzsa sz. lászlói ref. lelkeszné emlékére . . .	2	—	523.)	Tana Gyula VII. oszt.	1 —
491.)	Bokis Sándor 3. el. t.	— 20	—	524.)	Varga Mór VI. oszt.	— 50
492.)	A kolozsvári ekkla templomi perselyében 1874 dec. 25 től 1875 jan. 25 ig gyült . . .	5 50	—	525.)	Végh Mihály VII. oszt.	— 50
493.)	Halmágyi Márton (Sárd)	10	—	526.)	Göncz Károly I. é. the.	2 —
494.)	Csiki Miklós (Bethlen) 1874 és 5-re 2—2 fr.	4	—	527.)	Vaska Béla VII. oszt.	1 —
495.)	Barabás Sándor (Verespatak) . . .	1	—	528.)	Jakab István VIII. o.	— 50
Az unitárius főiskola egyenruhás ifjai közül a Török Sándor gyűjtő ívén adakoztak:				529.)	Tibáld József VII. o.	1 —
496.)	Csep Lajos I. éves theol.	2	—	530.)	Gyöngyösi Feren. VI. o.	— 50
497.)	Györfi Fer. III. é. "	2	—	531.)	Jakab Sándor I. é. th.	1 —
498.)	Kilyeni And. III. é. "	4	—	532.)	Székely József VII. o.	— 50
499.)	Csiki Elek VI. oszt.	— 50	—	533.)	Lukács Gábor VII. o.	1 —
500.)	Csipkés Manó VIII. o.	— 50	—	534.)	Péter József VII. o.	1 50
501.)	Varga Dé. II. é. theol.	1	—	535.)	Székely Samu VII. o.	— 60
502.)	Kovács Lajos VI. oszt.	— 60	—	536.)	Pálfi Károly VI. oszt.	— 50
503.)	Barra Mózes VI. "	1	—	Összeg . . .		44 70
504.)	Tók István I. éves theol.	1	—	A homoród-ujfalvi ekkléziában Cseke András, Benedek András és Birtalan István által gyűjtetett s Gédiger Géza lelkész által beküldetett:		
505.)	Boros György I. é. the.	1	—	537.)	Rédiger Géza lelkész	1 —
506.)	Raffaj Zsigmond VI. o.	— 50	—	538.)	Cseke András m.-gondnok . . .	— 50
507.)	Mátyás János VIII. o.	1 50	—	539.)	Birtalan István . . .	— 50
508.)	Szekely Zsig VIII. o.	— 50	—	540.)	Soos Elek f.-bíró . . .	— 50
509.)	Barabás Béla VIII. o.	1	—	541.)	Szilágyi Pál ref. . . .	— 10
510.)	Sándor Ger. III. é. the.	2	—	542.)	Benedek András nagy	— 50
511.)	Sándor Mózes VI. o.	1	—	543.)	Lukács József . . .	— 15
512.)	Gálfi József VIII. oszt.	2	—	544.)	Albert András . . .	— 10
513.)	Sikó Kanuth VI. "	2	—	545.)	Albert Mihály . . .	— 10
514.)	Csipkés Ödön VII. o.	2	—	546.)	Balog István . . .	— 10
515.)	Vitális Elek VI. oszt	1	—	547.)	B Benedek András . . .	— 10
átvitel . . .			317 15	548.)	Pálfi Mózes ifja legény	— 10
				549.)	Gadra István . . .	— 15
				550.)	Benedek István belső	— 15
				átvitel . . .		361 85

	frt. kr.	áthozatal	frt. kr.
Áthozatal	361 85		404 50
551.) Birtalan Mózes . . .	— 10	587.) Betegh Ferencz Albert	
552.) Birtalan János . . .	— 10	János tordai l. utján	5 —
553.) Dakó András alsó	— 20	Veres Dénes, tordai isk. fel-	
554.) Sikó István . . .	— 10	ügyelő gondnok által feb-	
555.) Dakó János . . .	— 10	ruár, 4-én adott közviza-	
556.) Benedek Mózesné belső	— 5	gálati ebéd alkalmával	
557.) Benedek Mózes . . .	— 15	Albert János által gyűjtve:	
558.) Benedek János szorosi	— 10	588.) *Albert János . . .	1 —
559.) Benedek András huszár	— 10	589.) Miksa Elek, alispán	2 —
560.) Birtalan Zsigmond . . .	— 10	590.) *Székely Miklós . . .	1 —
561.) Egyed István . . .	— 5	591.) Sulucz Dénes . . .	2 —
562.) Egyed Józsefné . . .	— 5	592.) *Veres Károly . . .	1 —
563.) Jónás Salamon . . .	— 15	593.) *Csegezi Mihály . . .	1 —
564.) Dakó Mihály idősb . . .	— 15	594.) Darkó Zsigmond . . .	1 —
565.) Dakó Mihály ifju . . .	— 5	595.) Özv. Veres Lajosné . . .	5 —
566.) Dakó András felső . . .	— 10	596.) *Veres Dénes . . .	5 —
567.) Zakariás János . . .	— 5	597.) Derzsi Károly . . .	1 —
568.) Szolga Mihály ifju . . .	— 10	598.) Lakatos Sándor . . .	— 35
569.) Bugja Sándor . . .	— 5	599.) Iszlai Márton . . .	— 2
570.) Szolga András . . .	— 5	600.) Fenesán Filep . . .	— 50
571.) Birtalan András Samu	— 10	601.) Kósa László . . .	1 —
572.) Benedek József . . .	— 20	602.) Végh Mátyás . . .	— 15
573.) Dénes István . . .	— 10	603.) *Velics Ödön . . .	1 —
574.) Birtalan Sándor . . .	— 10	604.) *Czakó László . . .	5 —
575.) Birtalan Mihály . . .	— 10	együtt . . .	30 —
576.) Dakó Mózes . . .	— 15	605.) Szabó József Debre-	
577.) Szorosi Benedek Ist-		czenből . . .	5 —
ván ifju legény . . .	— 15	606.) *Jakab Elek Budapestről	10 —
578.) Elekes András . . .	— 10	607.) Németh Károly, ev. lel-	
579.) Benedek János felső	— 15	kész Sz. Fejérvárról . . .	2 —
580.) Benedek András felső	— 15	Az árkosi ekklézsiából esp.	
581.) Sikó András . . .	— 10	Kiss Mihály ur külde-	
582.) Török István . . .	— 15	ménye :	
583.) Dakó Ferencz . . .	— 10	608.) Árkosi unitárius egyház	25 —
584.) Pálfi János . . .	— 5	609.) Lelkész Kiss Mihály	1 42
együtt . . .	7 65	610.) Bedőházi Dániel . . .	— 15
Buzogány Áron gyűjtőivén		611.) Lázár Sámuelné . . .	— 4
Budapestről :		612.) id. Szabó Mihály . . .	— 5
585.) Bedő Alb., k. főerdőmest		613.) Köntés Mihály . . .	— 10
és fia Béla részéről	25 —	614.) Kis Dániel . . .	— 20
586.) Tassy Béla, fejm.		615.) Gelei Pálnéék . . .	— 10
szolgabíró . . .	10 —	616.) Gelei Mihály . . .	— 6
együtt : . . .	35 —	617.) Máté János . . .	— 5
átvitel . . .	404 50	átvitel . . .	456 50

		frt. kr.				frt. kr.	
Áthozatal		456	50	Áthozatal		456	50
618.)	Lőrincz Miklós . . .	—	10,661.)	ifj. Veress Áron . . .	—	10	
619.)	Gelei Józsefné . . .	—	30,662.)	Pilbát Mihály . . .	—	5	
620.)	Gelei Bálint . . .	—	10,663.)	Kurta István . . .	—	2	
621.)	Gelei Sámuelék . . .	—	10,664.)	Lőrincz Benedek . . .	—	8	
622.)	id. Máté József . . .	—	5,665.)	Kisgyörgy Mózes . . .	—	6	
623.)	ifj. Máté József . . .	—	5,666.)	Mihály Józsefék . . .	—	4	
624.)	Barabás Lajosék . . .	—	15,667.)	Kisgyörgy Mihály . . .	—	10	
625.)	id. Nagy Sámuel . . .	—	10,668.)	ifj. Szabó Mihály . . .	—	5	
626.)	Bedőházi Sámuel . . .	—	10,669.)	ifj. Göncz Mózes . . .	—	50	
627.)	Incze Dániel . . .	—	10,670.)	id. Kovács József . . .	—	5	
628.)	Órdög Mihály . . .	—	5,671.)	Cserei Gyula, tanító . . .	—	50	
629.)	Sándor Józsefné . . .	—	10,672.)	Nőgy Béni, harangozó . . .	—	10	
630.)	ifj. Barabás Ferencz . . .	—	5,673.)	Zsigmond Sándor . . .	—	10	
631.)	Incze Bálint . . .	—	10,674.)	Kis Lajosék . . .	—	15	
632.)	Barabás Pál . . .	—	15,675.)	Ózv. Barabás Lidia . . .	—	20	
633.)	ifj. Barabás András . . .	—	25,676.)	Szabó József, timár . . .	—	5	
634.)	id. Barabás Áron . . .	—	20,677.)	Többek gabonaadóma- nyának ára . . .	—	1	10
635.)	Barabás Dániel . . .	—	10,678.)	Benceze András . . .	—	5	
636.)	id. Ütő Dániel . . .	—	21,679.)	Gyulai Sámuel . . .	—	10	
637.)	Ütő Sándor . . .	—	10,680.)	ifj. Nagy Sándor . . .	—	10	
638.)	Péter Dániel . . .	—	20,681.)	Pilbát Ferencz . . .	—	5	
639.)	Péter Gábor . . .	—	10,682.)	ifj. Barabás Sámuel . . .	—	20	
640.)	Nagy Dániel . . .	—	5,683.)	Váralatti Nagy Sámuel . . .	—	4	
641.)	Veress Lajos . . .	—	25,684.)	Alsó Lőrincz Antal . . .	—	10	
642.)	id. Veress Bálint . . .	—	20,685.)	id. Göncz Mózes . . .	—	10	
643.)	id. Veress Áronék . . .	—	20,686.)	Köntés Ferencz . . .	—	10	
644.)	László József . . .	—	20,687.)	Köntés Imre . . .	—	10	
645.)	Székel Mihály . . .	—	10,688.)	ifj. Incze Józsefné . . .	—	4	
646.)	Székel Mózes . . .	—	10,689.)	Jáger Ferencz . . .	—	5	
647.)	Nagy Károlyék . . .	—	10,690.)	Handra György . . .	—	3	
648.)	Szabó Bénéiam . . .	—	30,691.)	Péter Elek . . .	—	20	
649.)	Veress Sámuel . . .	—	20,692.)	felső Lőrincz Antal . . .	—	5	
650.)	Tót József . . .	—	10,693.)	f. Barabás Györgyék . . .	—	5	
651.)	Dancs Pál . . .	—	10,694.)	Pildát József . . .	—	10	
652.)	Göde Sándorék . . .	—	40,695.)	Brótya János . . .	—	10	
653.)	id. Szabó József . . .	—	20,696.)	Gyulai Áronné . . .	—	5	
654.)	Gelei József, timár . . .	—	10,697.)	Szabó Pál . . .	—	10	
655.)	ifj. Veress Bálint . . .	—	10,698.)	Szörnyü András . . .	—	3	
656.)	Koncza Sámuel . . .	—	20,699.)	Tót Zsigmond . . .	—	10	
657.)	Zoltán Benedekné . . .	—	20,700.)	Barabás Imre . . .	—	5	
658.)	Veress János . . .	—	5,701.)	Barabás Sándor . . .	—	10	
659.)	Tót Mihályék . . .	—	10,702.)	Ütő Áron . . .	—	3	
660.)	Vitályos Lászlóné . . .	—	20,702.)				
. . . átvitel . . .		456	50	. . . átvitel . . .		456	50

Áthozatal	frt. kr.	Áthozatal	frt. kr.
703.) Nagy Áron . . .	— 4729.)	Berde József . . .	— 10
704.) László János . . .	— 6730.)	Szabó Ferencz . . .	— 10
705.) id. Barabás Józsefék	— 5731.)	Idősb Szabó Ferencz	— 10
706.) Incze Mihályné . . .	— 5732.)	Janaki András . . .	— 10
707.) Domokos József . . .	10733.)	Vaska Samuel . . .	— 5
708.) Sebestyén Sándor . . .	— 10734.)	Bene Ferencné . . .	— 10
709.) Sebestyén Klári . . .	— 3735.)	Bedő Juliánna . . .	— 5
710.) Veress Ferencz, gondn.	— 25736.)	Nagy Tamás . . .	— 10
711.) ifj. Szabó József . . .	— 10737.)	Gyöngyösi János . . .	— 5
712.) T. Veress György ur	1 — 738)	Szabó Zsigmond . . .	— 10
713.) Ütő Mihály . . .	— 5739)	Ütő Károly . . .	— 10
714.) Gyulai Sándor . . .	— 10740.)	Bedőházi Mihály . . .	— 10
715.) Sztójka Mihály . . .	— 5741)	Bédő Dénes . . .	— 5
716.) alsó Nagy Mózesék	— 5742.)	Gyöngyösi Gábor . . .	— 40
717.) alsó Nagy József . . .	— 8743.)	Gyöngyösi Károly id.	— 10
718.) Nagy Imrécék . . .	— 35744.)	Gyöngyösi Károly ifj.	— 10
719.) alsó Nagy Mihály . . .	— 50745.)	Ütő András . . .	— 10
720.) Cszizm. Veress József	— 10746.)	Gyöngyösi László . . .	— 40
összesen . . .	42 11747.)	Szigyártó Károly . . .	— 5
A kálnoki ekklezsiából esp	748.)	Téglás Dániel . . .	— 5
Kiss Mihály küldeménye.	749.)	Koma Dávid . . .	— 5
721.) Kálnoki Unit. Megy.	10 — 750)	Ütő Mihály . . .	— 5
722.) Ütő Dániel . . .	1 — 751.)	Bedőházi Dániel . . .	— 5
723.) Kovács Mózes . . .	— 50752)	Ütő Istvánnó . . .	— 5
724.) Bedő Lajos . . .	— 50753.)	Bedő György . . .	— 5
725.) Berde Károlyné . . .	— 10754.)	Bedő Ádám . . .	— 10
726.) Kovács Istvánné . . .	— 10755.)	Gyöngyösi Józsefnő . . .	— 10
727.) Vida Samuel . . .	— 10756.)	Ifj. Ütő Ferencz . . .	— 50
728.) Bartók Jézsefné . . .	— 10757.)	Kis György . . .	— 10
átvitel . . .	498 61	összeseg . . .	15 75

A második közlemény egész összege . . . 514 frt. 36 kr.

Mihez hozzáadva az 1-ső közlemény összegét . . . 897 frt. 75 krt.

A Dávid Ferencz-alap ma febr. 18-án tesz . . . 1412 frt. 11 krt.

Ha cseppenként is, de a nemes czélu alapítvány gyarapszik. Az eszme, ha egyszer közkinccsé válik, el nem vesztet, annak meg kell hoznia a maga gyümölcseit. Én meg vagyok győződve arról, hogy a Dávid Ferencz-alapítvány eszméje már oly utat vert magának, a melyen annak diadalra kell jutnia. Adja Isten. Addig is legyenek köszöntve a cél szent nevében mindazok, a kik a közreműködést, az adakozást már megkezdették; sőt részint azt meg is ujitották. A jó példa a legnagyobb szónok. E példa hassa át és hódítsa meg vallásközönségünk egyetemét

Kolozsvártt, febr. 18. 1875.

Ferencz József.

2. A dicső-szt-mártoni unitárius templom orgonájára adakozók névsora.

T. szerkesztő ur!

Mult év nov. hó 22-én egy igen kedves ünnepet ültünk egyházunkban, mit az évek óta annyira óhajtott, és végre Isten segedelmével elkészült új orgonánk felszentelése okozott. Az innepély egyszerű, de annál meghatóbb volt. Egyszerűnek lehet mondani, a menyiben az a szokott istenitisztelet végbevételével tartatott, az ujonnan alakult városi-dalkör közreműködésével. Meghatónak pedig mondhatjuk azért, mert egyházi szónokunk alkalmi imája és beszéde által sokaknak szeméből örömkönnyekeket idézett elő.

Létesült pedig ez orgona egy ezelőtt 12 évvel letett nyolcz veder bor alapból, s több lelkes egyének adakozásából. És most midőn egyházunk nevében ama lelkes egyéneknek — kik közül sokan nem is tartoznak egyházunkhoz — mély köszönetemet nyilvánítanám, egyszersmind felkérem a t. szerkesztő urat, miszerint sziveskedjék neveiket a K. Magvető olvasóival is megesmertetni. A következő egyének adakoztak: Bukuresti János 20 frt. Boncza Imre 10 frt. Pataki Elek 12 frt. Márkos Ferencz 10 frt. Rédiger Árpád 8 frt. Ürmösi János 3 frt. Liebl 1 frt. Szentpéteri István 1 frt. Donczki 1 frt. Fischer 1 frt. Hari Dániel 2 frt. Eblé Kálmán 1 frt. Szabó Dániel 5 frt. Nagy János 3 frt. Grün Ferencz 1 frt. Kovács Imre 3 frt. Pokorni Ferencz 4 frt. Barton Károly 1 frt. Engelman 1 frt. Hegyi Sándor és János 1 frt. Radvanczki Sándor 2 frt. Nitkovski Lajos 1 frt. Szőnyi Ferencz 1 frt. Frits Rezső 5 frt. Pótsa József 5 frt. Vita Sándor 3 frt. Grün Dávid 1 frt. Kovács János 2 frt. Pekri István 2 frt. Gáspár Gy. 2 frt. Schuschter Ferencz 1 frt. Dubinievis 1 frt. Beduás 1 frt. Abos 1 frt. Gyárfás Elek 2 frt. Gyárfás L. 1 frt. Szőke Károly 1 frt. Özv. Fekete Lajosné 5 frt. András István 1 frt. Vilmos Sándor 1 frt 50 kr. Benczédi Sándor 2 frt. Szilvási Sándor 5 frt. Valaki 2 frt. Csekme 1 frt. Veres L. 1 frt. Bögözi András 1 frt. Petrics Andrásné 5 frt. Simon Albert 1 frt. Nemes Ferencz 1 frt. Csató Gábor 1 frt. Gr. Béli Ferenczné 5 frt. Csinádi István 3 frt. Egy valaki 1 frt. Kovács Sándor 1 frt. Boda Béla 1 frt. P. Vajna Lajos 1 frt. Beregszászi Árpád 1 frt. Tövissi 1 frt. Bekker Frigyes 1 frt. Szabó János 1 frt. Szöcs György 1 frt. Mátyás István 1 frt. Kerekes Gábor 1 frt. Izrael Mihály 1 frt. Dózsa Sándor 5 frt. Valaki 1 frt. Csia András 1 frt. Szél Károly 1 frt. Béli Kálmán 3 frt. Katona Mózsi 3 frt. László Péter 2 frt. Egy névtelen 50 kr. Kovács Dénes 1 frt. Horvátné Somogyomból 15 frt. Csegezi Fe-

rencz 4 fr. Nagy Lajos 5 frt. Udvar Imre 2 frt. Id. Szabó Samu 1 frt. Szabó M. Mihály 1 frt. Szabó And. István 1 frt. Szabó István 1 frt. Bényi Feri 1 frt. Konecz Elek 50. kr. Szabó B. Mihály 50 kr. Szabó P. Dani 50. kr. Miklósi Mihály 2 frt. Bordi Ferencz 1 frt. Fehér Károly 1 frt. Szabó János 50 kr. Miklós József 1 frt. Pál Feri 1 frt. Pál Márton 1 frt. Pálfi József 1 frt. Szabó Mócsi 1 frt. Durugy Feri 1 frt. Molnár József 1 frt. Miklósi József 1 frt 10 kr. Szabó M. Imre 2 frt. Pálfi János 1 frt. Pál János 1 frt. Pál András János 1 frt 50 kr. Durugy József 1 frt. Pál József 1 frt. Szabó And. János 1 frt. Id. Pál Samu 1 frt. Szabó P. Márton 50 kr. Szabó József 50 kr. Szabó And. Mihály 1 frt. Czikra András 1 frt. Hegyi Lajos 1 frt. Szabó D. János 2 frt. Szántó Jánosné 2 frt. Szabó József 2 frt. Barta Józsefné 2 frt. Dunugy János 2 frt. Szabó G. István 2 frt. Pál József 2 frt. Szabó P. Mihály 2 frt. Barta Márton 2 frt. Nagy József 2 frt. Barta Jánosné 2 frt. Pál N. János 1 frt. Pál Miklós 1 frt. Máté József 1 frt. Szabó Pálné 1 frt. Kovács Istvánné 40 kr. Szabó József kerekas 2 frt. Máté Kata 40 kr. Jakab Sándorné 60 kr. Lezsák Pál 40 kr. Hegyi Samu 2 frt. Pál cs. József 50 kr. Pál And. József 2 frt. Pál András 1 frt. Jakab Juliska 2 frt. Durugy András 1 frt. Koldeáné 1 frt 50 kr. Molnár Józsefné 50 kr. ifj. Szabó Samu 1 frt. Miklósi János 1 frt 10 kr. Csiki József 40 kr. Szabó M. Józsi 1 frt. Szabó B. János 1 frt. Pálfi Kata 50 kr. Miklós János 1 frt. Szabó Gy. Jánosné 1 frt. Bordi Józsefné 60 kr. Szabó András 50 kr. Bordi András 50 kr. Szabó P. János 50 kr. Csiri János 30 kr. Udvar István 50 kr. Pál Mártonné 1 frt.

Végül nem hagyhatom említés nélkül orgona-művész Takácsi Ignácot, a ki nekünk is mint több egyháznak egy kitűnő orgonát készített, még pedig jutányos árban. S miután a vizsgáló bizottság e művét mind alakjára, mind pedig hangjára kitűnőnek találta: felhívja figyelmét minden olyan egyháznak, melynek orgonára van szüksége, hogy folyamodjék M. Vásárhelytt lakó orgona-művész Takácsi Ignácshoz.

Melyek után vagyok s. t. b.

Nagy Lajos, s. k.
iskola tanító.

Különfélék.

A Keresztény Magvető, mely 1861-ben kezdette meg pályafutását s négy első kötete 1861-től 1868-ig időhöz nem kötött évi kötetekben, az ezt követő öt kötet pedig 1870-től 1874-ig évenként rendszeres negyed éves füzetekben jelent meg, a jelen 1875-ik évvel életének egy új korszakába lépett. A tizedik kötet, mint előfizetési felhívásunkban is jeleztük, a jelen év folytán két havonkénti füzetekben fog megjelenni, s midőn ezek közül az elsőt eme füzettel az elődök által már megvert utra bocsátjuk, nem tehetjük, hogy ne kérjünk számára t. olvasóinknál szives fogadtatást. Olvasóink eddig meggyőződhetnek arról, hogy mi e folyó iratot nem nyereség vágyból, nem is egyéni érdekből vagy éppen a feleselgetés céljából állítottuk fel és igyekszünk azt fenntartani, hanem egyedül és kizárólag azért, hogy azzal az unitárius egyház is magáról életjelt adhasson, hogy legyen egy közlönyünk, mely midőn egyfelől ismereteket terjeszt, másfelől az irodalmi munkásságot is ébreszti és fejleszti. S ha folyóiratunk multjára visszatekintünk, tán némi önérzettel elmondhatjuk, hogy nem hiába fáradtunk, nem hiában munkálkodtunk. A kezdetben, mondhatni, csak egyszerű prédikatori tárma már a hazai legértelmesebb szakközlönyök között kér magának egy szerényke helyet. És ebben, ha nekünk is van egy kis érdemünk, kik közvetlen annak vezetésére vagyunk hivatva, a főérdem munkatársainké, pártolóinké és előfizetőinké, a kik folyóiratunkat egyfelől anyagi, másfelől szellemi oldalról támogatni mind eddig meg nem szüntek, s reméljük ezután is nem szünnek meg. Mi e változtatást, hogy a **Ker. Magvetőt** jövőre 6 füzetben adjuk, a mi minden esetre a költségeket neveli, abban a reményben tettük, hogy ennek megfelelő gyarapodást fog venni az anyagi támogatás is. Vajha elmondhassuk mi is az apostollal: „a reménység meg nem szégyenit.“

Belső emberek változása az 1874-ik évben. Meghaltak: Deák Izsaák, h. karácsonfalvi tanító. Marosi Gergely, sz. kereszturi tanár. Nyugalmaztattak: Derzsi József, tordátfalvi tanító. Bedő Dénes, datki tanító. Kinevezettek: Dersi Károly, a

tordai gymnasiumhoz taaárnak. Ferenczi Áron, datki lelkész, medeséri lelkésznek. Kozma Elek, medeséri lelkész, datki lelkésznek. Máté József, deák, recsenyédi tanítónak. Péterfi Áron, recsenyédi tanító, h. almási tanítónak. Égeni Samu, h. almási tanító, datki tanítónak. Tamási István, tanító jelölt, bölöni másod tanítónak. Csegezi Sándor, deák, torozskói leánytanítónak. Csegezi Károly csegezi ideigl. tanítónak. Nagy Sándor, h. almási leánytanító szt. benedeki tanítónak. Derzsi Domokos, tanítókézedei jelölt, tor-dátfalvi tanítónak. Árkosi Lajos, tanítójelölt, h. karácsonfalvi ideigl. tanítónak.

A fennebbiekkal kapcsolatban nem tehetjük, hogy ha utólagosan is, fel ne jegyezzük egy derék baráfunk, egyházunk egyik érdeemes tagjának, Kozma Lászlónak mult év decz. 4-én történt halálát. Utóbbi füzetünk már ki volt szedve, midón nevezett hitrokonunk mindnyájunk őszinte fájdalmára elhunyt s így nevét akkor legalább egy necrologban nem örökíthettük meg a Ker. Magvetőben, melynek ő állandó pártfogója volt. Egyébaránt Kozma László is azok közé tartozott, a kiknek nevét nem kell, hogy mi örökítsük meg: megörökítette ő azt maga számos jó tettei által; mert sorsához képest mindenre örömet áldozott s főleg az egyházi és iskolai czélok előmozdítására szánt adakozásoknál mindig az elsők között állott. Maradjon meg az ő szelleme közöttünk.

Tanári nyugdíj-alap. A néhai Mikó Lőrincz örökősei a tanárok nyugdíj-alapja kezdemésyezéséül 40 frtot o. é. adták át a mult évben az E. K Tanácsnak s egyszersmind a vallásközönség birtokába bocsátották a Mikó Lőrincz által nagy gonddal összeállított „Egyházi törvényeket“ és kéziratban hátrahagyott „unitárius egyházjogot“, oly feltétellel, hogy ha ez utóbbi kinyomatik, a tiszta jövedelem az említett nemes czélu alap növelésére fordittassék. Egyh. tanácsunk ezen mü minél előbbi kiadhatása iránt már intézkedett. Vajha jóltevőink e fontos alapról is megemlékeznének, meggondolván, hogy többé kevésbé mindenről gondoskodva van, csak a szolgálatra képtelenné válható tanárookra vár a legkeserűbb sors. Ez a tanárok milyenségére is szinte döntő befolyással lesz ezután. Jó tanárok nélkül pedig bármily stipendiumok mellett sem lehet jó iskola.

Egyházi dolgok. A nazarénusokra vonatkozólag a vallás-és közoktatási minister, a belügyministerrel egyetértőleg körrendeletet bocsátott a törvényhatóságokhoz, mely kiemeli, hogy az ezen sectára vonatkozó minden rendelet az országgyűlés végelhatározása idejéig szo-

rosan megtartandó, minthogy az nem tartozik a bévett vallások közé; különben is a nazaréusok által létesített viszonyok az anyakönyveket, az általános védkötelezettséget, az egyházi község terheit illetőleg az állam törvényével ellenkeznek és nem tűrhetők. A nazaréusoknak előbbi vallásukról az említett felekezetre való áttérése nem törvényes; ennél fogva a házasságok, melyeket e felekezet hívei azon egyházon kívül kötnek, melyhez előbb tartoztak, szintén érvénytelenek, gyermekeik törvényteleneknek tekintendők és azon egyház anyakönyvébe beirandók, melyhez a szülők áttérésök előtt tartoztak. A felekezet hívei semmiféle állami köteletség alól ki nem vonhatják magokat, nem menthetők fel azon terhek alól, melyekre előbbi egyházközönségökben kötelezve voltak. Egyébiránt a minister kilátásba helyezi hogy mindezen ügyek a törvényhozás útján rendeztetni fognak.

E czélből működik is szorgalmasan országgyűlésünk azon bizottsága, mely az állam és egyház közti viszonyok rendezésére van kitoicsátva, s a vallásszabadság iránti törvényjavaslatát im e szálakból szötte meg:

„Mindenik hitfelekezet önmaga állapíthatja meg egyházi tisztviselői s egyéb alkalmazottjai felett gyakorlandó fegyelmi eljárását s szabályait. Azonban

1). Maga a hitfelekezet fegyelmi büntetésül nem alkalmazhat sem testi fenyvéket, sem személyes fogságot.

2.) Egyházi tisztviselő, lelkész vagy más alkalmazott ellen sem indítható fegyelmi eljárás azon okból, mert az a törvényben rendelt valamely polgári köteletségét teljesítette, vagy valamely törvényben tiltott cselekvényt nem vitt véghez; továbbá azon okból sem, mert politikai jogait tetszése szerint gyakorolta vagy nem gyakorolta“.

„A hitelvekben (dogmákban) tehát tulajdonképpen egyazon hitfelekezethez tartozó állampolgárok is ugyanazon hitfelekezet többi tagjaitól elválván, külön egyházat alakíthatnak a jelen törvény értelmében“.

»Az alakuló, vagy még eddig törvényesen bé nem vett hitfelekezet avagy különváló egyház szervezeti alapszabályait, erkölcsi tanai s istenitisztelete leírását s tisztviselői felett gyakorlandó fegyelmi szabályzatait a vallás- és belügyi ministereknek benyújtván, ha azokban a törvényekkel ellenkező rendelkezés nem foglaltatik, az illető hitfelekezetet vagy egyházat a kormány törvényesen alakult hitfelekezetnek vagy egyháznak ismeri el. Ellenkező esetben az sem nyilvános, sem magán társulatként nem létezhetik, sem gyülekezetben istenitiszteletet nem tarthat. Ha a kormány az elismerést megtagadja, vagy 60 nap alatt

nem nyilatkozik, az illetőknek joguk van kérelmököt az országgyűlés elé terjeszteni.

Református atyáinkfiai között ez idő szerint szinte szomorú disharmonia uralkodik. Debreczen és P. st már több idő óta éles ellentétben állanak egymással, amaz nem jó szemmel nézván ennek liberálisabb törekvéseit, melyek ellen most már nem csak a Révész Imre különben derék Figyelmezője, hanem az év elején ugyancsak Debreczenben Balogh Ferencz által megindított „Evangyeliomi Prot. Lap” is sorompóba lépett. Nekünk ugyan nem volt szerencsénk ez új lapnak egy számát is láthatni, de a mennyiben a Ballagi „Prot. egyh. és isk. lap”-jából és a Szász Gerő által szerkesztett „Erdélyi prot. közlöny”-ből figyelemmel kísérhetjük, úgy látszik, hogy ez új lap, mely a testvériség tiszta érzetének és a józan haladásnak barátjaként ajánlkozott, messze eltért a maga programjától. Az erdélyieket a papnöveldek Enyedről Kolozsvárra leendő áthelyezése tartja izgalomban. Mi e kérdésnek jogi oldalát nem tanulmányoztuk s nem is vagyunk az ügybe annyira beavatva, hogy illetékeseeknek tartanók magunkat egyik vagy másik oldalra nyilatkozni. Nem tagadhatjuk el azonban, hogy reánk nézve a kolozsvári egyházmegyének e tárgyban kiadott „Emlékirata”, mely a Szász Domokos tollából került ki, mély benyomást tett s annak nemes intencióját elismerjük. Hanem hát az ilyen ügyek mellett pro és contra egyenlő eréllyel lehet küzdeni s e tekintetben Kovács Albertnek az Egyházi szemle f. évi 2. és 3. számában „Három röpirat az erdélyi ref. papnövelde ügyében” című czikke is figyelmet érdemel. Az ügy jelen stádiumában valószínű, hogy az enyedi párté lesz a győzelem; de ezzel a küzdelem bizonyosan nem ér véget.

A bibliának új kiadása. A magyarországi protestáns egylet, mely életrealitásának a mult évben a Hase-féle Polemikáká, és a Baurtól fordított „Óskeres tényesség Történelme” című becses művek kiadásával szép jelét adta, elhatározta, hogy a héber és görög szöveg alapján olyan javított bibliafordítást eszközöltet, mely a Károliféle fordítás fogyatkozásait helyre igazítva, megtartsa belőle különösen azon ódon zamatu beszédmodot, mely a nevezett fordítás közel három százados közkelete által nyelvünkben a kegyesség szokott kifejezése lett. E munkára Dr. Ballagi Mór ur vállalkozott s így annak sikere felett nem lehet kételkednünk. Az új bibliafordítás a „Protestáns theologiai könyvtár” keretében fog megjelenni s azon vállalat előfizetői mint rendes könyvilletményt kapják, egyéb művek mellett a rendes 4 forint évi díjért. De a bibliára külön előfizetés is áll nyitva azok részére,

kik a theologiai könyvtár egyéb kiadványait birni nem szándékoznak; nevezetesen most egyelőre az ó testamentumra, mely két, legfennebb három év alatt, minden évben egy 25—30 ives füzetben jelenik meg s az utolsó füzethez a békötésre egy diszes kemény tábla is járul, elő lehet fizetni 5 frttal; bolti ára legalább két annyi lesz. Az előfizetési pénzek Kovács Alberthez, Pestre, Calvintér 6. sz. alá küldendők. Gyűjtők minden 10 egyszerre beküldött előfizető után egy tiszteletpéldányt kapnak, ki a bibliára nagyobb mérvű gyűjtést rendez s e miatt kiadásai lesznek, azokat a vállalat meg fogja téríteni.

Folyóiratunk időszaki megjelenésénél fogva csak most ismertethetjük a protestáns egyletnek ez új vállalat érdekében a múlt év végén kibocsátott felhívását és tesszük ezt azon reménnyel, hogy főleg lelkészeink nem fognak késni a kinálkozó alkalmat felhasználni az új kiadásu biblia megszerzésére. Mire nézve megjegyezzük még, hogy ámbár az ó-testamentumért az 5 frt előfizetési díj elég jutányosan van számítva, sokkal czélszerűbb a Protestáns theologiai könyvtár előfizetői közé lépni bé, mert ezek a bibliát az évi 4 frt előfizetésért jövő becses könyvilletmények mellett ingyen kapják. A Theologiai könyvtárra az előfizetések évi 4 frtban szintén Kovács Alberthez küldendők. A kik most lépnek az előfizetők közé, csak két évig köteleztetnek a 4—4 frtot fizetni. Tekintve a múlt évben kiadott becses műveket, mi ismételten ajánljuk ezt t. lelkészeink figyelmébe.

Család és iskola. A kolozs-dobokamegyei néptanítók egylete „Család és iskola“ czimen nevelés-oktatásügyi szakközlönyt indított meg, melynek eddig megjelent számai feljogosítanak arra, hogy azt t. olvasóinknak szives figyelmébe és meleg pártfogásába ajánljuk. A nevezett lap megjelenik a nyári két hónapos szünidő kivételével havonként kétszer, minden hó 1-én és 15-én nagy 4 rét alakban, legalább egy ivnyi tartalommal, Kolozsvártt. Szerkesztője Váradi Károly, a kolozsvári városi polgáriskola ig. tanára, ki folyóiratunknak is munkatársa. Főmunkatársak Kozma József, a kolozsvári állami tanítónő-képezde igazgatója és Szabó Endre, a kolozsvári Fröbel intézet igazgatója. Előfizetési ár félévre 1 f. 50 kr. egész évre 3 fr. E lapot, melynek célja a családi és iskolai nevelést egymással szorosabb összeköttetésbe hozni, ismételten ajánljuk különösen a családok és néptanítóink figyelmébe. Ugy tudjuk, hogy egyházközönségeinkben több helyt alakultak már olvasó-körök, reméljük, hogy ezek már mindnyájan megrendelték a szóban levő lapot.

Sajtóhibák. A K. M. múlt évi utolsó füzetének 282. lapján feljülről 5-ik sorban Minerva Pallas után kimaradt Jupiter. A 335. l. 2. sorban f. „legnagyobb“ helyett „legkisebb“ olvasandó.